

T eoriija in P raksaa

Iz vsebine:

STANE KAVČIČ
Značilnosti dneva

JOŽE KNEZ
Svetovne in domače cene

VLADO SCHMIDT
Šolska reforma
brez metodologije

ROGER GARAUDY
Marksizem v 20. stoletju

12

LJUBLJANA V DECEMBRU 1966

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK:

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK:

Stane KRANJC

Lektorja: Mojca Močnik in Jože Snaj
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik III. 1966 št. 12 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- STANE KAVČIČ: Značilnosti dneva 1685
JOŽE KNEZ: Svetovne in domače cene 1689
VLADO SCHMIDT: Šolska reforma brez metodologije 1704
P. KLINAR - B. MARKIČ: Poslanci in politične partije 1721
- KOMUNISTI IN NAS ČAS:
Na vprašanja uredništva odgovarjajo: France Forstnerič, Vlado Janžič, Andrej Miklavčič, Boris Paternu, Tone Preložnik, Janko Rupnik, Franc Sladič in Marjan Tavčar 1735
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
VINKO TRINKAUS: Privilegiji 1757
LOJZE SOČAN: Naravni plin v slovenskem gospodarstvu 1765
STJEPAN BUNTA: Do kod sega solidarnost zavarovancev? 1772
JOŽE ZEMLJAK: Še o simpoziju »Jugoslavija in gospodarski razvoj dežel v razvoju« 1783
- BREZ OVINKOV:
— Predavanje o reklami 1790
— V tujem očesu iver, v lastnem bruno 1791
- Odprte meje, zaupanje in nezaupanje 1793
— Brez odgovora? 1795
- ODMEVI:
PETER JAMBREK: »Zaščitne carine« za slovensko sociologijo 1798
- VPRASANJA POLITICNEGA SISTEMA:
SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Število kandidatov na volitvah 1808
MAJDA STROBL: Volitve in družbenopolitične organizacije 1816
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
ROGER GARAUDY: Marksizem v 20. stoletju 1823
- MEDNARODNI ODNOSI:
ANTONIO LETTIERI: Mednarodni gospodarski odnosi in razvoj 1833
- PRIKAZI RECENZIJE:
VOJIN MILIČ: Sociološka metoda (Niko Toš) 1845
D. L.: »Razprave in gradivo« Inštituta za narodnostna vprašanja 1847
Beleške o tujih revijah 1850
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLAN- KOV 1854

CONTENTS

STANE KAVČIČ: Characteristics of the Day	1653
JOŽE KNEZ: Prices in the World and the Home	1689
VLADO SCHMIDT: Reform of School without Methodology	1704
P. KLINAR - B. MARKIČ: Members of Parliament and Political Parties	1721
THE COMMUNISTS AND OUR TIME: Questions of the Editors are answered by: France Forstnerič, Vlado Janžič, Andrej Miklavčič, Boris Paternu, Tone Preložnik, Janko Rupnik, Franc Sladič and Marjan Tavčar	1735
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
VINKO TRINKAUS: Privileges	1757
LOJZE SOČAN: Natural Gas in Slovene Economy	1765
STJEPAN BUNTA: How far does the Solidarity of Insured People go	1772
STRAIGHT AWAY:	
— Lecture on Advertising	1790
— Pedantic with others — forbearing with oneself	1791
— Open Frontiers, Confidence and Mistrust	1793
— No Answer?	1793
ECHOES:	
PETER JAMBREK: »Protective Customs« for Slovene Sociology	1798
PROBLEMS OF POLITICAL SYSTEM:	
SLAVKO MILOSAVLEVSKI: The Number of the Candidates in Elections	1808
MAJDA STROBL: Elections and Sociopolitical Organizations	1816
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
ROGER GARAUDY: Marxism in the Twentieth Century	1823
INTERNATIONAL RELATIONS:	
ANTONIO LETTIERI: International Economic Relations and Development	1833
REVIEWS, NOTES:	
VOJIN MILIČ: Sociological Method (Niko Toš)	1845
D. L.: »Treatises and Materials« of Institute for National Problems	1847
Notes on Foreign Reviews	1850
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	1854

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КАВЧИЧ: Особенности нынешнего дня	1683
ИОЖЕ КНЕЗ: Цены на мировом и внутреннем рынке	1689
ВЛАДО ШМИДТ: Отсутствие методологии в школьной реформе	1704
П. КЛИНАР-Б. МАРКИЧ: Депутаты и политические партии	1721
КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ: На вопросы редакции отвечают: Франце Форстнерич, Владо Янжич, Андрей Миклавчич, Борис Патерну, Тоне Преложник, Янко Рупник, Франц Сладич и Марьян Тавчар	1735
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:	
ВИНКО ТРИНКАУС: Привилегии	1757
ЛОИЗЕ СОЧАН: Естественный газ в экономике Словении	1765
СТЕПАН БУНТА: Где границы солидарности у лиц пользующихся социальным обеспечением?	1772
БЕЗ ОБИНЯКОВ:	
— Лекция о рекламе	1790
— В чужом глазу сучок, а в собственном — бревно	1791
— Открытые границы, доверие и недоверие	1793
— Без ответа?	1793
ОТЗЫВЫ:	
ПЕТЕР ЯМБРЕК: »Охранительные пошлины« для словенской социологии	1798
ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:	
СЛАВКО МИЛОСАВЛЕВСКИ: Число кандидатов на выборах	1808
МАЙДА СТРОБЛ: Выборы и общественно-политические организации	1816
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
РОЖЕ ГАРОДИ: Марксизм в XX-ом веке	1823
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:	
АНТонио Леттиери: Международные экономические отношения и прогресс	1833
ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:	
ВОИИН МИЛИЧ: Социологический метод (Нико Тош)	1845
Д. Л.: »Труды и материалы« Института по национальным вопросам	1847
По страницам иностранных журналов	1850
Библиография книг и статей	1854

Značilnosti dneva

Razmeroma hitra in dokaj težka preobrazba naše družbe, se je začela z gospodarsko reformo in jo je bilo najprej tudi čutiti v gospodarstvu, se je morala srečati tudi z mnogimi drugimi stanji in razmerji na vseh področjih našega družbenega življenja. To je tudi vzrok in razlog, ki sta privedla do brionskega plenuma ravno v tem obdobju. Ob udaru, ki so ga ljudske množice na čelu z ZK izvedle zoper ostanke birokratsko etatističnih teženj, se je okrepila tudi množična zavest s smotrom, da bi se utrdil samoupravni sistem in demokratizirala naša družba. To se kaže v zelo sproščeni kritiki; v močnejših zahtevah po politični odgovornosti; v realnejšem ocenjevanju forumov in posameznikov; v živahnih polemikah; kaže se pri demokratičnih volilnih procedurah; in tudi v tem, da se zožuje prostor tabujem in da bledé lažne avtoritete. Smo priča celo mrzličnega iskanja novih spoznanj, in to zlasti na področju političnega in gospodarskega sistema in prakse. Faktor javnosti je dobil na težini; bolj kot kdaj do sedaj se kreira politika tudi od spodaj navzgor. V razmeroma kratkem obdobju, v nekaj mesecih, se je sprožil v zavesti širokih ljudskih množic, v zavesti vseh slojev prebivalstva skok, za katerega bi v nespremenjenih okoliščinah razvoja potrebovali več let. Temu zelo pozitivno zaznamovanemu množičnemu gibanju seveda niso mogle slediti z ustrezno naglico materialne spremembe, določneje rečeno: materialni napredek naše družbe. To protislovje že povzroča in bo še povzročalo razna trenja, vir bo raznih nesporazumov in nervoz. Če pri tem upoštevamo še to, da je bila v splošnem političnem razpoloženju zelo močna in iz razumljivih razlogov izrazita obsodba birokratsko etatistične zarote in da je bilo izraženo optimistično pričakovanje ali celo mnenje, da

so že s tem razrešeni vsi problemi, je razumljivo, da je tudi iz tega razloga čutiti razloček med gibanji v zavesti množic in med konkretnim stanjem naše stvarnosti. Takšno stanje in odnos seveda nista nič nenaravnega; sta samo dokaz več, da se družbeni razvoj ne razpleta enakomerno in do kraja uravnoteženo, ampak da gre dinamično in skokovito. Taka dinamičnost pa seveda zmeraj prinese tudi protislovnosti, oziroma povzroča, da so na nekaterih točkah družbenopolitične situacije dokaj zamotane. To velja na primer za ocenjevanje prave vrednosti stališč. Sedaj smo namreč vsi progresivni in nihče noče biti med tistimi, ki so se vsaj motili. Tudi ni jasno vsem, kam naj gre gospodarska reforma. V luči tega razpleta se potem kažejo neki problemi — recimo, glasovi nezadovoljstva in kritike v šolstvu — kot negativen pojav brionskega plenuma. To seveda ni res; upravičeno nezadovoljstvo se tu akumulira že dolgo, sedaj je prišlo samo bolj do izraza. Lahko tudi večja sproščenost in heterogenost stališč vzbujata strahove, češ približujemo se splošni zmedi. Ker se v operationem pogledu komunisti čedalje bolj vključujejo v organe samoupravljanja in tam skupaj z drugimi upravljavci odločajo — se lahko dobi napačen vtis, da »partija« ne dela, da je ni čutiti, da nima stališč. Ker nima nihče več monopola kot varuh socializma, je možna tudi trditev, da je socializem ostal brez varuha. Ker uvažamo več blaga in radi bi več kreditov z Zahoda, bi nemara kdo celo zaključil, da uvažamo kapitalizem. Torej, tisto, kar je pozitivno in novo — lahko kdo vidi kot problematično ali celo nevarno! In to je značilno za današnji dan. Splošna enotnost in odločnost, s katerima je velika večina delovnih ljudi in komunistov obsodila zaroto, kajpak ne moreta biti edina podlaga in že sama po sebi uspešen činitelj za to, da bi tudi popolnoma enotno in sinhronizirano do vseh podrobnosti lahko razreševali tiste probleme in naloge, pred katerimi smo se znašli in se še bomo pri nadaljnjem razvoju in uresničevanju gospodarske in splošne družbene reforme. Obsoditi diverzijo, to je eno; napraviti prehod k večji produktivnosti, k modernizaciji gospodarstva, k stabilnosti dinarja in k novim družbenim odnosom ter k drugačnemu družbenemu položaju zveze komunistov, to pa je drugo. Eno je z drugim povezano, ni pa isto. Samo splošna smer gibanja je ista. Izpolnjevanje konkretnih nalog v tem gibanju pa je različno. In tega se zdaj lotevamo; te naloge že trkajo na naša vrata.

Tu je najprej položaj, v katerem se je znašla gospodarska reforma. Najbolj odločilne spremembe šele pridejo. Izločiti je treba prehodne rešitve, to se pravi, tiste kompro-

mise, ki so bili na začetku nujno potrebni, ki pa bi — če bi še ostali pri življenju — postali cokla za naš gospodarski napredek. To so na primer krediti iz inflacije; možnost, da nekdo troši sredstva, ki jih bo šele ustvaril; razmeroma visoke zaščitne carine; centralistična in administrativna distribucija deviz; mogoče celo prevelike pravice ali vsaj premalo stimulativen sistem in odnosi v zdravstvenem in socialnem zavarovanju; odločno prevelike pristojnosti in s tem tudi obveze in odgovornost federacije; premajhna vloga, pravice in dolžnosti republik v delitvi, v konkretni zakonodaji; premalo odločen tretman nepokritih investicij in še razni drugi predpisi, predvsem v gospodarstvu, ki omogočajo izigravati duha reforme, čeprav formalnoppravno niso z njo navzkriž. In na podlagi vsega tega tudi postopno sproščanje cen, kjer smo sedaj ostali na mrtvi točki. Žožiti je, dalje, našo avtarkijo, kar pomeni, širje odpreti vrata tudi inozemski konkurenci. In kot tretje, podpreti stabilnost dinarja s takim kreditnim sistemom in bančno organizacijo, ki bosta sedanjo administrativno distribuiranje kapitala zamenjala s tržiščem kapitala. Teorija in praksa o tem, da naj dobi vsaka novo ustvarjena vrednost takoj in avtomatično denarni ekvivalent v kreditu — ne moreta več obveljati. Ta teorija in praksa sta med poglavitnimi viri inflacije in ekstenzivnosti. Vse te spremembe pa bodo postavile gospodarske organizacije ali celo nekatere izmed panog, v katerih je produktivnost dela izredno nizka, v zelo težaven položaj. Tak položaj v teh gospodarskih organizacijah ali panogah že slutijo, so si ga že izračunali in že nastopajo s preventivnimi političnimi gesli, s katerimi dokazujejo, kako so koristni, ter terjajo od družbe ne samo pomoč, da bi povečali produktivnost, ampak tudi zaščito, da bi lahko ob nizki produktivnosti živeli. Ta gospodarska diferenciacija na novi lestvici produktivnosti je vsekakor najtežji trenutni problem, in to ne samo gospodarski ampak tudi ideološko politični. Če bi se je ustrašili in se vdali, bi to lahko pripeljalo do neuspeha gospodarske reforme, ki bi pa imel daljnosežne ideološko politične posledice. Zato je nujno: najprej uresničevati reformo, kar praktično pomeni zaostrovati pogoje gospodarjenja in zvečevati ekonomski pritisk na produktivnost, katerega pa bodo najbolj čutili tisti, ki imajo najmanjšo produktivnost dela. Ob tem nas ne bi smeli zbegati nekateri konflikti (premog — nafta itd.) pri proizvajalcih samih. Taki konflikti niso dokaz, da se solidarnost rahlja, ampak da se ta solidarnost sedaj utrjuje z delitvijo po delu. Notranja diferenciacija in selekcija sta neizogibni. Vprašanje pa je, ali nastajata v regresiv-

nem ali ekspanzionističnem gibanju gospodarstva. Težnje po pretirani regresiji obstoje in so nevarne. Vrednost in stabilnost dinarja ne smeta sloneti na stagnaciji ali celo krizi gospodarstva. Stabilnost lahko da samo tisti in tak gospodarski progres, ki se oslanja na višjo produktivnost dela. Idealna formula bi bila: nizko produktivna proizvodnja naj postopoma odmira, in to v raznih oblikah; v nekoliko hitrejšem tempu pa naj se vzpenja visoko produktivna proizvodnja. To je sinteza stabilnosti in socialno političnih potreb. Enostavno povedano: gospodarstvo se mora selekcionirati na višji ravni produktivnosti in pri zvečanem obsegu proizvodnje, ki bi vključevala tudi nove strokovnjake in delovno silo. Torej stabilnost ne samo na ravni enostavne, ampak tudi razširjene, toda bolj produktivne reprodukcije. Temu cilju se bo lahko približeval gospodarski potencial samo ob ideološko politični podpori vseh osnovnih činiteljev naše družbe in sistema.

Naslednji vir problemov in težav je stanje v zvezi komunistov. V načelu in v splošnem smislu sta sprejeta zamisel in program, naj zveza komunistov od politično oblastvenega položaja preide k ideološko strateškim nalogam. Toda ta prehod še ni izveden. Ostalo je še marsikaj od starega; ne samo v praksi, ampak tudi v zavesti in morda še največ v podzavesti. Skoraj vsa organizacija zveze komunistov od vrha do dna čuti pomembnost in težino tega prehoda, doživlja ga v najrazličnejših oblikah in izraža v mnogih manifestacijah in dogodkih. Pri tem imamo najprej načelno ideološko politično razpravo o teh problemih. Nadalje razne reorganizacije, kadrovske spremembe, spreminjajo se razmerja, drugače se postavlja vprašanje političnega dela, politične profesionalizacije; dalje — odnos do javnosti, kako delati v javnosti, kako vplivati nanjo in kako sprejemati od nje; priča smo novim konfrontacijam in polemiki med kadri, na javnih tribunah, v tisku. Opravljena reorganizacija v centralnih komitejih sicer daje možnosti za prakso in delovanje, ki bo bolj v skladu s potrebami časa in sedanjimi družbenimi odnosi. Toda z njo je postavljeno šele mostišče za to novo prakso, storjen je šele prvi korak tudi na tej ravni k temu, da bi se v čim širših razmerah in v čim krajšem času izoblikovali načelno in praktično sodobna družbena podoba in vloga zveze komunistov. Ni odveč opozoriti tudi na tole: da se namreč za tiste oblastno politične monopolne položaje, na katerih so bila doslej posamezna vodstva zveze komunistov in v nekem smislu tudi celotna zveza komunistov (ki pa so se preživeli, ker objektivni razvoj zahteva in daje možnosti, da del teh funkcij in družbenega položaja prevzamejo neposredni

proizvajalci sami), spontano in stihijsko, tu in tam pa zelo zavestno javljajo novi pretendenti kot posredniki ali varuhi samoupravnega sistema. To so lahko vodstva posameznih organizacij socialistične zveze, sindikatov; ali tudi profesionalna združenja. Take appetite imajo lahko tudi neformalne grupe aktivistov, funkcionarjev ali celo prijateljev in familiarnih znancev. To so lahko monopoli strokovnjakov ali novinarjev. Skratka, mi vsi, če svoje načrte, poglede ali mnenja razglasimo za sveto stvar skupnosti ali za neoporečno tolmačenje zgodovinskega in konkretnega interesa skupnosti nasploh in delavskega razreda še posebej. Če bi se to dogajalo, bi prišli z dežja pod kap. Nekateri so zaradi vseh teh znamenj in dogodkov malce zmedeni ali celo prestrašeni. Marsikdaj bi radi celo nevede smuknili nazaj, »na čvrsto ali jasno linijo partije«. Drugim se spet zdi ta preobrazba zavesti in delovanja zveze komunistov prepočasna, preveč kompromisarska in premalo premočrtna. Pozabljajo, da smo prešli od besed k dejanjem, in zato ne kaže biti nervozen, če so naša prva dejanja manj zvoneča, kot so bile besede.

Prevladuje prepričanje, da je v zadnjem obdobju izredno porasla pobuda množic in da so prišli na prizorišče aktivnih soustvarjalcev politike novi činitelji, oziroma da se je krog dosedanjih kreatorjev razširil in pomnožil. To je pozitivno in razveseljivo. Ob tem pa se je treba seveda vprašati, kakšne so lahko posledice te spremembe. Ali ni očitno, da lahko taka dopolnitev zavestnih in emancipiranih činiteljev socializma do neke mere tudi spremeni ali vsaj poskuša vplivati, da se spremene nekatera dosedanja spoznanja oziroma nekateri dosedanja, recimo, subjektivni načrti in programi. Očitno se je zvečal vpliv predvsem tistih družbenih činiteljev, področij, struktur in delovnih organizacij, ki so bili doslej mogoče manj aktivni in manj emancipirani ali so bili celo zapostavljeni. Mislim predvsem na neproizvodno sfero, predvsem na kulturo, šolstvo, prosveto in znanost. Na prvi pogled sicer povzročata širša aktivizacija le-teh in močnejša afirmacija produktivnega dela na privatnih sredstvih za delo (kmetje) nove težave, komu se lahko celo zdita kot minus sedanjega trenutka. Kajti z njihovo večjo aktivizacijo prihajajo tudi njihove zahteve, močnejše se poudarjajo njihovi neposredni interesi. Toda globalna analiza nas ne pripelje samo do takega sklepanja. To dejstvo je namreč treba videti tudi z druge strani. Naši dosedanja normativi, načrti, stališča, programi in zlasti praksa doživljajo namreč ob vsem tem nekakšno novo preizkušnjo, novo korekturo. In če se v neposredni konfrontaciji z vsemi temi činitelji pokaže, da

je karkoli od tistega, kar je in kar je bilo, preveč enostransko, preveč subjektivistično, še preveč načrtovano in odrejeno od vrha navzdol, potem bi morali na podlagi novih spoznanj brez nervoze in strahu ustrezno spremeniti tisto, kar je, oziroma kar naj bi bilo. Tako bi morali ravnati, bodisi da gre za razdelitev materialnih sredstev, za sistemske in organizacijske normative ali za čiste politične akcije in kombinacije vse do kadrovskih rešitev. To spremembo bo zlasti treba upoštevati pri volitvah. Velja si torej zapomniti tole: mnogo od tistega, kar je še včeraj bilo videti edino pravilno, mogoče danes že ni več; je še komaj mogoče, čeprav za mnoge že nerazumno. Obstaja nevarnost, da bi analizo tega činitelja prenizko ocenili, da ne bi doumeli te značilnosti trenutka.

V boju za uresničevanje začrtane politike pa bo nujno treba razkrinkovati tudi nekatera politična gesla in navade, ki otežujejo, da bi videli pravo stanje stvari, in ki demobilizirajo naše moči. Mislim na kritiko vsega in vseh — ki je precej pogost pojav. Taka kritika je neodgovorno nerganje, ker uničuje samozavest in rahlja vero v uspeh. Mislim na ultra leve fraze, na iskanje raja in svetnikov in na družbo brez problemov, katero nekateri vztrajno iščejo in zagrizeno ponujajo, namesto da bi delovali v svetu resničnega in možnega. Srečati je lahko tudi poizkuse, diskvalificirati in ožigosati vsako politično misel in delo kot stvar brez haska, kot početje sumljive vrednosti, in zato proč od politike in v zapeček malomeščanske vzvišenosti ter neprizadetosti. Celo nekateri komunisti in aktivisti nasedajo takemu političnemu oportunizmu. Slišati je tudi pripombo, češ da ni prave solidarnosti, včasih da je bilo vse drugače; zdaj pa da je boj mnenj vse to uničil. Boj mnenj ni negacija solidarnosti, ampak je dokaz svetovnonazorske povezanosti in tovariške soodvisnosti. Boj mnenj in konfrontacija idej, pogledov in stališč nista pehanje za oblast. Tako misli partijski ali meščanski filister. Boj mnenj je metoda iskanja resnice in racionalnosti. Bodimo zadovoljni, ne pa zaskrbljeni, da si ta zakonitost gibanja in napredka v tako širokem obsegu pridobiva svoj prostor tudi v našem političnem življenju, misli in dejanju.

V letu, od katerega se poslovljamo, so bile odstranjene mnoge ovire nadaljnjemu utrjevanju samoupravljanja; bogatejši smo za mnoga nova idejna spoznanja in tudi materialne dosežke. T o d a v e n d a r : v prihodnjem letu bo nujno vse to politično utrditi, materialno podpreti in sistematsko izoblikovati. Taka je neizogibna naloga jutrišnjega dne, ki jo narekujejo značilnosti položaja, v katerem smo!

STANE KAVČIČ

JOŽE KNEZ

Svetovne in domače cene

I

Med temami, ki jih predlaga centralni svet Zveze Sindikatov Jugoslavije v razpravo kongresu samoupravljavcev, je tudi vprašanje cen. V pismu, ki ga je poslal 1. avgusta letos občinskim sindikalnim svetom s temami za kongres, piše:

»V novih razmerah bi se morale cene oblikovati praviloma na podlagi ponudbe in povpraševanja na trgu. Pri tem se računa na večji vpliv zunanje trga na raven cen in razmerja med njimi. Z gospodarsko reformo je bil določen enoten obračunski tečaj in na tej podlagi tudi nova razmerja med cenami, ki so dosti bolj kot do sedaj usklajena s cenami na svetovnem trgu. Z reformo so izvedeni tudi odstopi od kriterija svetovnih cen, ki bi morali ustrezati razvojni politiki...«

V zvezi s tem nastajajo nekateri problemi. Prvič, nimamo analize, ki bi pokazala, kakšne bi bile možnosti gospodarjenja za posamezne stroke ali skupine, če bi se dosledno uveljavil kriterij svetovnih cen. Ali drugače, *jasno je treba odgovoriti, ali sprejemamo svetovne cene kot osnovne cene*, ki odražajo raven dosežene produktivnosti v gospodarskih strokah in skupinah v primerjavi s produktivnostjo v razvitih državah...«

Dvoje vprašanj je in dvoje smeri razprave, ki jih opravičuje ali omogoča navedeni izvleček iz pisma in v njem podčrtane misli:

1. Ali je potrebno, da leto dni po gospodarski reformi, katere sestavni akt je bila tudi revalorizacija cen (ki smo jo izvedli z namenom in z obrazložitvijo, da je treba uskladiti naše cene s cenami na svetovnem trgu), vnovič začnemo razmišljati o tem, ali naj sprejmemo svetovne cene kot podlago za oblikovanje domačih cen?

2. Ali imamo vsi v mislih isto, kadar govorimo o svetovnih cenah; ali vemo, kako svetovni trg vpliva na oblikovanje cen na nacionalnih trgih in kakšne so te cene za naše izdelke in domači trg?

Najbrž je druga smer razprave in drugo vprašanje tisto, o čemer je treba razpravljati, saj takega trga in cen, ki bi bil povezan z mednarodnim trgovino in kjer bi se cene oblikovale pod vplivom svetovnih cen, danes še nimamo (zato bi bila verjetno preuranjena razprava o dejanskem vplivu svetovnih cen na naše gospodarstvo). Večina cen je namreč še vedno administrativno določena, in sicer tako, da predstavljajo neko »administrativno rekonstrukcijo« svetovnih cen. Pri tem je upravičeno vprašanje: koliko državna uprava, ki uveljavlja tako rekonstrukcijo, posrečeno ali neposrečeno tolmači mehanizem delovanja svetovnih cen?

II

Sedanje cene na notranjem trgu so bile izračunane ob reformi in takoj nato zamrznjene. Take so ostale, razen nekaj izjem do danes. Račun je bil izveden na štiri načine.

Teoretično napotilo za preračunavanje cen so bile ugotovitve študije »Anketa o pariteti in strukturi cen v industriji«, ki jo je izdelal inštitut za ekonomiko, statistiko in demografijo v Ljubljani. Njegov namen je bil, da predvsem ugotovi in prikaže disperzijo cen. Za ugotavljanje paritetnih cen (franko vagon) so avtorji študije uporabili enotno metodo dedukcije od cen na meji do cene franko vagon.

Avtorji verjetno niso pričakovali, da bodo njihove računске metode pozneje na uradu za cene uporabili kot formulo za določevanje cen. Na 55. strani v drugem zvezku ankete so se proti temu izrecno zavarovali in navedli tole opozorilo:

»Če se tako lotimo urejanja notranjih odnosov med cenami, potem so lahko praktično snemanje cen, njihove paritete in strukture proizvodnih stroškov samo indikator in ne mehanizem, po katerem se nove cene določajo.«

Ne glede na to opozorilo so strokovne komisije, ki so v imenu zavoda za plan, sekretariata za industrijo in promet ter urada za cene predlagale skupščini SFRJ nove ravni cen, cene izračunale tako, da so za prvo skupino izdelkov, in sicer za tiste izvozne izdelke, za katere so bile znane izvozne cene,

mehanično uporabile način, ki so ga uporabili avtorji navedene študije.

V poročilu strokovne komisije za lesno industrijo na strani 2 piše:

>V izvozu žaganega lesa (iglavcev) je Jugoslavija dosegla v letu 1964 povprečno ceno 41,4 \$. Stroški trgovine predstavljajo 16%, tako da je cena na žagah 35,7 \$ ali $35,7 \times 1200 = 42.800$ din za m^3 .¹

Za izdelke, ki se ne izvažajo, je bila konstrukcija cene drugačna. Citiramo predlog iz poročila strokovne skupine za kovinsko industrijo:

>Cene na domačem trgu se lahko oblikujejo na ravni 1200 din za \$ plus ca. 80 % carine, ki je predvidena za zaščito ustreznega proizvoda. To pomeni, da lahko uporabimo, če je carinska stopnja predvidena na 25 %, samo 20 % kot zaščito in se bodo cene oblikovale na ravni 1440 din za \$.²

Prejšnja in gornja konstrukcija se med seboj bistveno razlikujeta, in sicer tako metodološko kakor tudi v realnih vrednostih, ki jih uporabljata v računih.

V prvem računu se vrednost na meji zmanjšuje za stroške izvoza do meje, v drugem povečuje za carino. Čeprav dodamo prvemu računu še največjo izvozno stimulacijo (12 %), je tako določena notranja cena lahko le na ravni 94 % cene na meji v primerjavi s 120 %, ki jih dobimo na isti osnovi v drugem primeru.

Razen različne dedukcije v računu se oba primera razlikujeta še v dveh izhodiščih:

1. Evidentirana izvozna cena je vedno franko meja države izvoznice ali FOB; evidentirana uvozna cena je lahko le cena franko meja države uvoznice ali CIF. Med obema ravnema cen je razlika za prevoz med državo izvoznico in uvoznico. Te razlike ni le pri trgovanju med državama, ki mejita druga na drugo.

2. V prvi konstrukciji je osnova izvozna cena domačega blaga in predstavlja kot taka dejansko ovrednotenje količine, kvalitete in poslovne uspešnosti v prodaji tega blaga. V drugi konstrukcija pa je osnova uvozna cena tujega blaga, ki se lahko razlikuje od domačega v kvaliteti in vrednosti, ki mu jo prisoja porabnik.

¹ >Predlog izmena cen«, izdal Savezni zavod za privredno planiranje, Beograd.

² Ibidem.

Razen po opisanih formulah so se cene preračunavale še na podlagi domicilnih cen. Za nekatere cene pa, ki so bile ob reformi tako visoke, da jih ni bilo mogoče opravičiti z nobenim izmed navedenih načinov, preračunavanja niso izvedli. Ostale so na isti višini kakor pred reformo.

Različna merila za določanje cen ob reformi in po njej so povzročila ponovne razlike med cenami, seveda na drugi ravni in v drugih skupinah. Prejšnje razlike med primarno in predelovalno industrijo so bile odpravljene, zato pa prihajajo ostreje do izraza razlike znotraj posameznih skupin predelovalne industrije.

Da stvar ponazorimo, bomo navedli podatke o različnosti cen izdelkov za široko porabo, in to na podlagi snemanja cen za 41 izdelkov v Trstu in 47 v Münchnu. Cene so bile snemane v prodaji na drobno. Cene v nacionalni valuti smo preračunali v dinarje ($\text{\$} = 1.250$) in delili s cenami v Ljubljani. Tako dobimo podatek, koliko dinarjev je vreden $\text{\$}$ v posameznih izdelkih, ki se prodajajo porabniku.³

	MÜNCHEN		TRST	
	od	do	od	do
Aparati za gospodinjstvo	430	2030	425	2070
Kuhinjska posoda	480	2005	465	2350
Prevozno sredstvo	1000	1850	1060	1120
Tekstil	405	1200	970	1550
Čevlji	570	900	500	750
Solske potrebščine	320	4100	1000	4450
Čistilne in toaletne potrebšč.	860	1940	1150	2500
Pohištvo	520	750	490	660
Lesna galanterija	170	610	—	—

S prejšnjimi podatki nimamo namena vsiljevati ugotovitve o absolutni višine cene za posamezne skupine ali izdelke. Primerjava med cenami izdelkov v prodaji na drobno v nobenem primeru ne more biti podlaga za takšne ocene, ker je njihova struktura v vsaki državi drugačna zaradi različnih trgovskih marž in davščin. Vendar želimo opozoriti na velike razlike v relativnih razmerjih med cenami za posamezne izdelke in skupine v predelovalni industriji.

³ Anketa poslovnega združenja »Les« Ljubljana.

III

Naše vprašanje v uvodnem poglavju je bilo upravičeno! Imamo kar tri računске konstrukcije za isti namen in tri možne višine »paritetnih« cen.

Katera je torej dejanska cena, ki se oblikuje na notranjem trgu, kadar je le-ta konvertibilen, to se pravi docela pod vplivom mednarodnega trga?

Po zakonitosti trga je to lahko le cena, ki se oblikuje v ponudbi in povpraševanju; v ponudbi obeh ponudnikov, domačega in tujega, in v povpraševanju domačih individualnih ali kolektivnih porabnikov *na skupnem prodajno-nabavnem mestu*. Za blago široke porabe je to prag trgovine-detajlista, za surovine ali reprodukcijski material je to prag tovarne ali delavnice predelovalca.

Vendar odnos tujega in domačega ponudnika na trgu ni enak odnosu dveh domačih partnerjev. Na ponudbo tujega proizvajalca vpliva mehanizem zunanje trgovine, o kateri pravi dr. Vladimir Pertot:

»Tako j ko blago zapusti politično mejo neke države, se očitno ne spremeni samo tehnika trgovanja, kar je prav gotovo potrebno, temveč se spremeni tudi vsa vsebina gospodarskih in teoretičnih predpostavk, tako da ne velja več avtomatično za zunanjo trgovino vse, kar se ve in trdi za notranjo trgovino.«⁴

Uvoznik lahko konkurira domači ponudbi šele potem, ko obvlada ovire, ki so v zunanji trgovini nastale kot posledice državne intervencije ali zaradi poslovnih in psiho-potrošniških dejavnikov. V istem delu navaja dr. Pertot tri skupine ovir, ki jih imenuje odpore:

1. diferencialna mobilnost faktorjev proizvodnje,
2. razlike med valutnimi področji,
3. gospodarski, tehnični in politični vplivi gospodarske individualnosti druge države.⁵

Računsko se te ovire kažejo v povečanih stroških za ponudbo in prodajo blaga na tujih trgih. Kako veliki so ti stroški, bomo prikazali na primeru izvoza pohištva. Izvoz pohištva spada v vrsto prodaj, kjer so stroški v zunanji trgovini glede velikosti in zamotanosti na zgornji meji. Na tem primeru bomo videli, kako je razčlenjena prodajna pot na

⁴ Dr. Vladimir Pertot: »Vpliv intervalutnih odnosov na zunanjo trgovino«.

⁵ Ibidem.

TEORIJA IN PRAKSA

zunanjem trgu, kako se večajo stroški izvoznikov in kako se zmanjšuje cena od potrošnika k proizvajalcu.

	FRANCIJA		ZRN		ZDA ⁶	
	Cena	Stroški	Cena	Stroški	Cena	Stroški
Cena v prodaji na drobno	150		150		200	
Marža detajlista		50		50		100
Cena v prodaji na debelo	100		100		100	
Stroški in dobiček uvoznika		30		26,5		55
Prevoz v državi kupca		5		1,7		18
Cena po carin. in obdavčenju	72		78		58	
Davki		33*		6**		—
Cena po carinjenju	56		74		68	
Carine		17		13,5		20
Cena na meji kupca (CIF)	48		65		48	
Prevoz do meje kupca		11		2,5		25
Cena na jugoslov. meji (FOB)	43		63		40	

* Prometni davek TVA in lokalni prometni davek, ki se zaračuna vsem prodajalcem.

** Izravnalni prometni davek, računa se samo pri uvozu.

(V drugi rubriki »stroški« je odstotek vzet tako, da se računa na prejšnjo ceno, kar je v navadi tudi pri dejanskem preračunavanju in kalkulaciji.)

Gornja razčlenitev se nanaša na določen izdelek, kupca in prodajno pot. Drugi izdelek v drugi kombinaciji prodajne

⁶ Po podatkih gospodarskih organizacij »Meblo« Nova Gorica in »Stole Kamnik.

poti ali v drugi državi bi dal lahko nekoliko drugačen rezultat. S koliko členi in s kako veliko maržo so posamezne prodajne operacije udeležene v prodajnih stroških, je odvisno od tega, kdo vse financira zaloge, prevzema riziko, investira v propagando, skrbi za odpravo blaga, kreditira kupca in je servis potrošniku ali detajlistu. Racionalna izbira najuspešnejše kombinacije prodajne poti vpliva na uspešnost izvozne cene, vendar ugodna cena ni vedno rezultat najcenejše kombinacije stroškov, temveč hkrati tudi izbire takšne prodajne poti in takšnega partnerja, ki zagotavljata najboljšo prodajno ceno v prodaji na drobno.

Ne glede na možnosti, da so stroški izvoza tudi v čem drugačni kakor v prejšnjem primeru, lahko ugotovimo:

1. da so stroški (marže) v trgovanju na razvitih trgih večji kot v Jugoslaviji (detajlistična marža s prometnim davkom znaša v Jugoslaviji za pohištvo od 32 do 35%, računano na ceno proizvajalca, vendar brez prevoznih stroškov);

2. da so stroški zunanje trgovine absolutno in relativno večji, kot so v trgovanju na notranjih trgih.

Absolutno so stroški v izvozu večji za izdatke, ki nastanejo zaradi državnih instrumentov zunanje trgovine (carine, izravnalni prometni davki, razne takse itd.) in posebnih stroškov uvoza (stroški carinjenja, spedijski stroški uvoznika), torej za stroške, ki so v zvezi s prehodom blaga čez mejo.

Relativno so stroški večji zaradi praviloma daljšega prevoza, večje angažiranosti kapitala, večjega rizika pri prevozu in poslovanju, večjih stroškov za propagando itd. To so stroški, podobni stroškom v notranji trgovini, vendar večji zaradi drugih prodajnih običajev, manjšega obračanja kapitala, privilegiranega položaja domačih tekmecev, daljših prevoznih poti itd.

Če zdaj stvar obrnemo in se vprašamo, kako vplivajo cene zunanjega trga na višino cen na notranjem trgu, lahko ugotovimo, da je to, kar je za uvoznika ovira, za domačega ponudnika prednost. In če povemo isto misel drugače, lahko predpostavimo:

Kadar dobita uvoznik in domači ponudnik enako ceno za svoje blago na pragu trgovine-detajlista ali na pragu tovarne-predelovalca, pomeni to, da je cena, ki je za oba ponudnika na skupnem prodajnem mestu enaka, istočasno tudi različna za vsakega ponudnika na pragu njihovih tovarn (tj. franko vagon). Uvoznik doseže franko vagon manjšo ceno, in sicer zmanjšano za absolutno in relativno večje stroške, ki jih ima zaradi prehoda blaga iz ene države v drugo.

Ta predpostavka ne velja vselej — odstopi so možni na uvozni strani in v notranji ponudbi. Če se uvaža blago, na katero ima izvoznik monopol (organizacijski ali tehnološki), ali če država, kamor se to blago uvaža, ne proizvaja tega blaga oziroma je domača proizvodnja manj produktivna, lahko izvoznik prevali stroške za izvoz v breme kupca. Prav tako pa je možno, da notranji trg zaradi administrativne intervencije pri cenah, uvoznih omejitvah (kontingentov) ali drugih posebnih okoliščin na domačem trgu sploh ne reagira na uvozne cene in so večje ali manjše kot uvozna ponudba. Vendar na normalno delujočem trgu, ki je odprt k zunanjemu trgu, to je na konvertibilnem trgu, bo cena, ki je rezultat konkurence med uvozno in domačo ponudbo, na skupnem prodajnem mestu v ravnotežju. Kolikor jo lahko opišemo s formulo, je le-ta v sferi ponudbe takšnale:

$$C_u + T + (S_u - S_{do}) = C_p + S_{do}$$

Pri tem je C_u — uvozna cena, T — uvozna carina, takse in izravnalni davki, S_u — uvozni stroški do detajlista, S_{do} — prodajni stroški v notranji prodaji do detajlista, C_p — prodajna cena domačega proizvajalca franko vagon.

V administrativni rekonstrukciji cene je torej primernejša druga formula strokovnih komisij (urada za cene), prva pa neuporabna.

IV

Če so dosedanje predpostavke pravilne in velja pravilo, da dosegajo proizvajalci pri izvozu nižje cene (franko vagon) za svoje blago, kot pa če bi ga prodali na domačem trgu, se je pač treba vprašati: Zakaj pa se potem gospodarski organizaciji sploh splača izvoz in kdaj se ji splača?

V nedavni preteklosti se gospodarske organizacije tako niso glede tega nič spraševale, ker se je tudi takrat razlika med domačimi in izvoznimi cenami uravnavala tako, da so se nižje cene pri izvozu izravnale z domačimi cenami s pomočjo izvoznih premij. Ko smo z gospodarsko reformo določili enoten tečaj za dinar in s tem odpravili tudi premiranje izvoza, so se razlike v cenah in z njimi povezano vprašanje rentabilnosti izvoza premaknili v drugo območje, v vprašanje obsega gospodarskih možnosti in poslovnega interesa gospodarskih organizacij. Pri tem gospodarske organizacije večkrat ne najdejo odgovora na vprašanje iz gornjega odstavka.

Nekateri teoretiki razlagajo vprašanje »zunanje trgovinskega impulza« s teorijo »komparativnih prednosti v izvozu«.

Po tej teoriji je račun pri izvozu mogoč, kadar izvažajo gospodarske organizacije proizvode, ki so jih proizvedle z nižjimi stroški zaradi naravnih prednosti ali zaradi večje gospodarske razvitosti. Naravne prednosti so: lastna cenena surovina, ugodna lega glede prevoza in cenena delovna sila. Prednosti, ki izvirajo iz gospodarske razvitosti, so: boljša tehnologija in organizacija proizvodnje, večji razvoj znanosti in kulturno-tehnične ravni prebivalstva, produktivnejše delovne navade in večja organiziranost trga ter druge podobne prednosti. Naštete prednosti omogočajo nižje stroške v proizvodnji tistemu, ki z njimi razpolaga.

Pri izvozu enostavnih proizvodov (surovine, polizdelki), kjer so uvozne ovire majhne, pridejo do veljave predvsem naravne prednosti. Pri izvozu dokončanih izdelkov, ki se srečuje z visokimi uvoznimi ovirami, so naravne prednosti kalkulacijsko manj pomembne, ker so proizvodni stroški sestavljeni iz stroškov številnih kooperantov. Pomembnejše prednosti v tej skupini imajo gospodarske organizacije le tedaj, kadar je produktivnost vseh partnerjev, ki sodelujejo pri oblikovanju stroškov dokončanega proizvoda večja, ali bolj natančno, kadar je gospodarska razvitost države nasploh večja. Take razmere veljajo posebno v trgovini med razvitimi in nerazvitimi državami, seveda v korist prvih. V krogu držav z enako stopnjo razvitosti so razvojne prednosti precej izenačene. Zato teorija o komparativnih prednostih ne daje takega odgovora, ki bi ga bilo mogoče uporabiti v gospodarski praksi.

Ker pa poteka zunanja trgovina tudi v primeru, ko so komparativne prednosti majhne, in za izdelke z visokimi uvoznimi ovirami, mora poleg prve razlage obstajati še druga, ki se da tudi računsko uporabiti v obračunih in kalkulacijah gospodarskih organizacij. Z vidika le-teh je že dalj časa zanimivo vprašanje, v kakšni medsebojni zvezi so stroški in zmogljivosti v proizvodnji s cenami na domačem in tujem trgu? Iščemo odgovor na vprašanje, kaj dobimo, če povežemo prejšnjo misel o neenakih cenah s teorijo o »mejnih stroških« oziroma s pravilom, da je delež variabilnih in fiksnih stroškov na različnih stopnjah izkoriščanja zmogljivosti različen.

Ker je znano, da se pomen fiksnih stroškov absolutno in relativno zmanjšuje s povečevanjem zmogljivosti in da se, nasprotno, pomen variabilnih stroškov z večjo proizvodnjo veča, lahko, izhajajoč iz našega premišljanja, pridemo do te predpostavke:

Ko prodajata dva enako produktivna proizvajalca iz dveh držav blago na istem trgu, ki predstavlja za enega notranjo trgovino in za drugega izvoz, bo tisti, ki prodaja v lastni državi, dosegel franko vagon višjo ceno kot drugi, ki uvaža v to državo, čeprav dosegata pri detajlistu ali pri porabniku enako ceno. Cena izvoznika franko vagon bo nižja za absolutno in relativno večje stroške pri izvozu in izvoz se mu bo izplačal le, kadar bo prodajal presežek zmogljivosti, za katerega nima plasmaja na domačem trgu. Za nižjo ceno se mu bo splačalo izvažati zato, ker je izvozni presežek proizveden z nižjimi fiksnimi stroški ali brez njih. Te je proizvajalec iztržil že prej s prodajo glavnine svoje proizvodnje na svojem notranjem trgu.

Prejšnjo trditev bomo poskušali prikazati z znanim obrazcem gibanja variabilnih in fiksnih stroškov. Obrazec smo dopolnili tako, da je količina proizvodnje in realizacije, namenjene za prodajo na notranjem trgu in za izvoz ločeno z različnima cenama.

Količina			Stroški			Cena	Realizacija			Dobiček izguba	
K	K _d	K _i	S _v	S _F	S	Lastna	R _d	R _i	R	Vsota	%
10	10		500	300	800	80,0	750		750	-50	-6,20
12	12		600	300	900	75,0	900		900	—	—
14	14		700	300	1000	71,4	1050		1050	+50	4,75
16	16		800	300	1100	68,7	1200		1200	100	5,85
18	18		900	300	1200	66,6	1350		1350	150	11,20
20	20		1000	300	1300	65,0	1500		1500	200	13,40
22	22		1100	300	1400	63,6	1650		1650	250	15,20
24	22	2	1200	300	1500	62,5	1650	125	1775	275	15,40
26	22	4	1300	300	1600	61,5	1650	250	1900	300	15,70
28	22	6	1400	300	1700	60,7	1650	375	2025	325	16,00
30	22	8	1500	300	1800	60,0	1650	500	2150	350	16,30

K — skupna količina proizvodnje (zmogljivost), K_d — količina za domači trg, K_i — količina za izvoz, S_v — so variabilni (proporcionalni stroški, S_F — fiksnji stroški, S — skupni stroški, R_d — je realizacija na domačem trgu, R_i — realizacija v izvozu in R — skupna realizacija.

Za domači trg smo vzeli pri izračunavanju realizacije ceno 75 din, ker je to mejna cena, ki še krije proizvodne stroške, za manjšo ceno se ne izplača proizvajati. Za izvoz je realizacija izračunana po ceni 62,5 din, ker je to mejna cena, ki še krije stroške na meji nasičenosti notranjega trga. Še nižja izvozna cena bi zmanjšala dohodek iz prejšnjih notranjih prodaj.

Ob danih možnostih se bo gospodarska organizacija odločila za izvoz le tedaj, ko ne bo več povpraševanja na notranjem trgu, ker je zanjo idealno, da vso zmogljivost proda doma in tako izkoristi progresivno večanje dohodka ob večji ceni na notranjem trgu.

Koliko svoje proizvodnje bo gospodarska organizacija izvozila, je odvisno: od velikosti in stopnje izkoriščanja zmogljivosti, od razlike med domačo in izvozno ceno, od povpraševanja (konjunktura) doma in na mednarodnem trgu ter od strukture in višine proizvodnih stroškov pri raznih stopnjah izkoriščanja zmogljivosti. Iz prejšnje razpredelnice lahko povzamemo pravilo, *da se bo gospodarski organizaciji izplačala vsaka izvozna cena, ki bo višja kot lastna cena na meji nasičenosti notranjega trga, in nasprotno, da bo izvažala le tedaj in le toliko, da si s tem ne bo zmanjšala, ampak povečala že prej na notranjem trgu ustvarjeni dohodek.*

V naši skici mehanizma zunanje trgovine ima poseben položaj vpliv uvoznih carin. Do zdaj smo na carine gledali samo kot na ukrep, ki naj zavaruje nerazvito domačo proizvodnjo. Vendar pa tam, kjer je produktivnost domačega in tujega proizvajalca približno enaka, kar je običajno v trgovanju med razvitima državama, carine nimajo funkcije zavarovati manj razvitega pred bolj razvitim, ker takih razlik ni. V takem primeru so uvozne carine dejavnik, ki povečuje izvozni odpor zaradi valutnih ali razvojnih potreb nacionalnega gospodarstva. Posredno pa vplivajo tudi na zunanjetrgovinski impulz, ker omogočajo, da se fiksni stroški hitreje prevalijo na notranje prodaje.

Do zdaj smo oblikovanje cen opazovali samo v konkurenci med enakovrednima partnerjema in v horizontalnem srečavanju izvoznikov z domačimi ponudniki, to je konkurenco enakega blaga. Pri izvozu blaga pa se zastavlja tudi vprašanje, kako zunanja trgovina vertikalno vpliva na oblikovanje cen in stroškov. Ker vpliva zunanja trgovina tudi na materialne faktorje proizvodnje (surovine, reprodukcijski material, oprema), se bodo njihove cene oblikovale po enaki zakonitosti, kot smo jo prikazali zgoraj.

Ali mora torej izvoznik računati s tem, da bo moral premagovati dvojne ovire: prvič, horizontalno zmanjšanje njegove cene v izvozu zaradi višjih stroškov v zunanji trgovini; drugič, povečanje proizvodnih stroškov, ker so cene materialnih faktorjev proizvodnje višje zaradi vpliva uvoznih podražitev (carine itd.)? Če se dosledno ravnamo po naših predpostavkah, potem ob konkurenci enakovrednih partnerjev bremenijo stroški zunanje trgovine izvoznika, ki ima interes in impulz za zunanjo trgovino zaradi dopolnilnega dobička. V takem primeru notranja ali uvozna cena faktorjev proizvodnje ni ovira pri izvozu, ker je enaka ceni, ki jo mora tekmelec plačati na svojem trgu.

Drugačno pa je stanje, kadar se srečavata v zunanji trgovini dva različna partnerja; o tem govori naslednje poglavje.

V

Pri svojem razmišljanju smo do zdaj izhajali iz tega, da v zunanji trgovini trgujeta dva enakovredna proizvajalca ali državi, kar pa ni pravilo. V zunanji trgovini se srečujejo tudi gospodarske organizacije in države z razvitim gospodarstvom in druge z nerazvitim. Zato moramo dopolniti naše misli še z vprašanjem, kako se oblikujejo cene in zunanjetrgovinski impulz tedaj, kadar trgujeta dva neenaka tekmeča, razvit in nerazvit?

Take razmere veljajo tudi, kadar trgujejo naše gospodarske organizacije s konvertibilnim trgovom. Odmiki od normalne tržne cene se pokažejo na vseh področjih — pri izvozu, uvozu in na notranjem trgu.

Pri izvozu je odmik dvojen — nižja prodajna cena v prodaji na drobno in višji poslovni stroški za izvoz. Prvo je deloma posledica odpora porabnikov do blaga neznanega in nepreizkušenega izvora, deloma pa je to posledica prešibke propagande in pomanjkanja drugih ukrepov, ki porabnika utrjujejo v prepričanju o kakovosti blaga. Večji izvozni stroški pa so posledica višjih marž uvoznikov, ki visoke marže opravičujejo z večjim rizikom v trgovanju z nerazvitimi državami ali zaradi slabega servisa njihove proizvodnje. Najpogosteje pa so visoke marže le posledica slabe izbire prodajne poti in zunanjetrgovinskih partnerjev. Finančni odraz obeh dejavnikov so nižje izvozne cene.

Pri uvozu imamo opraviti z drugim pojavom. Ker se uvaža blago, ki ga država ne proizvaja ali so proizvodni stro-

ški v domači proizvodnji višji, lahko uvoznik prevali stroške carine in uvoza na kupca. Uvozna cena za blago je višja in posredno ali neposredno povečuje tudi stroške izvoznega blaga. Domači proizvajalec mora zato računati pri izvozu tudi z vertikalnim vplivom lastnih uvoznih carin in omejitev, o katerem smo prej trdili, da v enakopravni trgovini izgine. Nadaljnja značilnost uvoza v nerazvite države je, da je odpor proti uvozu manjši, in sicer zaradi drugačnega odnosa porabnika. Uvozno blago se ceni više kot domače, njegove cene so višje, medtem ko so uvozni stroški in marže nižje.

Na samem domačem trgu pa se, ne da bi vplival zunanji trg, cene nadalje deformirajo zaradi dveh dejavnikov — pomanjkanja deviznih sredstev in administrativne intervencije glede ravni cen. Nerazvite države imajo namreč stalne težave v plačilni bilanci, ki jih odpravljajo na različne načine administrativnega značaja. Mednje spadajo predvsem omejevanje uvoza z deviznimi in blagovnimi kontingenti. Ker se s kontingenti omejuje vpliv zunanjega trga, se cena na notranjem trgu oblikuje tako, da se uvozna cena prilagodi višji domači ceni ali, kar je še pogostejše, da je notranja cena zunaj dejanskega vpliva uvoznih cen in se oblikuje nad njeno višino.

Drugi dejavnik, ki specifično vpliva na ceno, je evidenca in kontrola cen, ki pa v naši praksi pomeni dejansko določanje cen. Različnost in neenakost meril, ki so jih uporabili ob reformi za določanje cen in ki veljajo še naprej pri potrjevanju novih cen, smo navedli v začetku. Razumljivo je, da neenaka merila ne vplivajo na cene izravnalno, ampak navažajo k razlikam, ki povzročajo ponovne napetosti in nestabilnosti v ravnotežju cen.

Spričo številnih dejavnikov, ki formirajo in deformirajo ceno na našem trgu, je razumljiva disperzija cen, ki jo prikazuje podatek v II. poglavju. Cene odstopajo od neke normalne tržne cene, ki se oblikuje pod vplivom zunanjega trga in uvoznega mehanizma, ki smo ga opisali, v obe smeri; nekatere so nižje, druge višje. To povzroča, prvič, neenakost v osebnih dohodkih in skladih gospodarskih organizacij in, drugič, poseben položaj naše zunanje trgovine, kar se kaže v tehle značilnostih:

1. nižje cene, ki jih dosegajo domači izvozniki na meji zaradi večjega odpora zoper uvoz na izvozni strani, in nižji odpor zoper uvoz na domačem trgu povzročata, da se nacionalno gospodarstvo nagiblje k uvozu, in zmanjšujeta izvozni impulz;

2. stroški uvoza bremene domačega kupca, kar zvišuje stroške tudi v proizvodnji izdelkov za izvoz;

3. tam pa, kjer so cene domačega blaga nižje kot uvozne cene zaradi administrativne intervencije (uporaba I. načela določanja cen iz II. poglavja) ali zaradi prevrednotenja uvoznega blaga na strani porabnikov, imajo gospodarske organizacije manjši manevrski prostor za kritje fiksnih stroškov.

Dilema manj razvitih držav v izvozu je:

Večji odpor zoper izvoz na trgih razvitih držav in manjši zunanjetrgovinski impulz lastne proizvodnje.

Kako v danih razmerah povečati zunanjetrgovinski impulz in zmanjšati odpor zoper uvoz v državah, kamor izvažamo, je vprašanje, ki ni predmet tega razmišljanja. Ugotovimo lahko le, da smo zelo malo ukrenili za to, da bi našli uporabne rešitve v okviru osnovnega monetarnega načela, ki smo ga sprejeli z reformo, to je, da je menjalni kurz dinarja enoten.

VI

Medsebojno odvisnost in povezanost svetovnih in notranjih cen smo orisali z raznih vidikov. Opisali smo, kako so bile ob reformi izračunane cene, ki veljajo še danes. Očrtali smo mehanizem izravnavanja in diferenciacije uvozne in notranje ponudbe na abstraktnem trgu. Iskali smo odgovor na vprašanje, kdaj se gospodarskim organizacijam splača izvoz in zakaj se jim splača, čeprav je notranja cena višja, in kakšni so problemi, kadar trguje nerazvito gospodarstvo na razvitih trgih. Ob koncu je potrebno, da natančneje izrazimo, kaj smo hoteli povedati in do katerih sklepov nas je pripeljalo naše razmišljanje. Te lahko združimo v naslednja tri mnenja:

1. Realna cena je lahko le rezultat ponudbe in povpraševanja na določenem trgu. Na strani ponudbe vpliva na višino cene tudi uvozna ponudba, ki se preoblikuje zaradi posebnih dejavnikov v zunanji trgovini. Na ceno proizvajalca (franko vagon) vpliva mehanizem izvoza—uvoza tako, da je cena višja, kadar prodaja doma, in manjša pri izvozu. Dispariteta cen na pragu tovarne in možnost izkoriščanja zmogljivosti doma in za izvoz je računski okvir, v katerem se giblje poslovno odločanje gospodarske organizacije. Realno je ta dispozicijski prostor znan samo, kadar ima gospodarska organizacija poslovno svobodo — to je proste cene. Samo takrat se namreč lahko oblikujejo kvantitativni in kvalitativni

tivni odnosi med izvozom in domačo prodajo na ekonomski osnovi. Zato so teze centralnega sveta Zveze sindikatov aktualne, če se vprašamo, kaj smo napravili in kaj moramo še napraviti, da se bo trg otresel sedanjih administrativnih spon.

2. Drugačni računi v izvozu pomenijo, da se morajo novim razmeram prilagoditi gospodarske organizacije in vse gospodarstvo. Pri tem pa je zunanjetrgovinski impulz našega gospodarstva še vedno šibak in trenutni izvozni rezultati nas ne smejo zavesti. Nesorazmerja med uvoznim odporom na razvitih trgih in možnostmi, kako obvladati te odpore, so precejšnja. Čeprav je to vprašanje predvsem skrb družbe, so njene možnosti majhne in verjetno nezadostne, ker je njen manevrski prostor omejen le na posredne ukrepe, kot: vračanje davščin in carin, kreditiranje in investiranje v izvoz. V razvojni etapi, ki je pred nami, bo moralo gospodarstvo samo razširiti ekonomsko osnovo za izvoz s poslovno-finančnim sodelovanjem. Na žalost nov devizni režim takega procesa ne pospešuje oziroma ga celo preprečuje.

3. Nova ekonomska izhodišča in novi pogoji za poslovno politiko gospodarskih organizacij pa zahtevajo nadaljnjo spremembo miselnosti in drugačne kalkulacijske osnove v poslovnem odločanju. Ravnotežje med izvozom in notranjimi prodajami ni statično, temveč dinamično. Uspešna registracija te dinamike in pravilna kombinacija vseh faktorjev proizvodnje zahtevata tudi ustrezen ekonomski in kalkulacijski mehanizem. Po klasičnih načinih kalkulacij in obračunov ni mogoče preračunati, kaj se gospodarski organizaciji splača v danem trenutku in ob dani razporeditvi raznolikih vplivov faktorjev proizvodnje.

Na koncu bi želel poudariti, da nakazana vprašanja in izhodišča niso edina, ki pri nas še niso raziskana. Mehanizem zunanje trgovine in njegov vpliv na cene ter izvoz je področje, ki zahteva obsežne teoretične raziskave. Ta sestavek je le skromen prispevek k tej nalogi.

VLADO SCHMIDT

Šolska reforma brez metodologije

Predlog za reformo šol druge stopnje¹ je pri nas že doživel ostro in utemeljeno kritiko.² Ne glede na to pa jugoslovanski zavod za proučevanje šolstva nemoteno nadaljuje s — kot je rečeno — »poskusnim« uvajanjem reforme v šolsko prakso, in sicer tako, da iz rezultatov tega eksperimentiranja nikakor ne bo mogoče presoditi, ali bomo z reformo kaj pridobili ali izgubili. Pravilno zastavljena reformna prizadevanja bi namreč morala izhajati iz tega, kar imamo, iz sedanjega stanja našega šolstva, zlasti iz analize dejanskih pogojev za uresničevanje enakih izobraževalnih možnosti mladine na šolah druge stopnje, ter iz ugotovljene izobraževalne in vzgojne učinkovitosti teh šol. Temu pa naj bi sledilo takšno poskusno uvajanje reformiranih šol, ki bi na vsakem koraku omogočalo kritično primerjavo učinkovitosti sedanjega šolskega sistema s predlaganim. Reformni predlog pa ne daje nobene opore za domnevo, da je ustrezno eni ali drugi temeljni zahtevi za strokovno in družbeno utemeljeno koncipiranje in uvajanje reforme. Zato se je treba ustaviti ob vprašanju, kakšna je sploh metodologija tega reformnega koncepta, in tudi začrtati, kako naj bi v naših sedanjih razmerah zasnovali in uresničevali reformo šol druge stopnje, ki je vsekakor potrebna, da bi z njo ustregli perečim pedagoškim in družbenim zahtevam.

¹ »Predlog za unapredjenje sistema obrazovanja na II. stupnju. Savezni sekretariat za obrazovanje i kulturu. Jugoslovanski zavod za proučevanje šolskih i prosvetnih pitanja, Beograd, decembra 1965«.

² Glej Milica Bergant, Korak nazaj, Teorija in praksa III, št. 5/1966 s tu navedenimi strokovnimi društvi in ustanovami, ki so predloženo zamisel reforme že do takrat odklonile.

I

Med osrednjimi nalogami metodologije šolske reforme je odgovarjanje na vprašanje, kako posegajo na to področje družbena znanost, ideologija, prosvetna politika in neposredna udeležba samoupravljalcev. Zgrešeno stališče glede vloge teh faktorjev lahko spelje snovanje šolske reforme na kriva pota. To vprašanje je tem bolj zanimivo, ker ni dvoma, da so sestavljavci »Predloga« nanj napačno odgovarjali.

Najprej je značilno, da so pri svojem reformnem delu lahko pogrešali pomoč znanosti. Njegova poglobljena metodološka pomanjkljivost je apriorizem, vnaprejšnje prepričanje njegovih avtorjev o neomajni pravilnosti najvažnejših izhodišč reforme. Samo pomislimo: reformni projekt ni bil sestavljen čez noč; nastajal je nekaj let in ves ta čas se niso njegovi ustvarjalci niti enkrat obrnili na sociološko, psihološko ali pedagoško znanstveno raziskovalno ustanovo, da bi jim pomagala z izsledki kake raziskave. Še več: po podatkih anketnega vprašalnika Zveze pedagoških društev Jugoslavije ni bila h koncipiranju temeljnih stališč reforme pritegnjena nobena od obeh pedagoških raziskovalnih ustanov v državi, nobena pedagoška katedra naših filozofskih fakultet, nobeno republiško pedagoško društvo in tudi ne Jugoslovansko združenje psihologov. Pomoč s te strani avtorjem reforme očitno ni bila potrebna in so tako na svojstven način uveljavili »deetatizacijo« družbenih znanosti. Na drugi strani pa sedaj že od vsakega večjega podjetja zahtevamo, naj organizira raziskovanje, da bi izboljšalo svojo proizvodnjo. Tak odnos avtorjev »Predloga« do znanosti je brez primere v novejši zgodovini šolskih reform Evrope in Amerike, saj tam reformirajo svoje šolstvo šele na podlagi temeljitih večletnih raziskav.

S svojim odnosom do katere koli znanosti so avtorji reforme dovolj na glas izpovedali naziranje, da za obvladovanje problemov šolske reforme zadoščata ideološka zgrajenost in socialistična politična usmerjenost, znanstveno raziskovanje pa pri tem ni potrebno. Priznati moramo, da je to stališče samo deloma zmotno, ker je šolska reforma res prizorišče ideologije in politike, vendar tudi znanosti. Ko se reforma s svojimi smotri zavzema — in isto velja za pedagogiko v celoti — za humane odnose med ljudmi, za vsestranski razvoj osebnosti, za kolektivnost, demokratičnost, za določeno vlogo šole v družbi, za uveljavljanje teženj določenih družbenih plasti, za tako ali drugačno vplivanje z vzgojo na smer družbenih procesov ipd., stopa tu v ospredje ideološki

in politični moment. Čim bolj je ta usmerjenost v skladu z objektivnimi zakonitostmi družbenega razvoja in iz njih izpeljana, tem več je v teh ideoloških in političnih izhodiščih znanstvenih primesi in šolskoreformne ideje se približujejo stopnji šolskoreformnih spoznanj. Znanstvena spoznanja pa postanejo, ko smo jih teoretično dokazali ali ko jih je verificirala praksa izobraževalnega in vzgojnega dela in so njihovo uresničljivost potrdile vzročne zveze med vzgojnimi ukrepi in njihovimi rezultati. Če bi šolsko reformo ločili od ideologije in politike, bi izgubili smer nameravanih sprememb, če pa jo ločimo od znanosti, izgubimo tla pod nogami in doživljamo žalostno usodo »poboljševalcev sveta«, ki ostajajo s svojimi idejami v kraljestvu duha, ker niso spoznali stvarnih možnosti za njihovo uresničevanje. Še tako plemenita ideologija izgublja vpliv na stvarnost, če ne nastopa kot pobudnik znanstvenih raziskav, da bi ugotovila dejanske pogoje svoje realizacije v stvarnosti.

Te svoje funkcije pa ideologija v »Predlogu« ni opravila, zato je le-ta ostal na ravni ideološkega utopizma. Da bi ugotovili dejanske pogoje za realizacijo smotrov reforme v stvarnosti, je najprej potrebna analiza te stvarnosti. Na izseku družbene stvarnosti, ki mu pravimo »vzgojno-izobraževalne ustanove«, pa delujejo določene objektivne zakonitosti — in te so predmet pedagoške znanosti, ki šele odločajo, ali bodo naša ideološka izhodišča res pripeljala do rezultatov, kakršne pričakujemo in želimo, ne odloča pa naša argumentacija teh izhodišč. In do teh dejstev in zakonitosti se moramo dokopati z raziskovanjem. Za ideološko mišljenje sestavljavcev »Predloga« pa je značilno, da projicira vrednost v stvarnost kot že uresničeno vrednost, da preskoči od ideala k uresnitvi brez predhodnega nauka prakse in brez znanstvene analize.

Ideološka izhodišča pa še bolje opravijo svojo vlogo v raziskovalnem procesu — usmerjajo raziskovanje in dajejo vidike za interpretacijo in oceno rezultatov, če so tudi sama znanstveno utemeljena, pa ne le deduktivno, temveč tudi s preverjanjem njihove uresničljivosti v naših šolskih razmerah. Pomen znanstveno utemeljene marksistične ideologije za napredek družbene znanosti je dovolj prepričljiv zgled. To se pravi, da mora biti znanstveno raziskovanje sestavni del snovanja šolske reforme na vseh njegovih stopnjah, ne morda samo na končnih etapah, temveč tudi na začetnih, pri koncipiranju izhodiščnih stališč, in pri tem ni mogoče pogrešati kritične analize šolske stvarnosti. Tako si lahko prihranimo marsikako neprijetno in nepotrebno korekturo.

Če pa namestimo empirično raziskovanje šele na koncu projektiranja reforme, nimamo druge izbire, ko da njegovo metodologijo podredimo znanstveno neutemeljenim ideološkim stališčem, ki nastopajo kot deduktivna izhodišča tega raziskovalnega dela. Kvaliteta empirične raziskave ter znanstvena in družbena vrednost njenih rezultatov — vse to je kar se da odvisno od deduktivnih izhodišč. Če so znanstveno in družbeno utemeljena, to še ni jamstvo, da bo empirija dobra, če pa niso, bo po svoji vsebinski usmerjenosti prav gotovo slaba, ker bodo neizdelana izhodišča vodila raziskavo na kriva pota ali pa ji bodo — in tu se znanost neha — že kar nakazovala rezultat.

V taki funkciji se je znašel v »Predlogu« napovedani pedagoški eksperiment. Ker je osrednje sporno vprašanje v zvezi z reformo, ali naj obdržimo sedanji sistem šolstva na drugi stopnji ali pa naj ga po stališčih »Predloga« spremenimo, bi moral biti eksperiment tako postavljen, da bi raziskoval dobre in slabe strani enega in drugega sistema ter na koncu povedal, kateri od obeh sistemov nam bolj ustreza. Temeljni objekt eksperimentalne raziskave bi torej morala biti primerjava dveh sistemov. »Predlog« pa nam pove, da to sploh ni njena naloga in da bo eksperiment samo preskušal razne organizacijske variante v okviru enega samega, seveda novega sistema. Prej ugotovljeni apriorizem je torej posegel tudi v organizacijo eksperimenta, ki naj samo preskuša, *kako* čim učinkoviteje izvajati novo koncepcijo, ne bo pa preskušal koncepcije.

Od takega eksperimenta seveda ne preti avtorjem »Predloga« nobena nevarnost, ker sploh ne preskuša reforme, čeprav naj bi vzbujal tak vtis. Izmed eksperimentalno preizkušanih variant novega sistema bo ena seveda relativno najboljša in ne bi se smeli čuditi, če bi se navsezadnje še našel kdo, ki bi to varianto razglasil za uspeh reforme. V »Predlogu« je zapisano (str. 62), da »pretendira na znanstveno-metodološko zasnovano eksperimentalno preverjanje koncepcije v celoti«. Pretendira že lahko, toda vedeti je treba, da bo nova koncepcija v celoti in v podrobnostih preverjena takrat, ko bo ugotovljeno, da je boljša ali slabša od sedanje. To je najosnovnejše vprašanje, na katero mora odgovoriti raziskovanje v službi reforme. Ali nas hočejo avtorji reforme prepričati, da bo njihov eksperiment odgovarjal na to vprašanje? Če to mislijo, se motijo, ker preskuša eksperiment samo en šolski sistem namesto obeh in ker ni mogoče z nikakršnim raziskovanjem samo v okviru enega šolskega sistema spoznati, kateri izmed dveh sistemov je boljši. Če pa tako ne mislijo,

je njihov apriorizem še očitnejši, ker z njim razkrivajo, da za ugotavljanje prednosti in pomanjkljivosti enega sistema pred drugim sploh ne potrebujejo nobenega raziskovanja in nobene znanosti, ker jim to daje vedeti že njihova »ideologija«.

Da bi se obvarovali takih metodološko nedopustnih poti, moramo za kakršno koli izboljševanje našega izobraževalnega sistema v procesu snovanja reforme najprej raziskati, kako deluje v praksi obstoječi sistem, da bi ga lahko primerjali z učinkovitostjo predlaganih sprememb. Prizadevati si moramo za priznanje temeljnega načela, da naj se spreminjanje stvarnosti prične s spoznavanjem te stvarnosti, ne pa z nedomišljenimi koncepti. K spoštovanju tega načela nas vsekako navajajo tudi dosedanje izkušnje z nekaterimi spremeni-jevalnimi ukrepi v našem šolstvu.

Družbeno vlogo odnosa do stvarnosti je lepo označil E. Kardelj: »Boj za napredek je vselej zvezan s poudarjanjem stvarnosti, zakaj iz nje izhaja. Samo reakcija se izgublja v abstrakcijah, za katerimi skriva resnično stanje stvari.«³ Čeprav je to izrečeno za politično dejavnost, mora to misel upoštevati tudi znanstveno raziskovanje, ki se noče zadovoljiti z razlaganjem sveta, marveč ga hoče tudi spreminjati. To pa zato, ker lahko iz navedenega posnamemo, da zanemarjanje stvarnosti tudi izraža neko ideologijo, le da ne najboljšo, namreč tako, ki vsebuje bolj malo znanstvenih primesi. Saj znanstveno je navsezadnje tisto spoznanje, ki v posplošeni obliki ustrezno odseva stvarnost.

Podoben odnos kakor med ideologijo in družbeno znanostjo lahko na področju šolske reforme ugotovimo tudi med znanostjo in prosvetno politiko. Zgodovina šolstva priča, da so bile šolske reforme zmeraj zasnovane z idejnopolitičnih vidikov, kakor tudi, da je bilo v določeni reformi tem več elementov znanstvenih spoznanj, čim bolj se je ta reforma skladala z objektivnimi tendencami družbenega razvoja, z napredno politiko. Da je šola in s tem tudi šolska reforma — »politicum«, tega niso odkrili marksisti, to je vedela že Marija Terezija. Ta politika pa bo tem uspešnejša, čim bolj bo pri svojih odločitvah upoštevala izsledke znanosti, čim bolj bo zavestno krepila elemente znanstvenih spoznanj v reformi.

Tembolj velja to za znanost, ki se s svojim delom zavestno vključuje v humane smotre našega družbenega razvoja. Znanstvenik mora biti nevtralen do rezultatov svojega raziskovanja, ne sme in tudi ne more pa biti nevtralen do družbe,

³ Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, 250.

v kateri raziskuje. Če bi v naši pedagogiki prevladovali scientistični koncepti glede njenega odnosa do nalog socialistične prosvetne politike ali če bi ta pedagogika te naloge celo odklanjala, bi še bilo razumljivo prej prikazano apriorno zavračanje udeležbe te znanosti pri snovanju reforme. To pa ni tako. Kolikor je bilo v naši pedagogiki takih stališč, bila pa so izjemna, so takoj doživela obsodbo iz lastnih vrst. Potemtakem ni nobenega političnega razloga za odrivanje znanosti od reforme in še manj za antagonizem med prosvetno politiko in pedagoško znanostjo. Če so znali in hoteli organizatorji naše prve šolske reforme v petdesetih letih, ko še nismo imeli niti zavodov za šolstvo, kaj šele pedagoških institutov, pritegniti k snovanju enotne obvezne šole od prvih pripravljanih del naprej predstavnike pedagoške znanosti, zakaj pa je potrebno, da sedaj, ko vse to imamo, izrekamo pedagoškemu raziskovanju načelno nezaupanje? Ugovor, da je pedagoško znanost mogoče pogrešati zaradi njene manjše razvitosti, zavrača znana izkušnja, da je prav pritegovanje znanosti k družbeno odgovornemu delu s hkratnim ustvarjanjem pogojev za njeno uspešno udeležbo pri njem najboljše sredstvo za njen razvoj.

Metodologija šolske reforme mora v našem samoupravnem družbenem sistemu še pojasniti vlogo samoupravljalcev pri nastajanju reformnih zamisli. Uspeh reforme v praksi je končno odvisen od njih, od njihovega odnosa do reformirane šole, ki naj bi ji zaupali svoj naraščaj in jo vzdrževali. Odločajo samoupravljalci in bi zato ne bilo le nedemokratično, temveč tudi nespametno, če bi jim reformo hoteli vsiliti brez utemeljevanja. Zgrešeno bi tudi bilo, če bi se avtorji reforme postavili na stališče, da se jih realizacija reforme nič ne tiče, češ da o tem odloča oblast, naša stvar pa je samo, da jo zasnujemo v mislih. S tem bi se namreč oropali prakse kot merila resničnosti. Ker je verifikacija spoznanj v praksi tudi stopnja raziskovalnega procesa, mora metodološki projekt katere koli pedagoške raziskave vključevati tudi praktično preverjanje z njo pridobljenih spoznanj; zato mora biti raziskovalec zavzet za uresničevanje svojih ugotovitev ter se že zgolj iz spoznavnoteoretskih razlogov upreti, če bi jih hotel kdo zakleniti v predal.

Na področju šolske reforme to med drugim pomeni, da morajo njeni avtorji pritegovati samoupravljalce k oceni reformnih zamisli in rezultatov v obliki javnih razprav. S tem ne bodo spoznavali le možnosti za uresničevanje reformnih predlogov, temveč bodo dobili spodbude tudi za izboljšanje teh predlogov. Zdrava kritika, ki so jo delovni ljudje že več-

krat naslovili na račun nekaterih ne dovolj pretehtanih ukrepov v našem šolstvu, upravičuje to pričakovanje. Ker spoznavamo s svojo akcijo, s svojim učinkovanjem na stvarnost, je samoupravljanje zelo dobra metoda za spoznavanje družbenih problemov. Razvoj naše družbe dovolj očitno potrjuje, da ne zmore znanstvene, to je posplošene misli, ki jo praksa potrjuje, samo poklicni znanstvenik.

V obliki javne razprave naj bi samoupravljalci vsaj dvakrat zavzemali stališče do reforme; prvič do njenega koncepta in drugič do njegovih rezultatov. V javno razpravo pri nas ni treba dajati deklarativno izraženih humanih ideoloških in političnih izhodišč reforme — šolanje naj bo demokratično, čimveč naših ljudi naj dobi čimboljšo izobrazbo, skupno šolanje naj zbližuje bodoče ročne in umske delavce itd., ker se z njimi tako vsi strinjamo. Pač pa moramo v dokumentu za javno razpravo najprej kar se le da preprosto in konkretno povedati, kaj hočemo z reformo doseči, zakaj je potrebna. Da bi se tu čimbolj izognili subjektivnosti — do kraja se ji tako ne moremo, naj bi utemeljitev reforme naslonili na konkretno deskriptivno analizo sedanjega stanja v šolstvu, da bi vsak vedel, kaj šola sedaj daje, in temu priklučili, kaj posameznik in družba od šole zahtevata. Iz razpona med ugotovljenim stanjem in potrebami izvira utemeljitev reforme. Temu naj bi dodali še na daljše obdobje preračunane objektivne in subjektivne pogoje za izpeljavo reforme, zlasti njeno finančno zahtevnost glede plačevanja učiteljev, zidave in vzdrževanja šolskih prostorov in nakupov za opremo šol, ter navedli tudi, kolikšno število učiteljev bo potrebno za delo v reformirani šoli in kako naj bodo usposobljeni.

Kaj lahko k temu prispeva javna razprava? Ugotovitev obstoječega stanja v šolstvu je predvsem naloga deskriptivno-analitične študije. Če je zajela reprezentativni vzorec s pomočjo široke mreže sodelavcev zunaj raziskovalne ustanove, bo javna razprava dodala še kako krajevno obarvano ali na določeno šolo se nanašajočo posebnost, kaj bistveno novega pa najbrž ne bo odkrila. Nepogrešljivi pa so njeni rezultati pri določanju namenov in nalog reforme. Čeprav smo še tako skrbno in temeljito proučevali tendence družbenega razvoja na političnem, gospodarskem in kulturnem področju ter z njimi povezano funkcijo šolstva, se moramo le zavedati, da nastopamo v imenu družbe kot njeni pooblaščenca, in dopuščati zelo verjetno možnost, da nas bo neposreden prispevek samoupravljalcev v čem popravil in dopolnil. S tem bo naša logična metoda za ugotavljanje reformnih namenov dobila

nujno potrebno empirično podlago, hkrati pa nas bodo stališča samoupravljalcev še poučila, kako je z izvedljivostjo reforme, saj bi je ne mogli uresničiti, če bi se z njimi glede njenih namenov razhajali. Bolj konkretno nam to pokažejo njihova stališča do naših predvidevanj glede finančnih sredstev za reformirano šolo, ali so jih pripravljene prevzeti, in kakšen je sploh njihov odnos do obveznosti, ki jim jih nalaga takšna šola. Če smo, na primer, med nalogami reforme predlagali podaljšanje obvezne šole, ne moremo pri nadaljnjem snovanju reforme pogrešati podatka, kako delovni ljudje to sprejemajo. Itd.

Javno razpravo moramo torej uvrstiti v metodološki projekt reforme kot neogibno etapo raziskovalnega dela in bi ne odigrala vloge, kakršna ji iz političnih in spoznavnih razlogov tu gre, če bi pobudniki reforme in njihovi znanstveni sodelavci sami domislili reformo do kraja in pričakovali na koncu od javne razprave samo še demokratičen blagoslov. Iz te vloge sledijo še določene metodološke zahteve, zadevajoče strukturo dokumenta za javno razpravo, da bi bilo mogoče vsaj nekatere njene rezultate konkretno razčleniti, kakovostno klasificirati in kvantitativno izraziti ter jih tako pripraviti za objekt raziskovanja, izsledke tega raziskovanja pa včleniti v nadaljnje koncipiranje reforme, zlasti v naloge in usmerjenost eksperimentalnega preverjanja tako nastale reformne zamisli.

Rezultati praktičnega preskušanja reforme naj dajejo gradivo za vnovično javno razpravo. V primerjavi z zmogljivostjo nereformirane šole naj gradivo zlasti pokaže, kaj smo zares dosegli glede na zastavljene namene, in za kakšno ceno. Samoupravljalci pa naj potegnejo črto pod račun in odtehtajo, ali je to, kar jim reforma daje, vredno tega, kar od njih zahteva.

Iz navedenega je najprej razvidno, da »Predlog«, kakršen je, sploh ni zrel za javno razpravo. Po drugi strani pa lahko iz povedanega sklepamo, da znanstveno raziskovanje na dvojen način zvišuje tehtnost udeležbe ljudstva pri snovanju šolske reforme in da je torej potrebno tudi s tega vidika: pripravljaja gradivo za javno razpravo in uporablja njene rezultate za nadaljnje raziskovanje šolskoreformnih vprašanj. Ugotoviti, da v našem primeru na področju šolske reforme ni antagonizma med znanostjo in ideologijo ter med znanostjo in prosvetno politiko, potemtakem še dodajmo, da ga tudi ni med nalogami znanosti in vlogo delovnih ljudi pri izboljševanju naše šole.

II

Empirične raziskave za namene reforme morajo dobiti svojo usmerjenost od razvojnih tendenc v šolstvu, ki jih zlasti narekujejo potrebe našega samoupravnega sistema in tudi naloge, ki jih daje šoli druga industrijska revolucija. Že ničkolikokrat smo ugotavljali, da zahteva naše družbeno samoupravljanje bolj izobražene in bolj vzgojene ljudi. To pa ni edini faktor, ki učinkuje v tej smeri. Z vpeljavanjem avtomatizacije, kibernetike in elektronike v delovne procese narasča pomen izobraževanja in njegovih rezultatov za razvoj materialnih sil družbe do tolike mere, da to že spreminja ustaljeno pojmovanje o vlogi družbenih gibalnih sil, kakor je povedano v programu zveze komunistov: «Razvoj znanosti in tehnike, kakor tudi napredek industrijske proizvodnje sta se zlila v enoten proces, tako da je postala znanost eden najmočnejših vzvodov razvoja materialnih sil družbe.»⁴

Ker moramo šolo uravnavati po družbenih potrebah, ki bodo v ospredju najmanj čez dvajset let, ni za nas prav nič prezgodnje vprašanje, kakšne ljudi bo zahtevala znanstveno tehnična revolucija in kakšno izobraževalno in vzgojno delo moramo torej glede na te perspektivne potrebe pripravljati in postopoma uresničevati že sedaj.

Spremembe, ki jih vnaša v šolstvo druga industrijska revolucija, se nakazujejo sedaj v vseh razvitih deželah od Združenih držav Amerike do Sovjetske zveze. Mnoge izmed njih se uveljavljajo tudi ne glede na razlike v družbenem sistemu in jih občutimo tudi že pri nas. Navesti je treba vsaj naslednje, ki jim je skupno, da delo intelektualizirajo, da izpričujejo povečano potrebo po znanju in vzgojenosti:

1. Večja skrb za razvoj otrok že v predšolski dobi z družbeno organizirano predšolsko vzgojo, katere naloga pa ni, da bi jih učila osnovnošolsko učno snov, temveč da bi jim razvijala tiste duševne funkcije in značajske lastnosti, od katerih je predvsem odvisen njihov vsestranski napredek in tudi uspeh v šoli. Precejšnje razlike v šolski uspešnosti med učenci, ki so prej obiskovali vrtce, in onimi, ki jih niso, opominjajo, da se neenakost družbenih pogojev za šolanje začneja že tu.

2. Čedalje bolj se naglaša potreba po intenzifikaciji osnovnošolskega pouka. Optimistična pričakovanja, da jo bo mogoče doseči z uvajanjem tehničnih pripomočkov v šolo (magnetofona, radijskih in televizijskih oddaj, učnih strojev in podobno), se že umikajo treznejši presoji. Čedalje večjo

⁴ Sedmi kongres ZKJ, Ljubljana 1958, 458.

veljavo uživata drugi dve poti do tega namena, namreč individualizacija pouka ter podaljšano in celodnevno bivanje učencev v šoli, ki naj ustvarja otrokom v skladu z vzgojnimi smotri organiziran način življenja in jih tako tudi učinkoviteje vzgaja. Temu razvoju se po malem odzivata tudi naša osnovna šola in raziskovanje te njene razširjene dejavnosti, ki pa ima pred seboj še mnoge tehtne in nerazrešene naloge.

3. Zaradi naraščajoče zahtevnosti dela v katerem koli poklicu se podaljšuje osnovnošolska obveznost oziroma prihaja do tega, da vsaj čedalje večje število osnovnošolskih absolventov šolanje nadaljuje. S tem se briše nekdanja ostra meja med osnovno in srednjo šolo, srednja šola se kot samostojna izobraževalna ustanova čedalje bolj krči, mladina se pozneje odloča za poklic, naraščanje kvantitete spreminja kvaliteto, ali konkretnije, naraščanje števila učencev srednje šole kakovostno spreminja njeno vsebino pouka in vlogo v šolskem sistemu, število srednješolskih in visokošolskih absolventov naglo narašča. Zamisel, naj dobita dve tretjini prebivalstva ustrezne starosti srednjo izobrazbo, ena tretjina pa visokošolsko, v razvitih deželah ni več nobena utopija.

4. Nujnost, vzdržati tekmo na svetovnem trgu in ne samo na trgu, sili odgovorne organe v kapitalističnih deželah k ukrepom, ki naj bi pospešili mobilizacijo duhovnih rezerv iz *vseh plasti* prebivalstva. Posledica tega je demokratizacija šolanja, ki naj čimvečjemu številu otrok omogoči izobraževanje v skladu z njihovimi zmožnostmi. Česar ni bilo mogoče doseči z razlogi humanosti in s krščansko ljubeznijo, je izsilila ekonomska potreba. To usmerjenost še pospešujejo ugotovitve ameriških in drugih ekonomistov, da so investicije v ljudi bolj učinkovite v primerjavi z rentabilnostjo klasičnih investicij kapitala. Prvi korak k temu je načrtno štipendiranje revnih in najzmožnejših otrok, da bi iskanje talentov imelo čim širšo podlago. V deželah, ki učence zgodaj, že po četrtem šolskem letu diferencirajo na razne tipe šol, so na dnevnem redu kritike tega šolskega dualizma z vidika, da taka zgodnja selekcija zgreši marsikak talent. Zato čedalje bolj opuščajo izbiro učencev na koncu osnovne šole za srednjo šolo s sprejemnim izpitom, opuščajo torej, kar smo pri nas pred kratkim uvedli, in to nadomeščajo z večletnim, psihološko in pedagoško podzidanim usmerjanjem učencev v obliki izrazite notranje diferenciacije pouka v višjih razredih enotne šole.

Kjer pa enotno šolo že imajo, kot npr. v Združenih državah Amerike in Sovjetski zvezi, jo napadajo, češ da pouk premalo diferencira in s tem zapravlja nadarjene učence.

Nič se ne obotavljajo — tudi v Sovjetski zvezi nimajo proti temu nobenih ideoloških pomislekov, ker vedo, da nima vsaka diferenciacija učencev razrednega značaja — in že zelo zgodaj izločajo izredne talente v posebne šole, v Sovjetski zvezi npr. v šole za razna področja umetnosti, v vojaške šole, v šole za tuje jezike in vsaj še v šole za matematike in fizike. Skupni imenovalec je torej v obeh primerih isti — skrb za nadpovprečne. Če si veliki narodi sedaj ne morejo več dovoliti izgube svojih talentov, bi se morali pri nas še toliko bolj otresti strahu pred intelektualno »elito«, kakor zaničljivo imenujemo nadpovprečne, in se bolj študijsko ukvarjati s problemi selekcije, ne pa se tolažiti z demokratičnim geslom, da smo vsem ustvarili enake izobraževalne možnosti s tem, ko smo jih napotili v enotno obvezno šolo, ki pa vrh tega zaradi odvisnosti od krajevnih možnosti za svoje delo sploh ni enaka šola za vse, marveč je v resnici diferencirana po finančnih namesto po zmožnostih in nagnjenjih svojih učencev.

5. Izbiranje nadpovprečnih se ravna sedaj po širših vidikih, kot se je včasih, ko je veljal za nadpovprečnega samo tisti, ki je z uspehom študiral na klasični gimnaziji, in za »zrelega« samo tisti, kdor je opravil (gimnazijsko) maturo. Niso samo literarno jezikovne in tudi ne samo »teoretične« zmožnosti merilo za nadpovprečnost. Učenec se lahko odlikuje tudi po sposobnostih, po katerih tradicionalna gimnazija sploh ni spraševala in so vsemu šolanju navkljub ostale nerazvite, čeprav je tudi ta šola opravljala selekcijo — in še zelo strogo. Za ilustracijo, kaj je s tem mišljeno, navajajo tuji viri včasih vodilne gospodarstvenike, ki bi bili kot univerzitetni profesorji popolnoma nemogoči, in vendar ni dvoma, da so intelektualno nadpovprečni. Nekateri poimenujejo to vrsto zmožnosti s problematičnim izrazom »praktična inteligentnost« in vključujejo sem še ročne spretnosti, sposobnost za opazovanje, pa tudi druge sposobnosti, ki se uveljavljajo pri delu, npr. organizacijske. S takó pojmovano selekcijo ne skrbijo potemtakem samo za nadpovprečen naraščaj v akademskih poklicih, temveč tudi v drugih, ki prav tako potrebujejo nadpovprečne delavce.

Omenjeno razširitev vidikov za izbiranje moramo seveda sprejeti, saj omogoča napredek učencem, ki so jih včasih po krivici imeli za podpovprečne, in širi naloge šol na doslej zanemarjena področja.

6. Naraščajočo možnost učencev za prehajanje iz šole v šolo — tudi ta značilnost sodobnejših šolskih sistemov je porojena iz težnje, naj bi vsak našel šolo, ki najbolj ustreza

njegovim sposobnostim in nagnjenjem — še olajšuje spoznanje, da je treba splošno in strokovno izobrazbo čimbolj zblížati, temeljiti strokovno izobrazbo na razviti splošni izobrazbi — to je že Lenin zahteval od socialistične prosvetne politike — vnašati prvine strokovnega izobraževanja v splošnoizobraževalno šolo ter razširiti splošnoizobraževalno učno snov v strokovnih šolah. Tako dobivajo šole čedalje enotnejše naloge.

Ta razvoj ima več vzrokov. Noben pameten človek ne pričakuje več, da bo javna šola koga usposobila za določeno delovno mesto (to nalogo opravlja delovna praksa, kot jo je zmeraj, v novejšem času pa še šolanje na delovnem mestu), ker jih je na tisoče in tisoče in vrh tega še naglo spreminjajo svojo zahtevnost do delavca (v industrijsko razvitih deželah zastari stroj v kakih šestih letih). Zato je strokovnjak »z ozkim profilom« vsak dan manj uporaben in ga zamenjuje bolj splošno izobražen delavec, ki je sposobnejši za prešolanje in se hitreje prilagaja spreminjajočim se zahtevam.

V spremenjenih okoliščinah se delavec z razvitejšimi zmožnostmi in spretnostmi laže uveljavi kot tisti z določeno ozko vsebino znanja, ki pa več ne velja. Zato si morajo tudi na strokovnih šolah čedalje bolj prizadevati, da bi njihov pouk ne posredoval učencem samo učne snovi, temveč da bi jim razvijal še miselne sposobnosti. (Tak pouk je seveda didaktično zahtevnejši in nam narekuje, da prenehamo z zanemarjanjem pedagoške usposobljenosti učiteljev na teh šolah.) S tem pa je zblíževanje splošne in strokovne izobrazbe še olajšano. Tudi na vodilnih mestih v gospodarstvu se varujejo ozkih strokovnjakov in raje nameščajo široko razgledane ljudi. Bolj kot strokovno izobrazbo cenijo kadrovske službe v kapitalističnih podjetjih — značajske lastnosti, tudi take, ki nam včasih zvenijo že kot zaprašene: vestnost, zanesljivost, zavest odgovornosti pri opravljanju sprejetih nalog ipd., ker je v avtomatizirani proizvodnji majhnemu številu delavcev zaupana velikanska vrednost. Tako ustvarja industrijska revolucija družbeno potrebo, naj šola okrepi svoje vzgojno delo.

Omenjene tendence, ki dajejo novo vsebino »sodobni« izobrazbi, bo pri nas zlasti težko izbojevati na poklicnih in strokovnih šolah, kjer veljajo splošnoizobraževalni predmeti pogostoma za nepraktične, se pa temu ne bo mogoče izogniti.

7. Rdeča nit v razvoju šolskega pouka od antike do sedaj je ta, da se spreminja vsebina splošne izobrazbe (od pretežno teološke v srednjem veku prek filološke v dobi humanizma, ki se ji po mnogih bojih pridružuje realna, prirod-

slovna) v smeri čedalje večjega usklajevanja vsebine te izobrazbe z nalogami proizvodnje. To vidimo tudi po tem, *kdo* je bil deležen splošnega izobraževanja. V srednjem veku duhovščina, torej stan, ki ni nič proizvajal; tlačan, ki je proizvajal, pa je ostajal brez vsake izobrazbe. Eden največjih napredkov v zgodovini pedagoške misli je bilo spoznanje, da izobrazba duhovščine ni izobrazba sploh. Uveljavljalo ga je meščanstvo. Ko se je razvijalo, si je moralo močno prizadevati (ta boj je trajal nekaj stoletij), da so bile njegove izobraževalne potrebe (računstvo, fizika, prirodopis, zemljepis itd.), ki so se proizvodnji že bolj približale, sprejete v pojem splošne izobrazbe. Te predmete so še v 16. stoletju odirali na področje manj ugledne strokovne izobrazbe in jim odrekali mesto v splošnoizobraževalni šoli. V tem stoletju so bili reprezentativni možje znanosti še zmeraj filologi. Šele v naslednjem stoletju zavzamejo to pozicijo matematiki in prirodoslovci. Šele z napredkom teh ved, ki je bil — kot znano — konec koncev rezultat družbenih potreb po razvoju proizvodjalnih sil, je bilo mogoče ustrezno razširiti vsebino splošne izobrazbe.

Naslednji korak v tej smeri, ki je nadaljeval zakonito približevanje šole življenju, je bila zamisel klasikov marksizma o politehnični izobrazbi kot sestavnem elementu splošne izobrazbe. To je splošno izobrazbo še bolj zblížalo s strokovno in v perspektivi zahteva, da obe kategoriji — »splošna« in »strokovna« izobrazba — nadomestimo z eno samo. Pa ne le to. Ker se mladina za poklic pozneje odloča, jo mora *množična* šola bolj približati poklicnemu življenju, kot jo je doslej, in jo tudi usmerjati pri izbiranju poklica. Glede na to nujnost pa je kljub navedenim spremembam še zmeraj prevelik skok od vsebine in organizacije življenja v učilnici do vsebine in organizacije življenja pri delu. Šola bo morala postati manj »šolska« in v zadnjih letih podaljšanega množičnega šolanja zmanjševati svojo relativno avtonomnost specifične ustanove za izobraževanje in vzgojo (to pa seveda nima nobene zveze s teorijo izumiranja šole v socializmu), delovna mesta, ki sprejemajo njene absolvente, pa se bodo morala »pedagogizirati«. Pojav industrijske pedagogike je že eden — čeprav še nezadosten — znanilec tega razvoja. Kateri način takega odpiranja šole delovnim nalogam bi bil v naših razmerah najboljši, pa brez empiričnega raziskovanja ni mogoče določiti.

8. Kljub naraščajoči učinkovitosti svojega učnega dela, kljub poudarku, naj šola razvija sposobnosti, in kljub sodobnejši in delovnim nalogam približani vsebini pouka šola še

zmeraj ne bo mogla ustreči čedalje večji zahtevnosti družbenega življenja predvsem zaradi naglega razvoja znanosti in tehnologije ter čedalje krajšega časovnega presledka od znanstvene ugotovitve do njene uporabe v praksi. Polovica sedanjega znanja diplomiranega inženirja zastari približno v desetih letih. Tistega, kar bo moral znati čez dvajset let, se sedaj v šoli sploh ne more naučiti, ker še ni znano. Da šola ne dokonča svoje naloge, nam dokazuje pojav izobraževanja odraslih, ki pa tudi že zaostaja za potrebami, če se omejuje samo na izobraževanje neposrednih proizvajalcev in pa tistih, ki se v svojih mladih letih niso šolali dovolj. Pojem »permanentnega« izobraževanja obsega pošolsko izobraževanje vseh. To izobraževanje pa je še preveč ločeno od »rednega«, od »šolskega« izobraževanja mladine; odsev tega je tudi prevelika in nepotrebna distanca med pedagogiko in teorijo izobraževanja odraslih. Kot kaže, se bo v prihodnosti treba posloviti od tradicionalne delitve na šolo in delo. Šola ne bo samo pripravljala na življenje, temveč ga bo tudi spremljala. Navajeni smo deliti življenje na dve obdobji: na šolsko, ko se doraščajoči človek uči, in na pošolsko, ko uporablja, kar se je bil naučil. Ker pa ga tudi najboljša šola iz navedenih razlogov ne more naučiti, kar bo potreboval, se bo šolanje z delom prepletalo tako, da se bo mladostnik večidel šolal in tudi že delal, v zrelih letih bo šolanje in delo nekako v ravnotežju, na starost pa bo človek predvsem delal, a se tudi še učil. S tem nastajajo novi ekonomski, sociološki in tudi novi pedagoški problemi: kakšen naj bo spričo tega na vsaki etapi prispevek šolanja k delu in kako izkoristiti delovne izkušnje pri nadaljnjem šolanju.

S prepletanjem učenja in dela bo tudi mogoče ustreči naraščajoči potrebi po visokošolskih diplomantih. V Sovjetski zvezi so že v večini tisti (>izredni«) študentje, ki so zaposleni in hkrati študirajo. Tako postaja »izreden« študij normalna oblika študija.

9. Vsaka temeljita sprememba v šolstvu je bistveno spremenila položaj učiteljev, ker je predvsem od njih odvisna kvaliteta šolskega dela. Prva industrijska revolucija je na elementarni šolski stopnji ločila učiteljevanje od cerkovništva, na srednji šoli pa profesuro od teologije. Druga industrijska revolucija uveljavlja načelo, naj imajo vsi, ki se poklicno ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem, visokošolsko izobrazbo ne glede na starost svojih učencev, in jim v skladu s tem izboljšuje tudi materialni položaj. Ker je individualizacija pouka poglobljen pogoj njegove učinkovitosti, že prehaja v prakso spoznanje, naj poučuje učitelj hkrati manj

učencev (do 25) in naj ima več časa za pripravo na delo. Učiteljski (profesorski) poklic je edini, ki se mu v zadnjih sto letih ni skrajšal delovni čas, pač pa se mu je podaljšal, in ta preobremenjenost učiteljev je resna ovira za izboljševanje učnega dela. Povečana družbena vloga učiteljev stopnjuje usmerjenost družbenih ved k raziskavam o sociologiji tega poklica. Pri nas še bolj govorimo o idealnem »liku vzgojitelja«, manj pa imamo socioloških analiz obstoječega stanja, ki bi zlasti na šolah brez tradicije opozorile na potrebne izboljšave.

10. Druga industrijska revolucija je razširila tudi predmet pedagoškega raziskovanja. Na svoji prvi razvojni stopnji se je ukvarjalo predvsem z vzgojnim procesom, z deskripcijo njegovih faktorjev in z analizo vzročnih zvez med vzgojnimi ukrepi in njihovimi rezultati. Uspehi tega raziskovanja in naraščajoča vloga, hkrati pa zahtevnejše naloge izobraževanja, širijo njegov objekt še na raziskovanje vzgojnih ustanov od vrtec prek osnovnih in srednjih šol do univerz hkrati z upoštevanjem njihovega planiranja in financiranja. S to predmetno usmerjenostjo je pedagoško raziskovanje postalo nepogrešljiva opora sodobnih šolskih reform v tujini. Ugotovili smo že, da sestavljavci reformnega »Predloga« tega razvoja ne priznavajo.

Iz »Predloga« je mogoče razbrati, da so nekatere tu navedene tendence vplivale na to ali ono njegovo stališče. Toda njegovi avtorji so znnemarili temeljno metodološko načelo, da je namreč prenašanje in uporabljanje drugod ugotovljenih pedagoških spoznanj lahko za nas smiselno in uspešno le tedaj, če smo prej analizirali konkretno vzgojno situacijo, v kateri jih nameravamo uporabiti, ker pač njene specifične okoliščine spreminjajo veljavnost teh spoznanj za naše konkretne družbene razmere in delovne pogoje. Ker so prezrli, da moramo vsako pedagoško idejo preskusiti z analizo naše vzgojne stvarnosti, so pri svojem reformnem delu tudi lahko pogrešali raziskovanje. Vsaka dežela pa gre po svoji poti v socializem — in tudi vsaka šola.

Morda bi bilo mogoče v sedanjem nekoliko zagatnem položaju, ki je nastal po rezki odklonitvi »Predloga«, najti to pot tako, da bi sprejeli pravkar navedene razvojne tendence v šolstvu za izhodišča najnujnejših empiričnih raziskav.⁵ Reformne ukrepe bi uvajali, kolikor bi zahtevale te raziskave, in jih širili, kolikor bi rezultati raziskav potrjevali

⁵ Naloge in razčlenitev teh raziskav glej Vl. Schmidt, Metodologija šolske reforme, *Sodobna pedagogika* št. 9—10/1966.

izhodiščna pričakovanja. Omenjene tendence so tu z dobrim namenom izražene zelo okvirno, lahko tudi rečemo ohlapno, da bi nam laže omogočile skupno startno osnovo in že vnaprej ne zoževale usmerjenosti raziskovanja. Kolikor je mogoče individualno presoditi, bi te tendence — lahko bi jim katero še dodali, to ali ono izmed navedenih pa časovno odmaknili — bile večinoma sprejemljive kot delovna hipoteza tako za sestavljavce »Predloga« kot za dovršen del njegovih kritikov. Ko bi se o tem sporazumeli in prek javne razprave dobili še pristanek samoupravljalcev glede osnovne usmerjenosti poskusnega uvajanja reformiranih šol, bi lahko pričeli z raziskovalnim delom.

Kompleksno raziskovanje vzgojnih ustanov, kot ga zahteva šolska reforma, bi moralo usmerjati koordinacijsko telo, ki bi ga sestavljali zastopniki pedagoških, socioloških psiholoških in ekonomskih raziskovalnih ustanov ter predstavniki za reformo zavzetih državnih organov. Opiraje se na stališča poprejšnje javne in strokovne razprave o namenih in nalogah reforme — razprava naj izhaja iz rezultatov temeljite analize obstoječega stanja v našem šolstvu, — bi njegovi člani določili deduktivna izhodišča in njim ustrezajoč program empiričnih raziskav, njihov teritorialni obseg in vrstni red glede na vlogo v koncipiranju reforme ter glede na finančne, organizacijske in kadrovske možnosti raziskovanja, se sporazumeli o porazdelitvi raziskav na raziskovalne ustanove oziroma o sodelovanju teh ustanov pri določeni raziskavi, presojali ob rezultatih raziskav in ob praktičnih izkušnjah postopnega uvajanja reformiranih šol izvedljivost in smotrnost reformnih izhodišč ter v obliki predlogov sproti posredovali svoja spoznanja odločujočim organom. Za financiranje raziskovanja skrbi seveda pobudnik reforme.

Ugovora, da takšno raziskovanje zahteva mnogo časa in stroškov, ni težko zavrnuti z ugotovitvijo, da terja prenačeno uvajanje nepreverjenih novosti v množično šolsko prakso še dosti več dragocenega časa in denarja naše šolske mladine s tveganjem, da bo to zapravljen čas in zavržen denar. Kadar se odločamo za tako usodne spremembe v šolstvu, kot jih prinaša ta reforma, ne smemo skopariti s sredstvi za raziskovanje in ne sme se nam muditi.

Ko smo v Ljubljani letos spomladi s poudarkom opomnili na resne pomanjkljivosti v vsebini in metodologiji »Predloga«, smo med drugim dobili tudi odgovor, naj damo drugačen predlog za reformo drugostopenjskega šolstva. Odgovor pričakuje od nas, da bomo ponovili napako avtorjev reforme, ki so le-to zasnovali za pisalno mizo brez raziskova-

nja izhodišč, ki šele omogočajo smotrni in z dejstvi utemeljen začetek koncipiranja reforme (selektivna vloga sedanjega šolskega sistema, usposobljenost sedanje enotne šole za uresničevanje zahteve o enakih izobraževalnih možnostih, analiza pogojev za izobraževalno in vzgojno vrednost sedanjega povezovanja pouka s proizvodnim delom itd.). V nasprotju s tem pričakovanjem je treba ponovno poudariti, da je metodološko dobro izvedena šolska reforma mogoča samo kot etapa v kontinuiranem interdisciplinskem raziskovanju družbenih ved, pedagogike, sociologije, psihologije in ekonomike. Pri določanju teoretičnih izhodišč empiričnih raziskav bo potreben tudi prispevek filozofije. Pri raziskovalnem delu pa bo vsak rad sodeloval. Kdor želi premišljeno, na naše možnosti in potrebe uravnano šolsko reformo, naj prične tu. Če bi se izkazalo, da je »Predlog« z odmevom, ki ga je vzbudil, kaj pripomogel k taki pripravljenosti, je tudi tak, kakršen je, opravil koristno delo.

Poslanci in politične partije

Nekateri aspekti odnosov med poslanci in političnimi partijami v meščanski predstavniški demokraciji

1. Kriza meščanske predstavniške demokracije

Temeljna načela meščanske predstavniške demokracije so kritizirali že posamezni meščanski teoretiki. Kritika klasikov marksizma pa se je lotevala temeljev meščanske predstavniške demokracije v obdobju liberalnega kapitalizma in zasebnega monopolizma. V delih klasikov marksizma je vrsta splošnih ocen, ki so prav tako pomembne za analizo meščanske predstavniške demokracije v sodobnem kapitalizmu. Omeniti je treba zlasti marksistične ugotovitve o formalnem in razrednem značaju buržoazne demokracije, o omejenosti in posrednosti načela o ljudski suverenosti, o koncentraciji oblasti v nedemokratičnih državnih organih, nadalje kritiko načela o delitvi oblasti itd. Omenjena kritika je odkrila neskladje med načeli in realnimi političnimi odnosi v razvijajočem se in razvitem kapitalizmu. To neskladje pa se je v obdobju državnega kapitalizma tako poglobilo, da lahko upravičeno govorimo o krizi meščanske predstavniške demokracije. Spremenjeni družbeno ekonomski odnosi so našli svoj odsev tudi v političnih odnosih, za katere je značilna koncentracija oblasti v centraliziranih hierarhičnih vrhovih političnih struktur in oddaljevanje oblasti od državljanov.

1. Kriza meščanske predstavniške demokracije je izpričana v spremenjeni vlogi predstavniških organov, ki ostajajo le nominalni predstavniki ljudske ali narodne suverenosti in so odstranjeni od stvarnega opravljanja posameznih državnih in javnih zadev. Vodilnim družbenim silam sodobnega kapitalizma ne ustrezajo dolgotrajni javni postopki v demokratičnih organih, v katerih je izid postopka pogosto negotov. Ob tem je treba omeniti, da je parlamentarni postopek, po-

vezan z ustreznimi arhaičnimi organizacijskimi oblikami, pogosto zelo počasen in neučinkovit. Svojo poglavitno funkcijo — zakonodajno dejavnost — delijo parlamenti z drugimi organi, pri čemer prihaja pobuda od zunaj, kar pomeni, da je porojena zunaj parlamentov. Političnih stališč ne oblikuje parlament. Sklepi so sprejeti že pred parlamentarno razpravo v institucijah zunaj predstavnških organov. Naraščajoče delovanje različnih interesnih skupin, skupin pritiska, administrativnih agencij itd., ki pokrivajo številna področja družbenega življenja, v nekem smislu konkurira parlamentom in s tem zmanjšuje njihov reprezentativni značaj. Parlamentarna razprava je že vnaprej polarizirana za ali proti vladnim odločitvam, oziroma sklepom vladajoče partije, kar otežkoča objektivno proučevanje družbenih zadev v predstavnških telesih. Ob nakazani vlogi zakonodajnih organov, znotraj katerih delujejo različne silnice, in zaradi zunanjih vplivov na zakonodajni proces so parlamentarne funkcije reducirane na nasprotovanje ali odobravanje, popravljanje, dopolnjevanje itd. političnih odločitev, ki so prezentirane parlamentu. Parlamenti nezadostno nadzorujejo izvršno in upravno oblast. Še več, namesto da bi bili parlamenti institucije, od katerih bi bil odvisen obstoj vlade, postajajo odvisni od eksekutive, ki jih lahko vsak čas razpusti. Zato nadzoruje delovanje vlade le delno parlamentarna manjšina, prvenstveno pa ta dejavnost prestopa meje parlamenta, zunaj njega to temeljno funkcijo zakonodajnih organov opravlja napredno javno mnenje, progresivne družbenopolitične organizacije itd. Preobremenjenost parlamentov z opravili, ki ne sodijo v njihovo delovno območje in hkratno izgubljanje pristojnosti odločanja o bistvenih družbenih vprašanjih, skratka, vsebina, metode in organizacijska struktura sodobnih predstavnških organov medsebojno povzročajo, da je družbeni vpliv in ugled parlamentov nezadovoljiv.⁴

2. Središče formalne državne oblasti postaja hierarhično in birokratsko urejena izvršna in administrativna oblast. V primerjavi s parlamentarno proceduro so izvršni in administrativni organi pri političnem odločanju bolj ekspeditivni, ažurni, njihova organizacijska struktura je bolj gibka, metode delovanja bolj učinkovite in enostavnejše. Razširitev pristojnosti eksekutive in administracije, ki se razteza na vsa

⁴ Glej: — E. Kardelj: Organizacija in metode dela Zvezne skupščine: Problemi naše socialistične graditve VI., str. 351; — N. Pašić: Savremena država, str. 74—75, 78—88; — D. G. Hitchner, W. H. Harbold: Modern Government, stran 406—410, New York 1965; — A. de Grazia: Politics and Government II., str. 63, 84—93, New York 1962.

pomembnejša družbena področja, je posledica splošnih procesov centralizacije in birokratizacije. Izvršna oblast se ukvarja z zakonodajnimi funkcijami ter ima v predstavnih organih monopol nad zakonodajno iniciativo. Eksekutiva je dejansko neodvisna od parlamenta, odgovornost vlade pred parlamentom je le formalna. Vodilni funkcionarji eksekutive imajo močno zaledje v lastnem upravnem aparatu, ki opravlja tako obsežna in specializirana opravila, da so le-ta večinoma že iz tega razloga odtegnjena demokratičnemu nadzoru. Naslonitev eksekutive na velikanski birokratski aparat utrjuje družbeni položaj izvršne in administrativne oblasti v odnosu do predstavnih organov in ustvarja izredno moč centralizirane nedemokratične oblasti. Centralizacija oblasti daje družbeno moč in vpliv maloštevilnemu družbenemu sloju vodilnih izvršilnih in administrativnih funkcionarjev, ki ga lahko imenujemo elita državne oblasti. Le-ta je oligarhično organizirana, od državljanov izolirana, precej zaprta grupacija, ki monopolizira funkcijo oblasti.²

3. Ugotovitvi, da se težišče političnega odločanja prenaša na eksekutivo, je treba dodati, da velja to za oblastne državne institucije in za formalno analizo političnih odločitev. Dejanska politična aktivnost postaja monopol vodstev velikih političnih partij, kjer se ustvarja politika, uresničujejo pa jo državni oblastni organi. V zvezi s tem piše Maurice Duverger v svojem delu »Politične partije« o britanskem političnem sistemu, da sta sedaj tako parlament kot vlada podobna dvema strojema, ki ju poganja isti motor, tj. politična partija. Vodstveni oblastni (zlasti eksekutivni) organi ter vodstva vladajočih partij so večinoma identični. Med oblastnimi in vodstvenimi partijskimi organi tako ne obstoje odnosi medsebojne samostojnosti in avtonomnosti. Narobe, partijska vodstva nadzorujejo oblastne organe, si jih podrejajo, skratka, gospodujejo nad njimi. Oligarhični partijski odnosi pa se ne kažejo le v dominantnem odnosu do vseh oblastnih, zlasti predstavnih organov, temveč tudi kot odnosi prevladovanja partijskega vodstva nad partijskim članstvom. Vodilni sloj partije se po razredni in socialni strukturi razločuje od partijskih članov in pristašev. Sestavljajo ga višje plasti buržoazije, dočim so člani in pristaši tudi iz različnih nižjih slojev buržoazije, vmesnih slojev, pa tudi delavskega razreda. Te strukturne razlike povzročajo, da so vodstvene partijske skupine nosilke ideologije in politike, ki se razločuje od in-

² Glej: — N. Pašić: *Savremena država*, str. 84—88; — J. Harvey: K. Hood: *The British State*, pogl. IV. Spodnji dom: Diktatura kabineta. London 1958.

teresov članstva in pristašev. Stopnja razlik v ideologiji in politiki med vodstvenimi partijskimi skupinami na eni strani ter partijskim članstvom in pristaši na drugi strani, je odvisna od možnosti demokratičnega komuniciranja in vplivanja članstva na partijske odločitve. V boju za oblast nakažejo partijska vodstva v partijskih programih politične rešitve, ki so sprejemljive za določene sloje in razrede. Programi so postavljeni na splošne osnove, da ustrezajo čim širšemu krogu volilcev, ki imajo le to možnost, da izbirajo med alternativami posameznih programov, na katerih vsebino niso mogli odločilno vplivati. Prvenstveno pa so partijski programi podrejeni propagandnim ter taktičnim in strateškim ciljem partijskega vodstva.

Krizo meščanske predstavniške demokracije je mogoče še posebno razbrati iz vloge vodstva političnih partij v predstavniških organih, kjer se manifestirajo vse pomembnejše funkcije političnih partij. Partijsko vodstvo vpliva na sestavo predstavniških teles tako, da imenuje partijske kandidate za zakonodajno telo ter vodi volilno kampanjo skladno z interesi partijskega vrha. Volilno telo je pod močnim vplivom partijskega vodstva, ki na različne načine prodira v volilno telo in ga tako pregnete ter politično obarva, da le-to izgubi svojo lastno politično fizionomijo. Ker partijski programi ne navajajo kompleksno vseh problemov politike, za katerih urejanje si bodo partije prizadevale, če bodo prišle na oblast, volilci ne morejo vnaprej presojudati partijske politike. Njihova naloga je le, da se odločijo za garnituro, ki bo v primeru zmage na volitvah vodila viado. Partijsko vodstvo, od katerega dobi poslanec dejansko mandat, dominira nad svojimi izvoljenimi predstavniki v parlamentu. Čeprav vplivajo na delo poslanca številni neposredni in posredni dejavniki, je med njimi vendar najbolj izrazit vpliv partijskega vodstva, ki spreminja poslance v glasovalni aparat partije. Odločujoči vpliv na parlamentarne predstavnike dosežejo partijska vodstva z različnimi sredstvi, s katerimi si zagotovijo partijsko disciplino. V vsej parlamentarni dejavnosti je čutiti pomemben vpliv partijskega vodstva. Podrejenost vodstvu politične partije zmanjšuje poslančevo samostojnost in ugled, kar negativno vpliva na družbeni prestiž predstavniških organov kot celote, ki jim — kot je znano — meščanska predstavniška demokracija teoretično pripisuje pomembno družbeno vlogo. Centralizacija političnih funkcij v vodstvih političnih partij onemogoča razvoj nekaterih oblik neposredne demokracije, ki bi se lahko sicer razvijale v okviru meščanske predstavniške demokracije — če bi politične partije opravljale

eno izmed svojih poglavitnih funkcij, to je nadzor nad delom oblastnih organov.³

4. Kriza načel meščanske predstavniške demokracije se je — kot smo ugotovili — še posebej izpričala v predstavniških organih, ki pa so kot edini demokratični oblastni organi še vedno izredno pomembni za progresivne sile v kapitalistični družbi. Ob pomoči drugih naprednih dejavnikov se je parlamentom posrečilo obvarovati buržoazne družbe pred odkrito monopolistično — birokratsko diktaturo. Kot pomemben faktor javnega mnenja — o katerem je treba reči, da se je kljub krizi meščanske predstavniške demokracije močno razvil in postal eden najpomembnejših političnih dejavnikov — so bili predstavniški organi pod vplivom naprednega javnega mnenja, ki se je razvijalo z delovanjem delavskih partij in sindikatov ter z drugimi sredstvi zvečine zunaj oblastnih organov. Tako je nastajala progresivna opozicija, ki je opravljala določen nadzor nad delom predstavniških organov in vplivala nanje zlasti v smeri sprejemanja socialno ekonomskih reform v korist proletariata ipd. Takšna konfrontacija politike je pričela razgaljati mite oblasti in državnih ter partijskih vrhov, ki so se znašli pod neljubim javnim nadzorom (razredno omejenim) in javnim pritiskom. To pa so le začetki omejevanja samovolje državne oblasti in znamejše političnega osveščanja ljudskih množic. Predstavniška demokracija je odprla možnosti za demokratične strukture tudi znotraj progresivnih družbeno političnih organizacij, ki lahko predstavljajo pomembne začetke demokratizacije politične baze ali začetke razvoja neposredne demokracije v družbenih organizacijah.

2. Razvoj odnosov med političnimi partijami in parlamentom

Ob naznačeni vlogi parlamentov in političnih partij lahko sklepamo, da parlament ni predstavnik volje večine državljanov. V zvezi s tem si zastavljamo vprašanje o razmerju med poslancem in volivci oziroma med poslanci in političnimi partijami, ki so kot posrednik med volivci in njihovimi predstavniki odločilni dejavnik tega odnosa. Ker ves čas omenjamo partijsko vodstvo kot verjetno najpomembnejši

³ Glej: — E. Kardelj: Nova ustava socialistične Jugoslavije; Problemi naše socialistične graditve VI., str. 135—137; — N. Pašić: Savremena država, str. 90—94; — Partij v sisteme diktature monopolij, str. 6—20, 59, 60; — A. de Grazia: Politics and Government I, str. 222—228, New York 1962; — W. Begehut: The English Constitution, Intraduciton by R. H. S. Crossman, London 1964.

politični dejavnik, je upravičena sodba o obstoju oligarhičnih odnosov v zvezi s partijsko vladavino.

Demokratski odnosi bi zahtevali drugačno, ravno nasprotno razmerje. Zahtevali bi namreč, da bi bili parlamentarni predstavniki povezani z volivci, ker so volivci širša skupina, v katero so vključeni kot ožja skupina tudi partijski člani. Razvoj odnosov partija — parlament je potekal v treh fazah: v prvi dominirajo parlamentarni predstavniki nad partijo, v drugi je relativno ravnotežje med parlamentarnimi predstavniki in partijo, v tretji pa dominirajo partije nad poslanci.

O dominaciji parlamentarnih predstavnikov nad partijo je bilo mogoče govoriti v obdobju, ko se politične partije še niso razvile in ko so izčrpavale svojo dejavnost le na volitvah, na katerih so si prizadevale dobiti čimveč svojih predstavnikov v oblastne organe. V tem obdobju, v začetku modernega parlamentarnega razvoja, ostajajo poslanci dokaj neodvisni, vendar je tedaj parlament v svojem delovanju neučinkovit, ker se poslanci zgublajo v številnih govorniških paradah, taktiziranju in destruktivnih nastopih.

Za drugo fazo je značilno, da gre med partijo in predstavniškimi organi v bistvu za delitev oblasti. Med njimi obstaja trajna rivaliteta. Vzrok za to rivaliteto je med drugim tudi ta, da se partije hierarhično organizirajo in s tem birokratizirajo, parlamentarni predstavniki pa raje sledijo volivcev kot aktivnemu partijskemu članstvu, ki je bolj revolucionarno od volivcev. Partije si na različne načine prizadevajo, da bi predstavnike v zakonodajnih organih podredile partijskemu vodstvu. Zahtevajo, da so funkcije v organih državne oblasti nezdružljive s partijskimi funkcijami, parlamentarne predstavnike finančno kontrolirajo, od njih zahtevajo glasovalno disciplino itd. Ta proces pa je dokaj težaven, kajti parlamentarni predstavniki uživajo zaradi svojega položaja velikokrat večji ugled kot partijski voditelji. Razen tega imajo tudi dobro zaledje v lokalnih partijskih organizacijah. Partijam primanjkuje zmožnih partijskih voditeljev, ker partija večino le-teh usmerja na mesta poslancev in na druga mesta v državnem aparatu. To relativno ravnotežje se podira, ko narašča vpliv partij na parlamentarne predstavnike.

O popolni dominaciji partije nad parlamentarnimi predstavniki je mogoče govoriti zlasti v fašističnih družbah, ko imajo partijska vodstva na voljo sredstva, s katerimi povsem nadzorujejo parlamentarne predstavnike. Poslanec je plačan delavec partije, partijski uslužbenci nadzirajo njegovo de-

javnost, predstavniku je onemogočeno, da bi se osebno povezoval z volivci, da ne bi vodil bolj neodvisno politiko do partije, poslancem preskrbijo potrebno gradivo partijski organi, poslančeva individualnost je v parlamentu eliminirana itd. Vsa ta sredstva pa so bolj ali manj intenzivno v rabi tudi v sodobnih predstavniških demokracijah. Tako dobe partijski voditelji mesto v parlamentu in imajo ugled kot sicer vodilni funkcionarji državne oblasti. Parlamenti postajajo platforma za partijsko agitacijo in propagando, kar opravljajo poslanci — partijski funkcionarji, in parlamentarna aktivnost dobi tako majhen pomen. Sklepna ugotovitev za sodobno buržoazno družbo bi bila, da postajajo parlamentarni predstavniki bolj in bolj odvisni od vodilnega partijskega sloja, ali še več, da se spreminjajo v glasovalni aparat, ki ga nadzoruje partijsko vodstvo.⁴

3. Odnos med poslancem, volilnim telesom in politično partijo. (Politološki problemi mandata)

Pravne teorije obravnavajo odnos med poslanci in volivci z dveh nasprotnih si teoretičnih izhodišč. Prvo teoretično stališče (v predrevolucijskem obdobju) zastopa vezanost poslančevih odločitev na sklepe volivcev (imperativni mandat), ker bi pomenila vsaka ločitev parlamenta od volivcev spreminjanje parlamenta v oligarhično in absolutistično institucijo. Po tej teoriji so poslanci dolžni poročati o svojem delu volivcem, so pod nadzorom javnega mnenja ter jih volivci lahko odpokličejo in zamenjajo. Lahko rečemo, da je v sodobnih zahodnih demokratičnih družbah imperativni mandat povsem zgubil svojo veljavo. Drugo teoretično stališče izhaja iz načela svobode poslančevih odločitev (reprezentativni mandat) in neodvisnosti poslanca od volivcev v konkretnih akcijah. Poslanca veže volilni program, s katerimi so nastopali pred volivci kot zastopniki tega programa, in le v tem okviru lahko delujejo v predstavniških organih. Če se pojavijo nova vprašanja, morajo poslanci zanje dobiti podporo od volivcev na referendumu. Ideja o reprezentativnem mandatu temelji na načelu narodove suverenosti, ki jo formulirajo predstavniki ne glede na obstoječo ljudsko voljo, ker poslanci predstavljajo narod kot celoto in ne volivce. Mandat kot odnos med volilnim telesom in izvoljenim predstavnikom je imel v začetku vse preveč značaj pravnega posla oziroma pravnega opravila. Poslanski mandat so primerjali z neke vrste pogodbo med

⁴ Glej: — M. Duverger: *Les Partis Politiques*, str. 211—252, Paris 1954.

dvema pravnima subjektoma. Takšno pojmovanje mandata poslanca je postalo seveda v sistemu meščanske demokracije kmalu preozko, ker ni upoštevalo dejanskih in kompleksnih odnosov med volilnim telesom in poslanci. Vseh teh odnosov — med njimi so mnogi takšni, da se oblikujejo šele v bodočih situacijah — ni mogoče predvideti in jih podvreči takšnim merilom, ki so v rabi za fiksne pravne posle.

Poslanca vežejo pravne in politične vezi. Pomanjkljivost pravnih teorij o mandatu je zlasti ta, da izpuščajo vlogo političnih partij v odnosu med volivci in njihovimi predstavniki. Volivci so namreč dejansko le v posrednih odnosih s poslanci, ki so odvisni najprej od političnih partij in seveda še od drugih determinant. Ravno zaradi omenjene poslančeve determiniranosti ni mogoče govoriti o svobodi in neodvisnosti njegovih političnih odločitev, vezanih le na politični, tj. partijski program, o katerem smo že dejali, da ne izraža realne in kompleksne partijske politike. Poslanec dobi dejansko mandat od partije, katere član je. Ta ga postavi kot kandidata volivcem, mu daje za parlamentarno delo potrebna navodila in ga disciplinira, da sledi partijskim navodilom. V praksi odpira takšen odnos več vprašanj, kot na primer, do kod naj poslanec posluša svoje volivce, in kako daleč naj gre njegova poslušnost partiji. Vpliv volivcev se izpolnjuje na različne načine: z intervencijami, apeli, lobiji, z individualnimi stiki s predstavniki. Strokovna združenja, interesne grupacije, sredstva javnega obveščanja, manifestacije posameznih osebnosti itd. so nadaljnji dejavniki neposrednega vplivanja na poslance in posrednega vplivanja nanje prek politike političnih partij. Upoštevati pa je treba, da kljub modernim komunikacijskim sredstvom in sredstvom za ugotavljanje javnega mnenja poslanec ne more vedno natančno ugotoviti zahtev, stremljenj in želja volilnega telesa in temu primerno, v določenem sorazmerju z obveznostmi do partije, prilagoditi svoja stališča. Poslanec se očitno nagiba k zvestobi do politične partije, ker se zaveda, da je od nje odvisen njegov položaj in morebitno ponovno kandidiranje. Stroški v zvezi z volitvami so tako veliki, da so kandidati povsem odvisni od finančnih sredstev partije. Poslanci jih sami večinoma ne morejo kriti. Zato se individualni, neodvisni kandidati zelo redko pojavljajo na kandidatnih listah.

V angleški politični znanosti je pred leti tekla razprava o politološki problematiki poslanskega mandata. Mc Kenzie je zastopal stališče, da so poslanci odgovorni le volivcem, ki so jih izbrali, in da laburistična konferenca ne pomeni večinske avtoritete za določanje politike. Drugačno stališče je za-

vzel R. Miliband in trdil, da so volivci brezlična množica, ki pridobi zmožnost politične iniciative s pomočjo organiziranosti politične partije. Člani parlamentov zato ne morejo spregledati odločitev svojih partij. Za določanje partijske politike, da so pri laburistih pomembne njihove letne partijske konference, ki so forumi za razpravo ter konfrontacijo poti in tendenc vseh sekcij, laburističnega gibanja. Na laburistični konferenci teče po mnenju R. Milibanda med voditelji partije in člani dialog, v katerem je prepuščena zadnja beseda članom partije. Partijski voditelji iščejo na konferenci podporo za svojo politiko. Če so na oblasti, nosijo nacionalno odgovornost, kar pa jih ne odvezuje odgovornosti do partijskega članstva. Čeravno se ne spuščamo v razpravo o problemu vplivanja članov partije na odločitve laburistične konference, pa vendar lahko sprejmemo stališče, da vplivajo odločitve partije na delo poslancev — članov laburistične partije. Poslanci seveda niso povsem slepo orodje partije, vendar so dolžni glede pomembnejših načelnih političnih vprašanj slediti sklepom partijskih konferenc. Za upoštevanje sklepov parlamentarne partijske skupine pa velja med poslanci stroga partijska disciplina. Takšen odnos med poslanci in partijo brez dvoma predstavlja določeno omejitev avtonomije parlamenta in ilustrira naše prejšnje ugotovitve o vlogi političnih partij v parlamentu.

Poslanski kandidat nastopi v predvolilni kampanji s programom svoje politične partije. O nekaterih problemih s tega programa razpravlja z volivci. Tako nastaja videz, da so volivci skupaj s potencialnim parlamentarcem oblikovali prihodnjo politično linijo, v resnici pa jo je oblikovalo vodstvo politične partije, ki je v predvolilni kampanji navrglo svoja politična stališča. Dejansko odobrijo volivci politični program le tako, da izglasujejo poslanskemu kandidatu mandat. Poslanca, oziroma njegovega mandata pa ne omejuje predvolilni program tako, da bi ga moral uresničevati z matematično natančnostjo, ker ga je treba razlagati kot programska stališča, ki veljajo za obdobje predvolilne kampanje. To kaže, da poslanci v mandatni dobi, ko se sprejemajo politične odločitve, sklepajo kompromise in spreminjajo ter prilagajajo programe. Očitno neskladje med postavljenim programom in realizirano politiko je običajen pojav in zato je treba ocenjevati politiko posameznih poslancev, skupin poslancev oziroma političnih partij po vsakokratni politični praksi. Čeprav so volivci fluidna večina, ki ne vpliva neposredno na politiko, imajo vendar možnost odtegniti svojo politično podporo izvoljenim predstavnikom z odpoklicem, s

katerim — kot z volitvami — neposredno odločajo o partijski garnituri v parlamentu.

V obdobju klasičnega parlamentarnega sistema je bila razvita poslančeva osebna odgovornost do svojega volilnega telesa. Teoretična stališča so bila dokaj enotna. Izhajala so iz suverenosti parlamenta in njegove izključne odgovornosti pred volilnim telesom. V moderni dobi parlamentarizma je politična odgovornost poslancev usmerjena k partiji. Partijska lojalnost je postala politična vrlina, ki se zahteva od člana parlamenta. In dokaz te pripravljenosti je parlamentarčeva volja, da podpre uradno partijsko vodstvo tudi takrat, ko sam v sebi ve, da partijsko vodstvo nima prav. Ko smo ugotavljali le posredno manjšo odvisnost poslancev od volilnih teles in neposredno ter odločilno odvisnost poslancev od partijskega vodstva, moramo pristaviti, da oblikuje parlamentarec, ki ga omejujeta ta dva pomembnejša faktorja, tudi svoje lastno stališče, za katero pa sprejema osebno odgovornost.⁵

4. Značilnosti poslanca in njegova vloga

Poslanecu lahko funkcije ustvarjanja politike pripišemo le v minimalnem obsegu. Politiko ustvarjajo ali prirejajo zvečine vodstva političnih partij. Ustvarjalna dejavnost pri oblikovanju politike gre posebnim skupinam — profesionalnemu aparatu —, zato je poslanec bolj posrednik politike kot pa njen kreator. Član parlamenta je posredovalec politike svoje partije, katere politiko pojasnjuje. Izvoljen je bil — ne zaradi svojih konkretnih lastnosti in znanja, ampak zato, ker predstavlja partijo, s pomočjo katere si je pridobil mandat.

Poslanec kot politik je posrednik partijskega programa in interesov volilnega telesa, katerega zahteve — skladno z možnostmi — preoblikuje v ustrezne akte predstavniških teles. Ni nujno, da bi bil predstavnik v zakonodajnem telesu strokovnjak. Strokovnjak se namreč preveč zgublja v drobnjakarskem delu, je preveč skeptičen glede primernosti političnih odločitev ter kot poslanec ne bi bil koristen. Praksa kaže, da postanejo strokovnjaki v predstavniških organih večinoma neaktivni. Vse, kar poslanec potrebuje za svoje delo, dobi od partije in ekspertov, ki zlasti pri poslanskih interpelacijah močno koristijo. Najbolj primeren tip poslanca kot

⁵ Glej: — R. Miliband: *Party Democracy and Parliamentary Government*, *Political Studies* 1958; — R. Rienow: *Introduction to Government*, str. 361–367, New York 1957.

politika v splošnih predstavniških telesih, kjer nimamo opravka s profesionalno ali funkcionalno reprezentanco, je splošen politik, ki se spozna na vodenje javnih zadev, ekonomiko, družbene službe itd., za razliko od politika specialista, ki se pojavlja v izvršilnih — oblastnih organih. Poslanec kot politik si prizadeva postati pomemben, zato išče stike s krogom visokega družbenega položaja. Poslančeva popularnost in uspeh pa sta odvisna od njegovega odnosa z »lobiji«, različnimi grupacijami, klubi itd. Politična dejavnost poslancev je strnjena na tehtanje in demonstriranje moči, zato se mora poslanec znajti v parlamentarni proceduri, kot retorik, v diskusijah, v napadih in s paraliziranjem nasprotnikov s taktičnimi amandmaji itd.

Parlament končno predstavlja šolo različnih profilov politikov in državnikov. Mnogo pomembnih državnikov je svoje izkušnje pridobilo v spopadih na parlamentarnih tleh, kjer so spoznali metode taktičnega političnega boja. Nekateri so v takem boju uspeli in nadaljevali politično kariero, drugi pa so propadli in so se jih zaradi tega zelo hitro odrekle tudi politične partije, ki so jih podpirale kot potencialno zmožen političen kader. Politični boj v parlamentu je pomemben, ker poteka pred javnostjo, ki opazuje in vrednoti posamezne poteze političnih reprezentantov.

Prav gotovo je najpomembnejši poslančev odnos — odnos do politične partije; njegova funkcija kot člana partije je v parlamentu odločilna. Partijska disciplina članov parlamenta je učinkovita, brez nje si ni mogoče zamisliti sodobne učinkovite zakonodaje. Člani parlamenta so v bistvu le del množic, katere predmet in strategija sta bila dolgo časa pripravljena. V političnih sistemih, v katerih so politične partije razvite, dajejo partijski voditelji iniciativo za politične procese v parlamentu in lahko postavimo trditev, da delo parlamenta ni odvisno predvsem od dela in zmožnosti njegovih članov.⁶

Sklepne misli:

V politični misli sodobnega sveta se zelo pogosto pojavlja dvoje vprašanj: vprašanje revizije klasičnega predstavniškega sistema in vprašanje nastanka novih, adekvatnejših predstavniških struktur. Krize predstavniške meščanske de-

⁶ Glej: — H. Finer: *The Theory and Practice of Modern Government*, London 1962, 2. zvezek, 4. del, 17 Splošni problemi zakonodajnih organov; pogl. Generalna narava zakonodajalca.

mokracije so splošno priznано in ugotovljeno dejstvo. Državno kapitalistični procesi so nujno našli svoj odmev tudi v političnih institucijah sodobne meščanske družbe. Z naraščanjem zavedanja, ki jih sedaj obravnava moderna država meščanske demokracije, se pred parlamenti kopiči vrsta problemov, ki jih le-ti s svojimi večinoma počasnim postopkom, neustrezno organizacijo in nezadostno pristojnostjo niso zmožni urejati. Očitno je, da spremembam v ekonomski bazi družbe, ki so nastajale od liberalnega kapitalizma do državnega kapitalizma in ki nastajajo v državnem kapitalizmu tudi sedaj, niso zadovoljivo sledile tudi institucionalne spremembe v predstavnških telesih. Z nastankom, vedno večjim uveljavljanjem in — v sedanjem času — s (skoraj) monopolno oblastjo političnih partij (in še zlasti partijskih vrhov), je neogibno vedno bolj prihajalo do pomembnega premika v bistvenih političnih odločitvah. Parlamenti, vlade in tudi volilno telo samo postajajo organizmi, ki jih poganja in usmerja politična partija. Parlamenti postajajo neke vrste fasade, njihovi sklepi so čedalje manj »suvereni«; resnična »decision making bodies« so v Transport House (sedež vodstva laburistične partije v Veliki Britaniji) in v podobnih vodilnih partijskih uradih. Družbena funkcija predstavnških teles ni več toliko ta, da začenjajo zakonodajne procese in ustvarjajo politiko, temveč veliko bolj, da usklajajo določene konfliktnе interese, predvsem pa da modificirajo že formirano politiko. Resnična moč z vseh področij življenja (političnega, ekonomskega, socialnega) je v vedno manj številnih rokah, iz česar sledi, da se kljub »pluralističnemu« značaju meščanske družbe uveljavljajo izrazito oligarhične tendence. Urejanje v sedanjem času vedno bolj kompleksnih družbenih in ekonomskih problemov terja ob zmanjšani vlogi parlamenta vedno več prožnejših odločitev upravno izvršnih organov. Odločitve postajajo čedalje bolj »tehnične« in administrativne, človek-volivec je kljub »welfare state« objekt političnega obravnavanja partijskega vodstva in organov državne oblasti.

Za progresivne sile v sodobnih kapitalističnih družbah predstavlja kriza meščanske predstavnške demokracije temeljni preizkus njihove revolucionarne teorije in politične prakse. Delovne množice in sile, ki so protimonopolistično in protibirokratsko usmerjene v svojih dolgoročnih političnih programih in vsakodnevnem političnem boju, poskušajo izrabiti krizo političnega sistema meščanske družbe za pospešitev strukturalnih družbenih sprememb. KP Italije si npr. prizadeva za spremembo temeljnih družbenih odnosov in za uveljavitev modernejše politične strukture, ne da bi se pri

tem odpovedala načelu razrednega boja. Ko razmišljamo o ugotovitvah krize meščanskega predstavniškega sistema, o možnostih za spreminjanje opisanih procesov v progresivni smeri, izhajamo iz prepričanja o nujnosti spreminjanja družbeno ekonomskih odnosov kapitalistične družbe kot podlage za politične spremembe. Od zgodovinskih razmer je odvisno, ali so kake politične spremembe ponekod dolgoročne in drugje zopet kratkoročne značaja in narobe. Menimo, da bi prizadevanja naprednih sil morala iti v smeri spreminjanja parlamenta v demokratično delovno telo in da bi lahko znotraj le-tega javno potekal politični boj. To bi zahtevalo vsebinsko in metodološko reorganizacijo predstavniških teles. Mesto boja proletariata je torej tudi znotraj parlamenta. V zvezi s tem se spomnimo Leninovega pisma avstrijskim komunistom, v katerem pravi takole: dokler komunisti ne razbijejo meščanskega parlamenta, morajo delati proti njemu tako znotraj kot zunaj njega.⁷ Pri tem ne mislimo, da bi kapitalizem prešel v socializem preprosto tako, da bi proletarijat dobil večino v parlamentarnem glasovalnem stroju. Delovanje progresivnih sil pa je za reorganizacijo predstavniških teles izredno pomembno, ne nazadnje tudi zato, ker so obstoječi demokratični oblastni organi pomembna protiutež centralizirani birokratsko izvršni administrativni oblasti. Demokratični predstavniški organi imajo možnosti delovati v smeri nadzorovanja in omejevanja vodilnih monopolističnih in birokratskih slojev.

Velike možnosti za progresivno politično dejavnost pa predstavlja delovanje organiziranih sil zunaj predstavniških organov. Vloga političnih partij in drugih organizacij je dejstvo, s katerim je treba računati. Pri tem pa gre za to, kako politične partije v nekem smislu preoblikovati. Eden izmed procesov, ki bi lahko pozitivno vplivali na sedanji položaj predstavniških teles v meščanski družbi, bi bil, razen adekvatnejše reprezentance, proces demokratizacije v partijah samih. Pod tem pojmom razumemo večjo demokratičnost pri partijskih odločitvah v notranji vodstveni strukturi in odstranjevanje partijsko oligarhičnih tendenc. Ti procesi demokratizacije naj bi ublažili staro bolezen političnih partij s premostitvijo prepada med neaktivnimi partijskimi člani in oligarhičnim partijskim vodstvom. S tem bi politične partije kot družbene organizacije zastavile izredno pomemben proces preraščanja posredne demokracije v neposredno. Neogibno je notranja partijska demokratizacija potrebna še pri raz-

⁷ Lenin: Pismo avstrijskim komunistom. Izbrana dela XIII., str. 641.

druževanju partijske elite z oblastno elito. Le tako bi politične partije lahko bolj objektivno opravljale funkcijo nadzora oblastnih organov. Procesi demokratizacije političnih partij gotovo ne bi mogli ostati brez vzporednih pojavov v predstavniških organih, ker menimo, da so demokratični ali nedemokratični odnosi v političnih partijah in predstavniških organih medsebojno pogojeni.

Demokratizacija odnosov v političnih partijah zahteva spremembo metod političnega dela partij nasploh in še posebej v predstavniških organih. Ker razredne družbe posredniške vloge partij med oblastjo in državljanji v fazi razvoja, v kateri se nahajajo, ne morejo pogrešiti, bi kazalo prizadevati si, da se funkcije političnih partij osredotočijo v organiziranje volivcev, v proučevanje političnega razpoloženja in hotenja državljanov in v politizacijo članov. Tako zastavljene partijske funkcije bi lahko s pridom rabile poslancu, ki svoje funkcije v zapletenem političnem življenju brez naslonitve na določeno organizacijo — le z individualnim zlasti neposrednim stikom z volivci — ne more učinkovito opravljati. Neskladnosti med stališči volivcev in partijskim vodstvom nastajajo lahko le tedaj, če partijsko vodstvo ni povezano s svojimi člani ali pa če iz različnih razlogov ne upošteva njihovih političnih interesov. V nasprotnem primeru je dokaj brezpredmetno vprašanje, koliko naj poslanec sledi politiki partijskega vodstva in koliko političnim zahtevam volivcev. To pa ne pomeni, da ne more priti do nasprotij med splošnimi interesi, ki jih npr. zastopa partijsko vodstvo, in posebnimi, ki jih predstavljajo volivci. V tem primeru so potrebne usklajevalne procedure v pripravljalnih fazah pred političnim odločanjem in končno v predstavniškem organu neposredno pred sprejemanjem političnih sklepov. Potemtakem bi bili poslanci politično odgovorni najprej volivcem; v primeru razreševanja nasprotja med splošnimi in posebnimi interesi v korist splošnih pa bi politično odgovarjali vodstvenim partijskim organom. Vsa ta naša razmišljanja so poskušala iskati poti iz skorajda popolne podrejenosti in odvisnosti, v kateri so poslanci do vodstev svojih partijskih skupin v parlamentu, in ob tem ugotoviti, kakšne so možnosti progresivnih političnih dejavnikov za preoblikovanje meščanske predstavniške demokracije.

Ko smo v številki 8—9 vpeljali rubriko »Komunisti in naš čas«, smo imeli pred očmi potrebo po široki izmenjavi mnenj o zvezi komunistov in o drugih perečih vprašanjih, ki so dandanes z njo povezana. Zdi se nam potrebno, da strnemo razpravo na nekaj problemskih področij, ki so bila v dosedanjih razpravah manj ali pa le mimogrede obdelana. Predvsem zato smo prosili nekatere tovariše, naj nam odgovore na spodaj navedena vprašanja. Tudi za naslednje številke smo že pripravili nekaj vprašanj, ki jih bomo poslali drugim. Upamo, da bodo naši intervjui razprave o zvezi komunistov še bolj poživili.

Tudi to pot se obračamo na bralce, da se razpravam pridružijo ter povedo svoje mnenje o tem, o čemer sprašujemo, in svetujejo nova vprašanja.

Ko uvajamo to novo obliko razprave, pa želimo ohraniti tudi dosedanjo. Še naprej bomo objavljali v tej rubriki članke, ki se bodo vključevali v dosedanjo diskusijo.

Na vprašanja uredništva ...

1. Slišimo mnenja, da Zveza komunistov Jugoslavije v svojem razvoju zaostaja za razgibanim razvojem naše družbe. Ali ste tudi Vi tega mnenja in kaj mislite, v čem in zakaj zaostaja, kakšne so posledice tega zaostajanja? Katera temeljna vprašanja bi morala po Vašem mnenju razrešiti reorganizacija zveze komunistov, da bi presegla današnje razmere?

2. Zanima nas Vaša ocena razpoloženja v Sloveniji po IV. plenumu ZKJ in po vseh političnih dogodkih, ki so mu sledili. Ali mislite, da je Zveza komunistov Slovenije to razpoloženje dobro izrazila? Kakšne akcije in kakšno politično dejavnost pričakujete od nje v prihodnje?

3. Kakšen naj bi bil v naših razmerah komunist? Kako naj deluje v svojem družbenem, delovnem in življenjskem prostoru?

FRANC FORSTNERIČ, novinar »Večera« v Mariboru

1-3 Zavoljo omenjenega prostora, ki ga je uredništvo namenilo posameznemu prispevku, bom strnil prvo in tretje vprašanje, drugo pa je spričo svoje aktualnosti tako in tako vredno posebnega sestavka. Kot izhodišče je bila postavljena teza, da ZK »zaostaja« in tako tudi večinoma mislimo in govorimo. Meni se zdi, da zaostaja predvsem *organiziranost* ZK, partija pa so živi, agirajoči ljudje, ki v *družbeni* dejavnosti pri nas ne zaostajajo, pač pa zaostajajo le toliko, kolikor zaostaja njihova samoupravnosti neprilagojena organiziranost v ZK. Hočem tudi reči, da se velika večina našega članstva v ZK ni spremenila zavoljo tega, ker bi bila partija slabo organizirana, nekakšna izolirana družbena skupina, ki bi zaostajala za demokratičnim razvojem družbe. To se je morebiti zgodilo le posameznim ozkim skupinam političnih profesionalcev in birokratov, medtem ko so člani ZK ves čas družbeno delovali kot delavci, samoupravljavci, organizatorji dela, intelektualci, duhovni ustvarjalci, znanstveniki itd. Če so partija njeni člani s svojimi dejanji, potem ZK ne zaostaja tako hudo, kot navadno zadnje čase pravimo. Če bi zaostajali tudi ljudje, ne le njihova shema organiziranosti, potem bi ne bili mogli priti do tako prelomnih zgodovinskih dogodkov, kot sta 8. kongres ZKJ in IV. plenum. Prav zato, ker se v naši ZK nismo dali ugnati inerciji in togosti neke organizacijske oblike, so ljudje ostali *kot ustvarjalci svojega poklicnega in družbenega dela in agiranja* vitalni in izvirni in tudi neprimerna organiziranost ZK ni mogla tega zadušiti. Ohromljena pa je bila partija kot organizacija. To pa je res zaostajanje...

Posledica dejstva, da so bili ljudje kot družbeni akterji odtujeni od ZK kot organizacije (ker so pač v nedogmatski in dinamični praksi našega družbenega razvoja laže uresničevali svojo ustvarjalnost in težnje kakor v tradicionalni organizaciji), je bila po mojem naslednja diferenciacija oziroma cepitev »sil« v ZK: množice članstva so se čedalje bolj odmikale od anahronistične organizacije v živo prakso vsakdanjega življenja in razvoja družbe, vrhnja »elita« partije, ali če se izrazim manj sporno, najbolj ustvarjalni duhovi in osebnosti v partiji pa so bili tvorci idej za naš družbeni projekt. Žal so se pri tem gibali nenehno ob robu dveh nevarnih

območij. Prvo območje označujemo danes z »zraščeno«
partije z oblastjo«, drugo območje nevarne odtujitve pa je
ločenost »elite« ZK od članstva. Če bi se ta diferenciacija še
poglabljala, bi partija kot dejavna asociacija članstva nehala
obstajati.¹

Kako se torej izogniti tema neresničnima dilemama?
Kako napraviti iz partije zvezo enakopravnih idejnih akter-
jev in ustvarjalcev? *Kako govoriti o ZK kot vodilni idejni
sili, uresničevalki teženj delavskega razreda, hkrati pa trditi,
da ZK ne sme biti zraščena z oblastjo, to se pravi z odločil-
nimi tvorci družbenih odločitev?* Podčrtano vprašanje je
namenoma retorično, ker nam celo dobronamerni racionalisti
pri nas nastavljajo (članom ZK) prav to zanko: Kdo vam je
dal pooblastila vodilne sile? Zgodovina, dosedanja vloga par-
tije? Vam je za vselej od zgodovine »podarjeno« poslanstvo
nastopati v imenu delavskega razreda? Potem, pravijo, si to
pravico vzemite in nimamo kaj razpravljati! Ali se ne uve-
ljavlja oblast z močjo tistega, ki ima v rokah sredstva moči?

Iz vprašanj avtorjev te logike govori, kot vse kaže, elitno
pojmovanje tako partije kakor oblasti (vodenja družbenega
razvoja). Jaz pa skušam verjeti v možnost družbenega vzorca
z resnično (rekel bi »ljudsko«) *demokracijo* (če ne bi bil
termin tako diskreditiran, kakor, žal, je). V brezstrankar-
skem sistemu potrebujemo ZK, ki nima s strankarstvom nič
skupnega. Partija v smislu klasične organiziranosti je navse-
zadnje stranka. Menim, da bomo našemu družbenemu sistemu
čedalje težje rekli celo »enostrankarski« sistem. Sicer so že
zdaj ta pojem uporabljali zlasti na Zahodu, menim pa, kot
rečeno, da pride v poštev le *vzorec nestrankarske* družbe, v
kateri bi bil vsaj teoretično (po možnosti) vsak občan
»stranka«. Asociacije občanov, proizvajalcev, delovnih ljudi,
ali še boljše ljudi, ki delajo (da se izognemo preozkemu poj-
movanju), bi v družbi ne nastopale kot antagonistične sku-
pine, vendar pa tudi ne bi ljudi pojmovali kot matematično
enake enote, ki bi se prostovoljno ali pod kakršnimkoli pri-
tiskom morale podrediti kolektivistični ideji prihodnosti.
Družbeni projekt naj bi asociiral družbenega človeka v posa-
mezniku (poleg tega je namreč še generični, nedružbeni,
zasebni človek, ki nas v razglabljanju o družbenem vzorcu
ne zanima oziroma nas zanima le toliko, kolikor je zmožna
družbena ureditev človeka alienirati ali dezalienirati) *z etiko,
moralo in družbeno idejo dela*, ki mora najbrž postati tem-
eljna idejna sestavina socialističnih družbenih ureditev. To

¹ Člani ZK bi bili premalo tvorci idej.

idejo bo socialističnim družbam zapustil kot poglavitno idejno dediščino delavski razred, ki z razvojem proizvodnih sil in novih družbenih odnosov izgublja svojo proletarsko ekskluzivnost, saj se tudi *delo* spreminja iz dela kot izkoriščanja človeka v delo kot človekovo ustvarjanje, v spreminjanje sveta, v organiziranje in vodenje, v podrejanje prirodnih sil človeku in stvari, odnosov in pojavov, ki so po sebi, v stvari, pojave in odnose, ki so za človeka.

Taka družba mora razviti demokracijo, ki ni le deklarirana pravica, temveč je *dejavnost*. Taka demokracija pa terja tako urejene družbene komunikacije, mehanizme in sisteme družbenega delovanja (recimo: odločanja), ki ne bodo uveljavljali *vsakršne* pravice, temveč bodo, že iz težnje po racionalni ureditvi družbe, »izsiljevali«, da se prebijejo naprej (ali navzgor v vrh družbenih odločitev), najtvornejše in *občemu družbenemu projektu* (zasnovanemu na morali dela in ustvarjanja) najustreznejše težnje. Le-te se bodo uveljavljale v ustrezni demokratični »konkurenčni« bitki, selekciji. Demokracija namreč ni možnost, da zmaga vsakršno stališče, temveč možnost, da zmaga — najdružbenejše (če si pomagam s skovanko) — družbenemu projektu *najustreznejše* stališče.

V taki družbi je lahko partija le prostovoljna, svobodna *asociacija* (rešena vseh hierarhičnih, partijskih, »disciplinskih« spon itd.) *vnetih, dejavnih, izvirnih in ustvarjalnih kreatorjev občega družbenega projekta* oziroma asociacija najagilnejših borcev za demokratičnost (kaj pojmem z demokracijo, sem zapisal) družbenih odločitev: torej za konkurenčno in selektivno bitko za zmago najvitalnejših, najizvirnejših in najracionalnejših (za vso družbo, torej vključujem tudi najhumanejših) posameznih ali skupinskih stališč. Če bo naša partija organizirana kot asociacija takih ljudi, bo ustvarjalna in dejavna sila, ki ji ta moč ne bo »podarjena« niti od zgodovine niti od razreda, ki sam sebe zgodovinsko odpravlja (ker se uresničuje v svojih težnjah), marveč bo od vsakega — k ustvarjalnosti in družbenemu delovanju težčega — posameznika *zaželena* zveza, ki ji bodo njena dejanja ustvarjala v družbi »moralni kapital«. Ne bo torej avtoriteta zavoljo svoje oblastniške moči, kot je zdaj, temveč bo idejna avtoriteta, ki ji družba mora »prisluhniti«, če dá kaj na svoj lastni projekt, svoj napredek. Četudi ta partija ne bo smela imeti oblastniške moči (ločiti se mora *kot organizacija*, iz vseh, tako predstavniških kot izvršilnih družbenih institucij, ne sme pa »izginiti« iz njih kot dejavnost njenih članov), bo morala pomeniti *družbeno avtoriteto*.

Ker bo zveza dosledna borka za demokratičnost (zoper prestižnost skupin in posameznikov), bo pravzaprav veliko tvegala tisti družbeni posamezni ali institucionalizirani dejavnik, ki bi ga partija »napadla«. Tvegala bo, da se diskreditira med ljudmi. Rekel sem »napadla«, ker sem neomajno prepričan, da bo zveza v taki svoji vlogi, kakršno sem razložil, morala tudi *kritizirati* (kritika je namreč tudi *eden izmed elementov* — ne edini in poglobitni — v aktu ustvarjanja novega, in to še zlasti na idejnem področju, ki je, v tem smo si menda edini, »duhovno« področje). Kritizirati bo morala, če bo potrebno, vse — od vrhunskih družbenih institucij in posameznikov do najožjih družbenih okolij. Kritizirati bo morala v imenu novih projektov, sprejetih v družbenem (in enako tudi »v partijskem«) dialogu. Pri tem se ZK ne bo mogla ustavljati niti pred še tako zasidranimi zgodovinskimi miti in tabuji, kajti odprta bo v prihodnost, to je v dejavno prakso, ne pa v minulo in preseženo.

Upam, da sem s temi razmišljanji odgovoril tudi na vprašanje, kako naj deluje komunist in kakšna naj bo njegova organizacija oziroma njegova asociacija z ljudmi enakih hotenj (nikakor pa ne z ljudmi, ki o vsem vedno enako mislijo kot sam).

VLADO JANŽIČ, sekretar Ob. K ZKS Murska Sobota

1 Trditi, da zveza komunistov zaostaja za naglim razvojem naše družbe, z drugimi besedami pomeni, da se ji v našem družbenem razvoju zmanjšujejo vodilna idejna vloga, avantgardnost, revolucionarnost in ne nazadnje, da izgublja najzavestnejši del delavskega razreda, to je, najbolj progresivne in intelektualno sposobne ljudi.

Če bi bilo tako, potem si zveza komunistov gotovo ne bi zastavljala vprašanja svojega zaostajanja — zaostajala bi in bi ne bila tega niti zmožna ugotoviti. Gotovo pa je, da se — zveza komunistov v takem zaostajanju in zaostalosti ne bi mogla lotevati in uspešno zaključevati takih vprašanj in akcij, kot jih je imela na dnevnem redu v zadnjih dveh letih.

Tako torej menim, da zveza komunistov nastopa v našem družbenem razvoju kot progresivna idejno politična sila. Še več, da ji v tem razgibanem družbenem razvoju ne gre oporekati gonilne sile tako na ideološkem kot na političnem področju in to kot najbolj progresivnem akterju.

Prav zaradi take dejavnosti zveze komunistov in zaradi sadov te dejavnosti menim, da je zveza komunistov zdaj v položaju, ko mora nekaj storiti, da se bo njena notranjost kvalitetno spremenila in premaknila. Ta trditev in zahteva nista izraz njenega dosedanjega zaostajanja, marveč pogoj za ohranitev in zagotovitev njenega bodočega vodilnega delovanja v naši družbi in s tem obenem zagotovitev najboljšega usmerjevalca našega družbenega gibanja. Ta zahteva je potrditev dosedanjega družbenega agensa zveze komunistov!

Situacija, v kateri se nahaja zveza komunistov, je v nekem smislu podobna tisti pred VI. kongresom. Tudi takrat je razvoj družbenih odnosov zahteval novo kvaliteto v delu zveze komunistov, tako kot zahteva tudi zdaj. To pa ne zaradi tega, ker bi zveza komunistov zaostajala, marveč zaradi tega, ker je družbo do te stopnje razvila prav progresivnost zveze komunistov. Ves družbeni razvoj je začel nekako povratno delovati na zvezo komunistov.

Z uresničevanjem stališč VIII. kongresa nastajajo v družbenih razmerjih take razmere, ki vplivajo in učinkujejo spet na zvezo komunistov, da se tudi ona dviga na kvalitetno višjo raven. Ozračje, v katerem je zveza komunistov pred VIII. kongresom (delno tudi po njem — do IV. plenuma) še vedno lahko ohranjala pozicije oblasti, se je spremenilo v ozračje, ki tega ne prenese več.

Če te situacije ne bi spoznali pravočasno, bi se lahko zgodilo, da bi zveza komunistov začela stagnirati in zaostajati; v naših družbenih odnosih bi pomenila zavoro, ne pa gibalo. Potem bi nastala tudi situacija, ko bi bil ogrožen nadaljnji družbeni razvoj sploh. Menim pa, da z zvezo komunistov v sedanjí situaciji ni tako. S tem da je preosnovala vso družbo, je dozorel položaj, ko mora preosnovati tudi sebe.

Tako (v bistvu: v dialektično gledanem razvoju) se je zveza komunistov pomaknila spet do tiste točke, ki so za njeno nadaljnjo učinkovito vključevanje v vodilne vrste družbenega napredka potrebne kvalitetne spremembe v njenem delovanju. Kakor hitro pa ugotovimo, da je zveza komunistov to pravočasno spoznala (in to je, saj gre v zavestno preobrazbo, ki prej ni bila možna), pa je že ne moremo ocenjevati, da zaostaja za družbenim razvojem.

Moč in kvaliteta ZKJ se kažeta tudi v tem, da je vzroke za neučinkovitost v družbenem razvoju začela iskati pri sebi in da je svoje delovanje in organiziranost izpostavila kritiki, preosnovi in transformaciji. Zgodovina ZKJ pripoveduje o več takih trenutkih in »notranjih revolucijah«. Po njih se je ZKJ zmeraj obogatila ter okrepila z novimi silami, v druž-

benih odnosih in praksi pa se je po takih trenutkih zmeraj pokazala kot bolj učinkovita.

Sedanje razprave o reorganizaciji ZKJ torej sklepajo eno izmed etap (od VI. kongresa do IV. plenuma) njenega delovanja in obenem začenjajo novo obdobje njenega razvoja. Iz povedanega povzemam: ZKJ kot celota, kot gibanje v svojem razvoju, ne zaostaja za razvojem naše družbe, marveč je z družbo v tesni in premočrtno odvisni povezavi.

Dosedanja razglabljanja o vlogi in delovanju ter odnosih v zvezi komunistov pa so pokazala, da je vendar naš razgibani družbeni razvoj prej razrešil nekatera vprašanja, kot pa je ta vprašanja rešila zveza komunistov pri sebi. To pomeni, da je zunaj svojih vrst — v samoupravnih organih, s pomočjo drugih progresivno usmerjenih ljudi — nekatera načela uveljavila prej kakor pri sebi. V takih primerih je prišla navzkriž sama s seboj, in to, se mi zdi, je tudi poglaviti razlog njene neučinkovitosti. Katera so vprašanja, katerih se zvezi komunistov ni posrečilo razrešiti v svojih vrstah, vprašanja, v katerih »zaostaja« za splošnim družbenim razvojem? Menim, da gre predvsem za tale:

— premalo učinkovito uresničevanje stališč, ki jih je zveza komunistov razglasila v razmerju do družbe, ni jih pa še realizirala v okviru svojega delovanja;

— premajhno sodelovanje širokega članstva pri sprejemanju stališč in sklepov v ZK ter delovanje elementov oblasti v odnosih in strukturi ZK;

— prepočasno zavračanje birokratskih teženj in oblik delovanja;

— v odnosu do družbe prepočasen odmik iz sfere oblasti na idejno-politično področje delovanja;

— neuskladitev sedanjega članstva s kriteriji, ki jih na sedanji stopnji družbenega razvoja mora izpolnjevati član ZK.

Mimo teh so najbrž še druga vprašanja, ki pa v sedanji fazi niso poglavitnega pomena ali pa izhajajo iz že omenjenih.

Ko govorimo o zaostajanju, potem moram pripomniti še tole: tisto, kar velja za ZK kot celoto, ne velja vselej za vsako njeno organizacijo ali vsak njen organ posebej. Že v Sloveniji je stanje zelo različno od občine do občine, od osnovne organizacije do osnovne organizacije in nazadnje od člana do člana. Eni v družbenem razvoju aktivno sodelujejo, drugi so njegova zavora. (V občini bi morale o teh vprašanjih spregovoriti letne konference!)

Reorganizacija ZK bo učinkovita — po mojem mnenju — takrat, ko bo zveza komunistov z globoko analizo družbenih razmer najprej ugotovila temeljna vprašanja, v katerih mora ZK napraviti kvaliteten in nujen korak. To je prva faza reorganizacije. V drugi fazi pa mora ugotovitve in postavljene naloge z vsemi razpoložljivimi progresivnimi silami v pospešenem in doslednem tempu tudi realizirati.

ANDREJ MIKLAVČIČ, *sekretar Ob. K ZKS Postojna*

1 Če postavljamo vprašanje zaostajanja, je treba najprej jasno določiti, kaj naj bi to zaostajanje zadevalo: ali konkretno družbeno prakso ali cilje ustave in programa ZKJ. Takšna razmejitev je na videz nevzdržna, je pa v tej razpravi neogibna, prvič zaradi neskladja med ustavnimi in programskimi cilji ter prakso in, drugič, zaradi pogostih nedialektičnih gledanj na razvoj družbe, gledanj, ki bi rada čez noč prehitela čas in mogla zjutraj ugotoviti, da so se ustava, program in družbena praksa zlili v eno.

Zveza komunistov — njeni družbenopolitični in idejni dosežki, ki si jih je doslej izborila v jugoslovanski družbi, zaostajajo za programskimi in ustavnimi cilji, kar je glede na dolgoročni programski značaj teh dokumentov popolnoma normalno.

Ali pa zaostaja zveza komunistov za družbeno prakso, sredi katere nenehno deluje in katere pomemben del je? Po mojem globokem prepričanju ne zaostaja, zlasti če gledamo na zvezo komunistov kot na politično gibanje, ki je takó kot družba, sredi katere deluje, polno presnavljanj, hotenj, nenehnega iskanja, protislovij, pomanjkljivosti in tudi napak. Statično ugotoviti, da zveza komunistov sedaj zaostaja za družbeno prakso, bi v bistvu pomenilo pristati na idealističen pogled na zvezo komunistov.

Zveza komunistov je sestavni del družbene prakse. Vanjo neprestano injicira nova razpoloženja in dejanja, ki so v prid delovnih ljudi, njim namenjena in njihova. Mar niso delovni ljudje sprejeli IV. plenum kot svoj plenum, ker so videli v njem odločno potezo zveze komunistov, da popolneje oboroži z oblastjo delovne ljudi, in sicer tako, da se ji tudi sama v celoti odreče. Pri tem gledam na brionski plenum ne samo kot na zasedanje in sprejeta stališča, marveč kot na politično psihozo in konkretno poplenumsko aktivnost, ki na vsakem koraku že resnično deluje

v tej smeri, ponekod hitreje in odločneje, drugod počasi in mlačno, vendar pa.

Mislím, skratka, da je pojem zaostajanje za sedanje ocenjevanje delovanja zveze komunistov v družbeni praksi nesprejemljiv. S tem pa ne zanikam, da obstajajo posamezne sredine članstva zveze komunistov in posamezni člani, ki jih je družbena praksa resnično prerasla in za katero že zaostajajo. Prerasla jih je, ker z dejanji niso potrjevali svoje vodilne idejne vloge v okolju, kjer so. Toda to ni tragično, kot ne bo tragično v prihodnje, ko bodo kake druge sredine, ki so sedaj napredne, zgubljale svoje vodilne idejne pozicije, ker se to pač v družbi, ki stalno napreduje in raste, proti lastni volji stalno dogaja.

Zveza komunistov torej ne zaostaja za družbeno prakso. Njen poglavitni problem sedaj je, kako se povsem konkretno, v vsakem okolju posebej, še bolj otresti oblastniških in varuških elementov in še konkretnije politično in idejno delovati znotraj samouprave delovnih ljudi in v prid delovnih ljudi. Ta proces pa ne začenjamo danes, marveč teče že nekaj let in je iluzorno pričakovati, da bo končan že jutri, kar mnogi pričakujejo od reorganizacije zveze komunistov. Reorganizacija je v tem trenutku po mojem trdnem prepričanju drugotnega pomena; primarno je, da še močnejše pospešimo proces politične preobrazbe zveze komunistov, in to na vseh ravneh, zlasti pa v bazi, kjer je pot od splošnega h konkretnemu, po izkušnjah sodeč, zelo težka. Kaj pomeni konkretno politično in idejno delovati v kakem okolju delovnih ljudi, to je po mojem spoznanju osnovna težava, s katero se sedaj srečuje večina komunistov v bazi. En del sedanjega članstva zveze komunistov se zaradi nizke izobrazbene strukture in inercij preteklosti do tega spoznanja tudi nikoli ne bo dokopal.

Menim tedaj, da je težišče politične preobrazbe zveze komunistov na občinah, v občinskih organizacijah zveze komunistov. Mnoge od teh še vedno zmotno pričakujejo, da bo vsebinsko preobrazbo prinesel mednje kdo od zunaj, morda od zgoraj; vsebinsko preobrazbo zamenjujejo celo z reorganizacijami. Zato menim, da je v tem trenutku po občinah poglavitno vprašanje, da zveza komunistov zavrže taka pričakovanja in da se v zameno za iluzije konkretnije in tvornejše premakne od splošnega k posameznemu, ki je sredi življenja povsem konkretno. Delovanje v komunah, sredi članstva, mora postati tudi osnovno torišče dela centralnega komiteja.

2 Brionski plenum in poznejši politični dogodki so po moji sodbi tudi v Sloveniji ustvarili izredno ugodno politično razpoloženje, kakršnega gotovo nismo imeli že celo desetletje. Ali je Zveza komunistov Slovenije to razpoloženje dobro izrazila in ali ga dobro izraža — o tem bo dala najbolj objektivno sodbo družbena praksa današnjega in predvsem jutrišnjega dne.

Neizpodbitno dejstvo pa je, da je sedaj politično razpoloženje slovenskih množic naravnost idealno za nove družbene premike. Kako bodo zdaj zveza komunistov in vse napredne sile znale usmeriti to razpoloženje od privrženosti in besed h kakovostno novim dejanjem, to je po mojem mnenju bistveno politično vprašanje današnjega dne. Zato gledam tudi na politično presnavljanje zveze komunistov, ki ga moramo odločno pospešiti, ne samo kot na urejanje stvari s samim seboj, in v samem sebi pač pa predvsem kot na odločen poskus, da se zveza komunistov še bolj spoji s tokom množic in se temu toku postavi še bolj na čelo. To pa ne bo več mogoče storiti zgolj verbalno in načelno, marveč z resno, zrelo in konkretno politično akcijo v vsakem okolju posebej.

Vtis imam, da smo glede tega premalo odločni in preveč počasni in da se premalo zavedamo dejstva, da se razpoloženja množic ne da v neskončnost držati na višku. Zato mislim, da so dejanja, ki jih mora zveza komunistov sedaj injicirati v družbeno prakso, v določenem smislu časovno determinirana.

3 V sedanjih razmerah bi moral komunist izpolnjevati zlasti dva bistvena pogoja: ogretost za samoupravo delovnih ljudi v najširšem pomenu besede in zmožnost idejnega in političnega delovanja v tej smeri. Heterogenost mnenj o tem vprašanju je sedaj velika. Med mnogimi mnenji pa zasluži verjetno največjo pozornost tisto, ki zagovarja težnjo po elitni partiji. Idejno izhodišče te težnje je, da kdor nima primerne izobrazbe (dejanske šolske izobrazbe), sedaj, v zamotanem družbenem razvoju, ne more uspešno politično in idejno delovati.

Čeprav se tudi sam zelo ogrevam za to, da je znanje delovnih ljudi nujno potrebno v določenem procesu dvigniti na višjo raven, pa mislim, da je težnja po elitni partiji s takšnimi idejnimi izhodišči, kot jih ima, nesprejemljiva. Sedaj zna še kako dobro vsak delavec oceniti, ali so odnosi v kolektivu sproščeni in ustvarjalni, ali mu je dano upravljati in ali se dohodek deli po resnično opravljenem delu. Dokaz temu so številni politični konflikti, tihi ali glasni,

organizirani ali spontani. Delavstvo, med katerim so tudi člani zveze komunistov, o teh vprašanjih v kolektivih čedalje glasneje razpravlja in javno postavlja svoje zahteve. Če so sredi in na čelu tega delavstva, ki tako ocenjuje in ravna, tudi komunisti delavci, menim, da svojo osnovno dolžnost kot člani zveze komunistov minimalno izpolnjujejo.

BORIS PATERNU, *izredni prof. na fil. fak. v Ljubljani*

1 Vprašanje, ali ZKJ »zaostaja za razgibanim razvojem družbe« ali ne zaostaja, je sicer zgovorno in najbrž ni čisto naključno. Vendarle je hudo udobno, poenostavljeno vprašanje, ki zavaja k poenostavljenim odgovorom in s tem k zmotam. Organizaciji dajejo vrednost predvsem ljudje sami, njihova zavest, znanje, volja in zmožnost. Med komunisti je mnogo ljudi in najbrž tudi organizacij, ki te lastnosti imajo, zato bi bilo naravnost nesmiselno govoriti, da zaostajajo za tako imenovanim »razgibanim razvojem družbe«. Je pa tudi članstvo in so organizacije, ki kratko in malo ne štejejo, pa naj jih presojava z vidika njihovih zmožnosti ali z vidika »razgibanega razvoja družbe«. Na vprašanje torej ni mogoče odgovoriti s preprostim da ali ne. Nekoliko lažje bi nanj odgovorila vsaka organizacijska enota zase, saj o vsakem svojem članu razmeroma dobro ve, kaj in kako je z njim. Vendar smo vsi skupaj žal nekoliko daleč od tiste preproste iskrenosti in moralne moči, da bi to reč prečistili. Tu je nekaj narobe. Najmanj to, da načela demokratizma nenehoma mešamo s praktičnim kompromisarstvom, ki zaradi ljubega miru pristaja na vse mogoče pojave znotraj zveze in zunaj nje. Kolikor je ZKJ utegnila izgubiti na ugledu, ni izgubila zaradi svojega demokratizma, temveč predvsem zaradi kompromisnega, v resnici izmikajočega se odnosa do cele vrste pojavov na področju družbene in ne nazadnje kulturne politike. Nekateri administrativni ukrepi so bili samo druga, nasprotna in prav tako dvomljiva pot iz zagate enakega porekla. Spreminjanje organizacijskih oblik, forumov, statutov in podobnih naprav zveze je gotovo potrebno in bo potrebno tudi jutri, toda sprožilo je tako presenetljivo mnogo energij in smisla za preformuliranje formuliranih formulacij, da se človek na tihem sprašuje, ali ni tista poglobljena resnica le še nekje drugje in morda predvsem drugje.

Mislim, da bo resnično moč ZKJ in vsakega njenega člana posebej vnaprej preverjalo predvsem življenje samo.

Kolikor bolj se bo zveza odlepila od oblastništva in podložništva hkrati, kolikor bolj bo demokratično odprta resnični stvarnosti in njenim zapletenim tokovom, toliko bolj neizprosno se bo sproti preverjala, to se pravi potrjevala ali zaničala. Kar ne sodi vanjo, bo moralo odpasti, od osnovne organizacije pa do vrha navzgor. Komisije centralnega komiteja, na primer, bodo lahko prišle do kvalificiranih in življenjsko upravičenih predlogov samo tedaj, če bodo zmogle dihati z vsem, kar se na njihovem delovnem področju pri nas resnično dogaja, in pri tem našle svojo zanesljivo smer. Treba bo prenesti vso težo in moč resnice, kakršna je. Umika nazaj, v nekdanji partijski sistem, zavarovan z orodji mita, sile, »nezmotljivega političnega instinkta« ali vnaprejšnje avtoritete, ne bo več. Žato je današnji pretres z vsem, kar ga spremlja, razumljiv in ne posebno lahek, razen za tiste, ki so ga spet sprejeli kot novo uradno direktivo pa nič več. Nekateri temu pravijo kriza, drugi renesansa. Odvisno je seveda od tega, ali ga presojava iz preteklosti ali iz možne bodočnosti.

2 Tudi na vprašanje o oceni »razpoloženja« po IV. plenumu ZKJ je nekoliko težko odgovoriti v eni sapi. Poleg vseh dobrih prevetrenj zavesti in obetov bi se bilo treba zavedati, da tudi nezrelih, pritličnih strasti, ki so samo oprezovale, kdo bo koga »rotiral«, ni manjkalo, celo med komunisti ne. O politični zavesti množic bi se dalo reči marsikaj. Resnična socialistična zavest in politična zavzetost sta pri mnogih ljudeh, in to v vseh družbenih slojih, spričo čisto zasebnih interesov potisnjeni docela ob stran, sta tako rekoč negibni in mrtvi. Tega je znatno več, kot si upamo priznati. In kjer to je, tudi samoupravljanje — ali vsaj duh samoupravljanja, če že, recimo, ni s čim upravljati — ne pride kaj prida naprej. Tako se ponekod dogaja, da si na nesveženem terenu »samoupravljanja« prilastijo odločanje s praktično oblastjo vred spretnejše ali kako drugačne prednostne skupine pa tudi posamezniki. In tu včasih ni meje med člani zveze ter drugimi potrošniki, so le meje zagrizenih, ne posebno snažnih interesnih smeri. Zdi se, da sta duh in morala samoupravljanja — ne glede na gmotne možnosti, kjer seveda nihče ne more delati čudežev — zelo natančno zrcalo ne samo delovnega kolektiva kot celote, temveč še posebej komunistov. Najbrž bo tudi vnaprej, poleg vseh drugih sprotnih delovnih načrtov, prav tu poglobitveno področje idejnega in moralnega uveljavljanja komunistov. Zelo se moti, kdor misli, da je za komunista danes ta »linija« preprosta in lahka. Boj z nedolžno omejenostjo in z ne nedolžno samo-

pridnostjo ni nič lažji, kot je bil kdajkoli. Včasih je treba tvegati marsikaj, vse od tako imenovanega »ugleda«, družabne priljubljenosti in mnogih drugih udobnosti pa do tega, da ti zapro možnost napredovanja v službi ali te celo postavijo na cesto, in sicer po čisto samoupravnem sklepu, kar se je že dogajalo. Vnaprejšnje varnosti, ki naj bi jo zagotovila rdeča legitimacija v žepu, ni več, kar je edino prav. Resničen ugled in mesto komunista z vso njegovo ideologijo in besedovanjem vred naj se pokaže ob vprašanju: kolikšen in kakšen je njegov vsakdanji delež pri ustvarjanju novih, čistejših in zares višjih odnosov med ljudmi. Tu seveda ne mislim abstraktnega, tako rekoč poklicnega pridiganja ali ideologiziranja. Temu naj služijo druge tolažilne ustanove. Gre za idejno dejavnost, ki ne sme biti odtrgana od realnega ustvarjalnega dela in resničnih delovnih odnosov sredi produkcije same, gmotne ali duhovne. Prvo merilo človeka in ravno tako človeka-komunista naj bo vendarle pravo delo in delovni etos, šele od tod je možno seči naprej, v politiko, nikakor pa ne narobe. Zato naj bi veljalo eno: čim manj čisto političnih debat in čim več realnih, politično odgovornih prizadevanj znotraj *dela samega in odnosov med ljudmi*, ki tako ali drugače proizvajajo torej življenje, predvsem pa pošteno življenje sploh omogočajo.

Tistega odmeva IV. plenuma ZKJ, ki nas globlje zanima, ne kaže meriti z okusom filmskih zvezd, ki jim je vedno mnogo do razpoloženske plime trenutka, temveč zgolj po tem, koliko bo ZKJ uspela premakniti in nadalje humanizirati življenjsko vsakdanjost. Tisto preprosto, nemetafizično, a skrajno trdovratno in včasih obupno.

TONE PRELOŽNIK, študent

1 Zveza komunistov zaostaja za potrebami družbenega razvoja. Temu ni kriva teoretična nerazčiščenost kakšnih strateških vprašanj (v programu in ustavi zapisani splošni cilji, metode in sredstva združujejo skoraj vse ljudi); zanemarili pa smo izgrajevanje taktike, ki bi zagotavljala uresničevanje oblasti delovnih ljudi v danih razmerah.

(V nadaljnjem ne bom navajal omejitev, zato povem vnaprej, da poznam velikanske uspehe našega dosedanjega razvoja in temeljne pogoje prihodnjih; v tem zapisu pa želim jasno govoriti o slabostih zveze komunistov, kakršne vi-

dim; tega seveda ne bi mogel storiti, če bi jih sproti zakrival z uspehi.)

Poglaviten vzrok zaostajanja je v dejstvu, da ne organiziramo in ne omogočamo množičnega delovanja delovnih ljudi in komunistov, ki bi zagotavljalo uresničevanje v dokumentih zapisanih ciljev (in z njimi identičnih množičnih interesov) v konkretnem okolju in ob konkretnih vprašanjih.

Zakaj je tako, je bilo že večkrat rečeno:

— prezaposlili smo se z oblastjo, zaradi tega pri konkretnem ravnanju ne vemo več natančno, če oblast delovnih ljudi zares hočemo, uredimo pa že skoraj vedno tako, da ne odločajo delovni ljudje sami, temveč kdo (posamezniki in skupine) v njihovem imenu;

— večkrat se izgovarjamo na samoupravo (češ, da se ne smemo vmešavati, da bi nam kdo očital nedemokratičnost, da je potrebno prepustiti ureditev notranjim silam itd.), namesto da bi se že javno odrekli nekaterim rešitvam, za katere natančno vemo (posamezniki in vodstva), da niso v duhu samouprave;

— druga skrajnost pa je ta, da se na štiri oči in v ožjih skupinah ogrevamo za posamezne razrešitve (projekte, zamisli) in svetujemo (objektivno pa uresničujemo) svoje;

— zaradi vizij in nasprotij, ki jih vidi ustvarjalna misel, in zaradi sentimentalnosti, večkrat zanemarimo potrebe trenutka in ukrepe, ki so na naši poti v bodočnost nujni (na primer neažurno urejanje perečih problemov v družbenih službah, nekaterih pojavov kadrovske politike itd). Gre končno le zato, da se o njih javno in demokratično dogovarjamo; — bojimo se zamere posameznikov, zato se večkrat zamerimo množicam delovnih ljudi; bojimo se »vsiliti« odločanje večine delovnih ljudi, zato posamezniki vsilijo svoje odločitve; ne določamo javno in demokratično skladnosti ali neskladnosti konkretnih odločitev s splošnimi cilji, metodami in sredstvi, zato se ravnamo po mnogih razlagah; velikokrat smo poraženi, kadar splošne formulacije ne prepričujejo; v splošnem imam vtis, da smo hudo neiznajdljivi (in nemočni) pred konkretnimi dilemami (in alternativami).

S takšnim (in podobnim) obnašanjem smo onemogočali odločanje množic delovnih ljudi (in komunistov, kadar gre za ZK) in izključevali njihovo logiko (večkrat tudi konkretne zahteve, želje in interese), ki bi bila odrešujoča pri razreševanju mnogih perečih družbenih zadev (tako je bilo doslej in ne vidim še zagotovil, da ne bo tako tudi v prihodnje).

Posledice se kažejo v malodušju in nemoči članstva zveze komunistov in v naraščajočem dvomu delovnih ljudi. Obojim

še ne omogočamo dovolj zbiranja izkušenj konkretne samoupravljalške dejavnosti in učenja, v kakršno to delo sili; to dejstvo pa že dolgo rabi za izgovor vsem, ki se nočejo odreči pozicij oblasti.

In še eno posledico (vzrok) našega zaostajanja za potrebami družbenega razvoja hočem omeniti: izmikamo se stvarni analizi (vzrokov) poleg doseženih uspehov storjenih napak; to je nevarnejše, kakor so posamezne napake, ker grozi prihodnosti.

Zelo potrebno se mi zdi:

— spoznanje, da smo organizacija delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ki omogočajo tehnološki in kulturni progres družbe ter moramo zato uresničevati njihove zgodovinske interese;

— skleniti, da mora zveza komunistov organizirati znanstveno proučevanje vsega našega razvoja in uresničujočo družbeno akcijo, da bo zadovoljila vse, ki hočejo teoretično delati in raziskovati, ter tiste, ki hočejo uresničevati spoznanja v svojem okolju, obojim mora biti opora;

— da ustvarimo pogoje za sodelovanje članstva in drugih ljudi pri oblikovanju stališč organizacije (potrebna informiranost, čas, sprejemanje — spoštovanje — predlogov); določiti moramo, katerih dokumentov (sklepov) ni moč sprejemati brez javne obravnave;

— da dosežemo jasen odnos do članov zveze komunistov; tistih, ki niso družbeno aktivni in se nočejo učiti ter pri svojem delu ne ravnaajo samoupravno, organizacija ne bo podpirala in zagovarjala; tako je ravnal Lenin: ostro je branil, kadar so koga po krivem dolžili, in neusmiljeno je bil zahteven do vseh. Tudi tovariš Tito je velikokrat govoril o tem.

2 Delovni ljudje so ob tem, ko so sprejemali stališča IV. plenuma za svoja, pričakovali, da jim bo zveza komunistov (v konkretnem okolju) pomagala po samoupravnih poti urejati pereče probleme. Tega pričakovanja doslej nismo izpolnili.

Preveč smo se zaustavljali pred raznimi dilemami. Omogočili smo si, da kažemo na druge, vsi pa predvsem navzgor; da vegetirajo utvare o skladnosti dosedanjega dela s stališči IV. plenuma; da prevladuje mnenje o izključni odgovornosti vodstev, kakor da člani (nedelovni in nevedni, kakršni smo pogosto) nismo odgovorni za deformacije in zaostajanje (lastno in okolja, v katerem delamo). Pomanjkljivo (prirejeno) smo informirali. Nismo presegli splošnosti (ki skoraj vse po-

trjuje). Članstvo ne pozna nalog in vloge. Podcenili smo potencialno moč zveze komunistov v povezavi z delovnimi ljudmi in drugo.

Delovni ljudje (in članstvo zveze komunistov) so ostali ob takem ravnanju praznih rok pred tistimi, ki namigujejo in obrekujejo, in pred tistimi, ki se ne dajo odpraviti s pozicij oblasti. To stane Zvezo komunistov Slovenije dobršno mero ugleda.

Tako ravnanje vsebuje svoje dobre strani (otresli smo se nerveze, izgnili smo se nepremišljenosti), toda tudi resno nevarnost, da bo IV. plenum izzvenel in utonil (kakor pisma, govor tovariša Tita v Splitu in drugo). Doslej namreč še nismo ustvarili prepotrebne enotnosti pogledov in usmeritve.

Zato se mi zdi potrebno, da bi storili tudi naslednje:

— delovne ljudi in članstvo zveze komunistov moramo vzpodbuditi k analiziranju lastnega okolja (stanja, vzrokov, potrebnih ukrepov) in jim zagotoviti pomoč vodstev;

— v polemiki moramo premagovati tiste, ki hočejo čistke, in tiste, ki zaradi tega najraje ne bi ničesar storili. V tem procesu je potrebno odmeriti odgovornost in posledice posameznikom in vodstvom;

— odločno moramo odpravljati navade, ob katerih samoupravno in javno urejanje družbenih zadev ni možno (tendencioznost, podtikanja, neodkritost, užaljenost, odklanjanje javnosti, obrekovanje);

— preprečiti moramo, da bi se zamolčalo ali v ozkih krogih urejalo pomembna vprašanja (pomembna glede na okolje, ne samo vseslovenska in jugoslovanska).

3 Že iz povedanega je mogoče videti, kakšne si predstavljam komuniste. Naj bodo »navadni ljudje«, ki se zavedajo slabosti in ki jih hočejo skupaj s soljudmi odpravljati; biti morajo organizatorji takega delovanja v svojem okolju, ki bo omogočalo delovnim ljudem, da bodo urejali svoje konkretne in širše družbene zadeve. To pa pomeni, da komunisti prostovoljno prevzemamo dodatne delovne obveznosti in odgovornosti pred delovnimi ljudmi in da se moramo veliko učiti, da bi bili temu kos. Komunisti naj prejemajo dohodek po svojem delu, kakor vsi; ko so pa v položaju, ko bi mogli dobiti več, kakor je glede na družbeno produktivnost in urejenost sistema razdeljevanja razumljivo, morajo to znati popraviti s svojimi osebnimi moralnimi merili; v tem okviru in v okviru občih družbenih norm pa naj bodo svobodni, kakor morajo biti vsi delovni ljudje.

JANKO RUPNIK, *predavatelj na VŠPV v Ljubljani*

1 Menim, da je zaostajanje Zveze komunistov Jugoslavije kot vodilne družbene sile za družbenim razvojem postalo resen problem, ki zahteva vsestransko in poglobljeno analizo vseh dejavnikov, ki so pripeljali zvezo komunistov v takšno situacijo. Zato je od ponovne afirmacije vloge zveze komunistov v veliki meri odvisen nadaljnji progresivni razvoj celotne družbe. V svojem odgovoru se bom dotaknil le nekaterih najvažnejših vidikov tega zelo zahtevnega vprašanja. Menim, da je bil eden poglavitnih razlogov, da je zveza komunistov zaostajala za razvojem družbe, predvsem v prepočasnem prilagajanju kadrovske politike v zvezi komunistov samoupravnim odnosom. Ta problem je postal pereč zlasti zadnja leta, ko se je začel intenzivni razvoj socialističnih družbenih odnosov. Vzroke takšnega stanja moramo iskati tako med objektivnimi kot med subjektivnimi razlogi. V okoliščinah zmagovite socialistične revolucije je bilo razumljivo, da je KPJ kot vodilna družbena sila opravljala selekcijo in razpored vseh kadrov. Ker je v povojni graditvi primanjkovalo ljudi, ki bi bili sposobni voditi družbene zadeve, so morali vodilni kadri revolucije prevzeti velikanski del odgovornih funkcij. Ti so si pridobili veliko izkušenj, niso se pa utegnili strokovno izpopolnjevati niti niso za to imeli priložnosti. Z razvojem samoupravljanja pa so se postopoma izoblikovala nova merila in pojmovanja o izbiri kadrov za vse družbenopolitične funkcije. Bolj ko so se postavljale zahteve po demokratizaciji kadrovske politike, večji odpor proti njej smo čutili. Mislim, da je zaostajanje zveze komunistov za samoupravnimi odnosi bilo tu najbolj očitno. Reorganizacija zveze komunistov mora predvsem omogočiti, da bodo opravljali družbenopolitične funkcije samo najbolj sposobni posamezniki. To mora biti imperativ in nujni izraz naše socialistične družbene ureditve. Edina »hierarhija« funkcij, ki jo socialistična družba lahko priznava, je hierarhija individualnih talentov in visoka stopnja družbene zavesti. Menim, da je spričo razvoja in širjenja samoupravljanja na vseh področjih družbenega življenja potreba po poklicnih političnih kadrih čedalje manj upravičena. Socialistični družbeni odnosi zahtevajo zato nov profil družbenopolitičnega delavca. V razvitem samoupravnem sistemu morajo družbenopolitični delavci imeti svoj poklic. S tem bo omogočeno normalno prelivanje ljudi iz proizvodnje in družbenih služb k opravljanju družbenopolitičnih funkcij in spet na-

zaj (sinteza med proizvajalcem in upravljavcem). Zato mora reorganizacija Zveze komunistov Jugoslavije ustvariti možnosti za takšno kadrovske politiko tudi v zvezi komunistov.

2 Sklepi IV. in V. plenuma CK ZKJ so naleteli na močno podporo široke javnosti v naši republici. To zvezo komunistov še bolj zavezuje, da bo v prihodnje napravila konec raznim napakam in deformacijam iz preteklosti. Naša javnost je naveličana nenehnega tarnanja o objektivnih težavah in podobnem ter pričakuje učinkovitejše reševanje nekaterih perečih problemov našega samoupravnega sistema. Menim, da je zadnji plenum CK ZKS jasno pokazal, da ima reorganizacija vodilnih organov ZKS globoko načelen značaj in ni le organizacijsko vprašanje. Čeprav vemo, da bo proces preobrazbe zveze komunistov dolgotrajen, je v dani situaciji nujno, da se zveza komunistov takoj loti reševanja nekaterih perečih vprašanj še zlasti na področju kulture, prosvete in znanosti. Menim, da bi še nadaljnje zanemarjanje teh družbenih dejavnosti lahko napravilo nepopravljivo škodo razvoju socialističnih družbenih odnosov. Da bi se ta vprašanja učinkovito rešila, mora zveza komunistov kritično preveriti dosedanje teoretične poglede in prakso na omenjenih področjih. To pa lahko doseže predvsem s tem, da spodbuja boj mnenj in tako omogoči najti nove poti v nadaljnjem izpopolnjevanju samoupravnega sistema. Tako se bo zveza komunistov idejno krepila in si spet pridobila zaupanje našega delovnega človeka.

3 Menim, da je eden poglobitnih problemov v naši družbi prepad med deklariranimi načeli in prakso. Če so med nosilci tega neskladja tudi člani zveze komunistov, to lahko rodili hude posledice, posebno če so komunisti na odgovornih položajih. Žal se s tem problemom srečujemo na vseh področjih družbenega življenja. Zato menim, da je prva naloga članov zveze komunistov, da se začnejo dosledno boriti za uresničevanje načel, ki so postavljena v programu ZKJ in v naši ustavi, sicer bo naš samoupravni sistem še naprej premalo učinkovit. V zvezi s tem menim, da je posebno pomembna osebna odgovornost (zlasti politična) nosilcev vseh družbenopolitičnih funkcij. Kdor bi si to zaupanje zapravljal, bi moral nujno izgubiti pravico do opravljanja kakršnekoli družbenopolitične funkcije. Le tako bo imela zveza komunistov v svojih vrstah samo takšne člane, ki bodo pripravljene uresničevati njen program in se zanj tudi boriti.

FRANC SLADIČ, študent

1 Mislim, da ni naključje, ko si dandanes čedalje pogosteje zastavljamo vprašanje o vlogi in učinkovitosti ZK J. Kvalitativni premiki v družbenih odnosih, ki se kažejo v uveljavitvi samoupravljanja, v okviru katerega postaja delovni človek, osvobajajoč se državno-etatističnih in birokratskih tendenc, čedalje bolj neposreden nosilec družbenih odločitev, zahtevajo od ZK J, da se znebi usedlin stare preživele prakse ter se hitreje uskladi s časom razvoja samoupravnih odnosov. Organizacijska in disciplinska utesnjenost, ki smo ji bili priča do brionskega plenuma, je v zvezi komunistov vse preveč ohranjala značaj klasične proletarske partije z močnimi značilnostmi centralističnega vodenja. Premočna vloga centrov in organizacijsko neučinkovit sistem vplivanja članstva na oblikovanje politike sta dopuščala, da so se razne birokratsko individualistične težnje predolgo skrivale pod plaščem boja za demokratizacijo. Neskladje med teorijo in prakso, besedami in dejanji, proklamiranim in realiziranim, zaradi mehanično pojmovane idejne enotnosti, »spočete« v glavah tistih, ki bi jim kritika ogrozila družbeni položaj, razen splošne obsodbe ni doživel omembe vrednih dejanj.

V preteklem obdobju smo, npr. v ZK J, precej govorili o neustrezni kadrovski strukturi v gospodarstvu. Znan nam je odstotek direktorjev, ki imajo le osemletno šolsko izobrazbo, zaskrbljeni smo nad številom nepismenih itd. Sprašujem se, ali smo dovolj storili, da bi temu splošnemu spoznanju o nujnosti sprememb v obstoječih konkretnih odnosih našli posebno obliko družbene akcije. Komu je v prid le splošna obsodba nerazumevajočega odnosa »nekaterih« gospodarskih organizacij do stipendiranja, zaposlovanja mladih strokovnjakov itd., če ne prav tistim, ki bi jih konkretna dejanja spravila ob položaj, ki ni odsev sposobnosti in delitve po delu, marveč »socialistične sinekure«. Nisem zagovornik »partijskih posegov« v samoupravne pristojnosti delovnih skupnosti, obsojam pa ravnanje tistih komunistov, ki ob raznih družbenih ekscesih in spodrseljajih zmignejo z rameni in odgovore: »To so stvari samoupravnih organov in ZK J se v to nima kaj vmešavati.« Tu moramo iskati vzroke, zakaj so se mnoge organizacije ZK J sprevrgle v debatne klube, v katerih razpravljajo o vsem in o ničemer ne ukrepajo.

Zgolj načelno teoretiziranje in prepuščanje konkretne družbene akcije drugim, socialističnemu razvoju škodljivim silam in, na drugi strani, prakticistično ukrepanje v imenu partije — ne moreta narediti iz ZK J organizacije, ki bo

zmožna izraziti težnje delovnega človeka. Prepričan sem, da bo za uspešno premagovanje raznih idejnih zablod in birokratskih skrunitev človekovega dostojanstva, ki smo jim priča v vsakdanji praksi, potrebna tudi v prihodnje konkretna politična akcija ZK J kot ustvarjalke takšne družbene klime v sleherni družbeni skupini, ki bo omogočala preseganje obstoječega, preživelega in socializmu tujega.

Reorganizacija ZK J mora, po mojem mnenju, predvsem zagotoviti hitrejši proces demokratizacije znotraj zveze in v družbi nasploh ter vrednotenje zveze po tem, koliko bo zmožna izraziti misli in hotenja čimširšega kroga članov in vključiti v skupno dejavnost čimveč ljudi.

2 Konkreten obračun IV. plenuma ZK J z nosilci konservativnih, birokratsko-etatističnih tendenc, ki so ovirali proces debirokratizacije družbe in še posebej izvajanje gospodarske reforme, ter ponovno afirmacijo samoupravljanja kot prevladujočega družbenega odnosa smo v slovenski javnosti sprejeli z odobravanjem. Kritika — žal še vedno premalo znanstvena — nekaterih institucij družbene nadstavbe (ZK J, UDB, ZM J), ki so bile do nedavnega vse preveč stvar »tabuja« reprezentativnih, državno partijskih krogov, je vzpodbudila mnoge k razmišljanju in polemiki o ZK J, ki kot zgodovinski izraz delavskega razreda sama po sebi ne more biti nosilka znanstvene resnice enkrat za vselej, marveč je le instrument za nenehno razvijanje samokritične resnice.

Pestrosti pogledov, stališč in predlogov, ki so se porajali v različnih slojih prebivalstva in še posebej pri proizvajalcih, se ZK Slovenije, po mojem mnenju, ni posrečilo najbolje izraziti. Razprave, ki jih je organizirala na terenu, so bile vse preveč splošne in obremenjene s prizvokom apologetskega zagovarjanja v centru pripravljenih organizacijskih in kadrovske rešitev. S poročanjem tiska in RTV nisem bil zadovoljen. Presnavljanje oz. kodiranje informacij, ki se ga oprijemata omenjeni instituciji, ni bilo vedno opravljeno v skladu z interesi in pričakovanjem poslušalcev oz. bralcev. Naj omenim v zvezi s tem le površno in na svojstven način »secirano« poročanje s V. seje CK ZKS. Vprašujem se, ali ne bi mogli namesto za posredovanje nekaterih italijanskih in avstrijskih »točk« uporabiti npr. II. program RTV tudi za neposreden ali vsaj magnetoskopski prenos seje?

V prihodnje pričakujem od ZK J manj »reorganiziranja« in več dejanj, ki naj si med drugim prizadevajo tudi za ustvarjanje enakovrednejših pogojev za izobraževanje mladine na temelju intelektualnih in fizičnih zmožnosti.

3 Sedanje razmere terjajo od komunista ne le privrženost marksističnemu svetovnemu nazoru in idealom socialistične revolucije, ampak tudi strokovno in družbenopolitično razgledanost. Njegova univerzalnost se mora izkazati tako, da je zmožen imeti lasten odnos do vsega obstoječega, da je odprt za sprejemanje novih moralnih in družbenih vrednot in da zna pritegniti k uresničevanju najbolj naprednih idej tudi ostale občane — nekomuniste. Osebne interese in ambicije mora razvijati skladno z družbenimi cilji in se pri tem potegovati za misel, ki jo je Marx večkrat poudarjal, naj »človek resnično postane človeku cilj in ne sredstvo«.

MARJAN TAVČAR, *dipl. sociolog pri DU Nova Gorica*

3 Kakšen naj bi bil v naših razmerah komunista, je nadvse primerno vprašanje, mimo katerega reorganizacija zveze komunistov ne bo mogla, če se le ne bo pustila omejevati zgolj na odpravljanje svojih bolj ali manj organizacijsko-formalnih neustreznosti. Na podlagi tako zastavljenega vprašanja predpostavljamo priznanje, da mnogi komunisti, kakršni sedaj so, v pomembnih življenjskih znakih ne ustrezajo tisti družbeni in človeški upodobitvi komunista, ki je vsebovana ne le v Programu ZKJ, marveč živi tudi v predstavah naših ljudi.

Dandanes se človek že skoraj izpostavlja nevarnosti, da bo ožigosan z vzdevkom moralizatorski kritik, če bo glasno razmišljal o tem, kakšni smo, kakšne se kažemo ali kakšni želimo biti. Vendar življenjske izkušnje potrjujejo, da to niso samo abstraktna filozofsko etična vprašanja. Etični vidiki vsake družbene akcije in stališč imajo mnogo stičišč z družbeno prakso in morda tudi s problemom zaostajanja zveze komunistov za družbenim razvojem. Čedalje bolj pa sem prepričan, da smo v zadnjih letih pri etični obravnavi družbenih vprašanj prav gotovo izgubljali vpliv kot vodilna ideološka sila v naši družbi. Komunisti smo se za svojo vodilno vlogo v družbi borili skoraj predvsem s političnimi in ekonomskimi orožji. Bali smo se vsakršne politične in ekonomske škode, ki bi jo utegnil izzvati ta ali oni ukrep, pojav ali človek. Kaj zlahka pa smo zaradi najrazličnejših »okolščin«
prezrli zlorabo in maličenje etičnih vrednot, ki morajo biti pomemben atribut vsega, kar poimenujemo z naprednim, komunističnim.

Niso redka mnenja, da so sistemske, globalne rešitve edino smiselne, ker je človek-posameznik, pa najsi gre tudi za komunista, tako pomembno določen z organizacijo, v katero sta vtakani njegova družbena vloga in osebnost, da figurira v vlogi posameznika kot povsem sekundarna sila. Prizadevanja v zvezi z reorganizacijo ZKJ pa se bodo brez dvoma hudo osiromašila, če se s svojimi vplivi ne bodo spustila na raven posameznega komunista. To bo brez dvoma najtežja naloga. Včasih je lažje doseči institucionalne spremembe, pa čeravno jih izvajamo v vrhovih zvez komunistov, kot pa uspeti, da se desetini ali stotini komunistov v kakem podjetju ali na kakem območju povečajo družben ugled, priznanje in učinkovitost.

Nekaj sto komunistom smo zastavili ta vprašanja. Med njimi je prevladovalo mnenje, da je v njihovem življenjskem in delovnem prostoru komunista že težko prepoznati v množici drugih delavcev. Družbena vrednost, stališča, ugled in dejavnost številnih delavcev, ki niso člani ZK, že tako ustrezajo merilom, s katerimi ocenjujemo komuniste, da lahko le-ti učinkujejo kot avantgarda samo še kot posamezniki ali pri posameznih vprašanjih. Komunisti smo v tem smislu vendarle relativno nazadovali. Drugega sklepa že ni moč napraviti, ko poslušas neredke komuniste, ki se s slabo vestjo izprašujejo, v čem se pravzaprav razločujejo od mnogih sodelavcev — nečlanov. Prav isto se sprašujejo mnogi nekomunisti, ki pogostokrat ne najdejo zadostnih vsebinskih razlogov, da bi postali člani kake osnovne organizacije, katere člani niso v ničemer boljši od njih samih. Tako nastane dilema, vstopiti ali ne vstopiti v organizacijo komunistov, saj komunisti, s katerimi se nečlan primerja, s svojim slabim zgledom mečejo odbijajočo luč na vso organizacijo. Zakoreninjeno je mnenje, da »na terenu« ne bomo uspeli z reorganizacijo, če bomo v svojih vrstah trpeli toliko idejno in akcijsko pasivnih ter politično, etično in delovno razvrednotenih ljudi. Bolje je, da ostane zdravo jedro, četuti številčno oslajljeno, vendar pa po svojem družbenem prestižu in akciji učinkovitejše.

Sedaj je že moč trditi, da mladi ljudje, ki so previdni in skeptični, kar zadeva vstop v zvezo komunistov, preveč pogrešajo v naših akcijah in v nas komunistih samih, širšo etičnočloveško noto, ki bi kot vrednota bolj privlačila. Tako pa preveč favoriziramo lastnosti, akcije in vrednote, ki so v zvezi s »homo economicusom«, psihološke, etične in kulturne sestavine našega družbenega razvoja pa so kot sekundarni dejavniki hudo neustrezno potisnjene v senco oficialne družbene in politične pozornosti.

Privilegiji

Skoraj na vseh plenumih centralnih komitejev ZK po republikah so v razpravi omenjali tudi privilegije. Mnenja o njih so bila različna. To je naposled razumljivo, saj gre pri vrednotenju privilegijev tako za družbeno in materialno pozicijo posameznika, za to, kako on sam vrednoti ta družbeno materialni in etični pojav. Različnim ugotovitvam sicer še ni sledila obširnejša polemika, ki bi skušala določneje opredeliti pojme, vzroke, realnost mnenj, vendar pa bi bilo zelo kratkovidno meniti, da ti problemi ne zaslužijo tehtnejše obravnave. Prav zato bo ta prispevek poizkus in želja — spodbuditi razpravo. Ne kaže namreč obiti pojava, ki vedno znova, na različnih etapah, iz novih zornih kotov in spoznanj opozarja na nekatera pomembna in nevzdržna razmerja v družbi. Kajti ravno vrednotenje in razreševanje odnosov na podlagi teh ocen, lahko zelo različno vplivata na prizadevnost posameznika, skupin in slojev pri premagovanju protislovij prehodnega obdobja.

Pri obravnavanju privilegijev se bomo tudi v prihodnje prav gotovo srečevali z različnimi pogledi in ocenami. Tako z mnenji, da problem napihujemo, češ saj je vendar jasno: razlike so nujne; ali: razlike so preočitne in jih ne bi smeli dovoljevati; dobronamerni posamezniki bi v tem videli deformacijo socializma in naposled so tudi takšni, ki želijo v tem položaju ribariti v kalnem in razvrednotiti socializem kot družbeni sistem. Zato ne bo odveč, če se spričo tako različnih gledanj samo za hip povrnemo v preteklost in poskušamo z mnenji klasikov marksizma osvežiti nekatere najbolj splošne ocene o tem, kaj je z enakostjo in privilegiji v socializmu?

Iz Engelsovega dela *Anti-Dühring* bomo citirali dve mesti, od katerih je predvsem drugo večkrat navajano ali uporabljeno, kadar razprava nanese na enakost. »Proletarci zahtevajo od buržoazije, naj izpolni besedo: enakost naj se ne uresniči samo navidezno, samo na državnem področju, izvede naj se tudi resnično, tudi na družbenem, ekonomskem področju... Zahteva po enakosti ima zato v ustih proletariata dvojen pomen. Ali je — in tako je bilo zlasti v prvih

začetkih, npr. v kmečki vojni — spontana reakcija proti kričečim socialnim neenakostim, proti nasprotju med bogatimi in revnimi, gospodo in tlačani, požeruhi in sestradanimi; kot taka je kratko malo izraz revolucionarnega instinkta in najde v tem, toda samo v tem, svoje opravičilo. Ali pa je nastala kot reakcija proti buržoazni zahtevi po enakosti, izvaja iz te bolj ali manj pravilne, daljnosežnejše zahteve, služi za agitacijsko sredstvo, da bi razvnela delavce proti kapitalistom s trditvami kapitalistov samih, in v tem primeru stoji in pade s samo buržoazno enakostjo. V obeh primerih je resnična vsebina proletarske zahteve po *odpravi razredov*. Vsaka zahteva po enakosti, ki presega ta okvir, vodi nujno v absurd.« (F. Engels. »Anti-Dühring«, CZ Ljubljana 1958, str. 122—123.)

Površnemu zaključku zlasti zadnjih dveh stavkov citiranega odlomka bi sledila misel: z odpravo razrednih privilegijev so izginili vsi privilegiji. »Vsaka druga zahteva, ki presega ta okvir, nujno vodi v absurd.« Dosledno temu — absurdno je razpravljati o enakosti, problem je z revolucijo rešen, privilegiji so odpravljeni. Take zaključke lahko povzema le tisti, ki se ne povzpne dlje od dobesednega pomena posamezne besede, iztrganega stavka, in mu potlej tak citat služi kot orožje in opravičilo. Preden pa bomo to razlago nadaljevali, pogledjmo še, kaj je o tem problemu zapisal Lenin:

»Z enakostjo na političnem področju socialdemokrati razumejo *enakopravnost*, a na ekonomskem področju, kot je bilo že povedano, *ukinitev razredov*. Na vzpostavitev ljudske enakosti v smislu enakosti sil in sposobnosti (telesnih in duševnih) socialisti niti ne mislijo...

...Celo najbolj nedomiseln in najmanj razvit človek lahko doume, da posamezni ljudje, ki pripadajo plemiškemu stanu, *niso* enaki po svojih telesnih in duševnih sposobnostih, kakor si *niso* med sabo enaki ljudje, ki pripadajo »obdavčenemu«, »črnemu«, »nižjemu« ali »nepriviligiranemu« kmečkemu stanu. Vendar so po svojih *pravica*h vsi plemiči enaki, vsi kmetje pa so enaki po svoji brezpravnosti...

...Ukiniti razrede — to pomeni postaviti *vse* državljane v *enako* razmerje do *sredstev* za *proizvodnjo* vse družbe, to pomeni — vsi državljani imajo *enake* možnosti za delo z družbenimi sredstvi za proizvodnjo, na družbeni zemlji, v družbenih tovarnah itd.

...Na kratko povedano: kadar socialisti govorijo o enakosti, s tem zmeraj mislijo na *družbeno* enakost, enakost družbenega položaja, a nikakor na enakost telesnih in duhov-

nih sposobnosti posameznikov.« (Lenin, »Izbrana dela«, Kultura, B. 1960, VIII. knjiga, »Liberalni profesor o enakosti«, stran 322, 323.)

Preden sklenemo prvi del razmišljanj o enakosti, si oglejmo že velikokrat citirano mesto iz »Kritike gothskega programa«, kjer Marx povsem nedvoumno priznava privilegije pri delitvi po delu. »Ta *enaka* pravica je neenaka pravica za neenako delo. Ne priznava nobenih razrednih razlik, ker je vsak le delavec, kakor so vsi drugi; molče pa priznava neenako individualno nadarjenost in zato neenako storilnost kot naraven privilegij.« (K. Marx, Izbrana dela II »Kritika gothskega programa«, CZ Ljubljana 1951, stran 19.)

Iz navedenih misli klasikov marksizma ne moremo povzeti čisto jasnih zaključkov, kako so vrednotili privilegije. To je tudi razumljivo, saj so privilegiji, njihove oblike stvar konkretnih odnosov in vrednotenj. Če, recimo, klasiki v socializmu niso predvidevali blagovnega gospodarstva, ki šele omogoča delitev po »delu«, potem tudi niso mogli oblikovati temu ustreznih stališč. In ne samo zaradi tega, klasiki so tudi vedeli, kako je prenatanko »projektiranje« odnosov, njihovo vnaprejšnje vrednotenje — nemarksistično, neznanstveno. Mogoče je predvideti osnovno smer razvoja, ne pa vseh njenih odtenkov. Zato so naloge prešle na nas. Kolikor se naša družba razvija, demokratizira, toliko bolj izvirno, v skladu z osnovnim hotenjem, obogatitjem z izkustvi prakse, mora proučevati in urejati medsebojne odnose. Kolikor dalj časa nas loči od revolucije, kolikor bogatejši in polnejši je družbeni razvoj, pred toliko večjimi, bolj zapletenimi nalogami se nahajamo.

Iz zelo obširne in zapletene tematike o delitvi po delu vzemimo dva problema o enakosti. Pri delitvi je mogoče uveljaviti načelo enakih deležev, tako proizvajalcev kakor tudi — če bi socialni motiv enakosti še razširili — na število oskrbovancev. S tem bi dosegli enakost v deležih ali uravnilovko, kot temu tudi pravimo. Nastane pa takoj drug problem: ali vsi, ki so dobili enako, tudi enako prispevajo? Pri odgovoru ni treba dolgo pomišljati: ne prispevajo vsi enako. In to glede na sam značaj dela, na njegovo bolj ali manj vsiljeno intenzivnost kakor tudi na njegovo enostavnost in sestavljenost. Če vzamemo kot izhodišče intenzivnosti za primer vratarja in kurjača na lokomotivi, ugotovimo naslednje; če naj lokomotiva v odrejenem času prispe na odrejeno mesto, mora kurjač ves čas pridno nalagati premog, medtem ko lahko kak vratar dosti manj napeto pazi na vhod v podjetje. Primerov o značaju dela kakor tudi o prizadevnosti posameznikov bi

lahko našteli še obilo. V tem primeru nas zanima, da enakosti v obeh primerih ni mogoče doseči, da so med enakimi deleži in prispevki — razlike. In če trdimo, da so v socializmu razlike še nujne, potem ne trdimo glede na delitev po delu nič drugega kot: za merilo enakosti smo upoštevali *vrednost prispevka k združenemu delu*. Enakost, »privilegij« sta v tem: *če kdo prispeva več, dobi zato sorazmerno večji delež*.

Čeprav je ta, grobo in splošno formulirana misel razumljiva in po izhodišču logična, bi bilo seveda precej nestvarno pričakovati, da se mora vsakdo z njo tudi strinjati. Različna mnenja nastajajo že, ko jo opredeljujemo, še več pa, ko jo uresničujemo. Ker je človeško razumljivo, da je pri delitvi zmeraj prisotna človekova neposredna korist, da ta korist lahko bolj ali manj izkrivlja objektivnost ocene, posebej še povsod tam, kjer bi enakost pomenila pridobitev, zato tudi lahko razumemo pritisk, naj razpravljamo o enakosti, o potrebah po novi, bolj »pravični« porazdelitvi.

Če drži ugotovitev, da so človekove potrebe zmerom vsaj za korak pred njegovimi materialnimi možnostmi, potem je razumljivo da ga razmišljanja, praksa, razprave o delitvi vznemirjajo. Če drži tudi ugotovitev, da zadovoljitev neke potrebe sili v drugo (moped — bencin, avto — bencin, garaža, televizor — elektrika itd.), potem bi težko privolili v trditev: »Nenormalno je, da so v sorazmerno razviti proizvodnji Slovenije prisotni tako močni tokovi uravnilevskih *teženj* (podčrtal V. T.) in da se sodobne zamisli gospodarjenja tako težko prebijajo.« (»Teze za pripravo VII. seje CK ZK Slovenije« Komunist, Lj. 18. novembra 1966, stran 5.)

Bilo bi nenormalno, ako bi bile te *težnje* resnične. Zdi se mi, da je uravnilevska praksa le *kompromis* na različne zunanje in notranje vplive, dá je *posledica slabih meril in pravilnikov* o delitvi osebnih dohodkov in *popušcanje pred zaostalimi rešitvami in pritiski*. Najbrž je na tej stopnji zadovoljevanje redkih materialnih dobrin, ko še »vsi viri družbenega bogastva polneje ne tečejo« (parafraza, glej »Kritiko gothskega programa stran 20) uravnilevska praksa le *posledica*, ne pa *vzgib, hotenje, težnja* v naši družbi. Razumljivo je, da so vsi tisti proizvajalci, ki so s svojimi mesečnimi rednimi prejemki pod povprečjem kolektiva, takoj pripravljene zagovarjati uravnilevko, saj z njo, kakor koli jo že imamo za škodljivo, *materialno pridobijo*. In če pozivamo, da je potrebno najnižje dohodke zvišati, če se nam ta akcija posreči, a ni bilo v podjetju zato večje produktivnosti, potem je posledica lahko samo večja ali manjša uravnilevka v skupini delovnih mest. Če se v večini podjetij tako malo priza-

devajo, da bi poiskali natančnejša merila, soodvisnost dohodka od prispevka k združenemu delu, potem se nam kot rešitev za silo, da z njo blažimo socialna nasprotja in politične zaostritve spet pojavljajo kot kompromisno najboljše uravnilovske rešitve. Toda sam ne poznam niti enega primera, nikoli nisem bral, slišal, da bi v katerem izmed podjetij težili k enakim osebnim dohodkom vseh proizvajalcev. Ob tem pa bi bilo za nadaljnjo politično akcijo, za razvoj delitve po delu, za iskanje rešitev izredno slabo, če bi v uravnilovkah gledali težnje namesto posledic različnih kompromisov. Zato se mi zdi sprejemljiva in veljavnejša trditev: »Celoten sistem delitve je namreč pod pritiskom dveh skrajnosti, uravnilovke in težnje (podčrtal V. T.) k privilegijem.« (Edvard Kardelj, razprava na V. plenumu CK ZK Slovenije, »Peti plenum CK ZK J«, izdalo ČZP Komunist, Ljubljana 1966, stran 148.) Poenostavljeno bi to pomenilo: tisti z najnižjimi dohodki teže k zvišanju (v posledicah je to tudi del uravnilovke), oni z višjimi pa k privilegijem. V bistvu pa prvi in drugi želijo — več!

Doslej smo obravnavali predvsem tematiko enakosti in privilegijev na področju delitve, pri kateri je tudi najbolj občutljiva. (V zadnjem delu razmišljanj pa bomo opozorili tudi na možne privilegije na drugih področjih, ki vnašajo obilo težav, nesporazumov, kritik v družbene odnose.) Da pa se bomo lahko prebili tudi do konkretnjših ocen, kaj so privilegiji, kaj tako zelo vznemirja del naših državljanov, skušajmo najprej povzeti, kar je zapisano o privilegijih v »Mali politični enciklopediji«.

»Privilegij je koncesija, izjemen položaj, izključna pravica, prednost, ugodnost, dana z aktom države ali druge organizacije, katero oseba (fizična ali pravna), skupina oseb, družbeni sloj, stan ali razred uživajo po svojem družbenem položaju ...

... Socialistične sile v prehodnem obdobju težijo k odpravi različnih privilegijev, zasnovanih na družbenem položaju, politični funkciji ali strokovnem znanju, ki so nesorazmerna z osebnim delom ali družbenim prispevkom njihovih nosilcev.« (»Mala politična enciklopedija«, Šavremena administracija, B. 1966, stran 947.)

Iz navedenih misli lahko sklepamo, da niso privilegiji samo različne naravne sposobnosti, da niso mišljeni z njimi le naravni privilegiji, temveč takšni, ki lahko izvirajo iz družbenega položaja, možnosti samostojnejšega ali v ožje skupine zaprtega odločanja o materialnih in drugih ugodnostih, ki ne izvirajo iz dela, iz enakih dogovorjenih ali pri-

znanih pravic. Zato najbrž ni naključje, da so predvsem po IV. plenumu Zveze komunistov Jugoslavije začeli tudi odgovorni družbeni delavci (nekateri novinarji že tudi prej, z zelo različnih izhodišč) vsaj načenjati razpravo o privilegijih, čeprav so privilegije že tudi prej obsojala znana pisma centralnega komiteja.

Praden povzamemo nekatere zanimive misli iz teh razprav, lahko še ugotovimo, da niso privilegiji nastali šele v zadnjem času, da so nekateri postali spričo predolgega trajanja le vse bolj nevzdržni, da so jih proizvajalci obsojali vselej, kadar so menili, da so neupravičeni. Demokratični, družbeni razvoj, pozitivni premik, ki je bil storjen s IV. plenumom CK ZK J, je samo začel legalizirati in tudi vsiljevati razprave o privilegijih v najvišjih političnih forumih. Kakor je postalo družbeno nevzdržno kopičenje oblasti in odločanje posameznikov, zaprtih skupin, tako so postajali in ostajajo nevzdržni vsi privilegiji, ki izvirajo iz izjemnega položaja posameznika, skupine, ki si je lahko izborila ali ohranila kakršen koli privilegij.

Ker so bila poročila s plenumov centralnih komitejev v republikah zelo skopa, ker so to povzetki, bomo, da bi bolje izkoristili skopi prostor, tudi v tem članku povzemali osnovne misli in dobesedno (seveda po virih) navajali tista mesta, ki so za našo obravnavo zelo značilna in iz katerih lahko upoštevamo kak zaključek za prihodnost.

Sem zoper vsakršno obliko privilegijev, vendar menim, da jih ni treba dramtizirati; te pojave je treba realno oceniti in se izogniti postavljanju norm, kaj so privilegiji. »Zveza komunistov ima predvsem nalogo, da preoblikuje družbo in da razrešuje probleme razrednih privilegijev in ekonomske osvoboditve delavskega razreda in vsega, kar ovira družbo v prehod v brezrazredno družbo.« (Mijalko Todorović.) »Prelahko se izogibamo dejstvu, da v vsaki družbi morala izhaja iz obstoječih družbeno ekonomskih odnosov.« (Veljko Vlahović.) Problemi o privilegijih so predimenzionirani in potiskajo na stranski tir bistvena vprašanja revolucije. »In prav dosledna ustvaritev demokratičnih načel, delitev po delu, samoupravljanje, javno odločanje, javnost dela, vse to povzroča, da postajajo privilegiji pri nas nevzdržni in jih je treba radikalno ukiniti.« (Nijaz Dizdarević.) Del razprav 'na terenu' je zašel na krivo pot, ker veliko govorijo o privilegijih, ki so 'malenkosti'. »Namenoma uporabljam besedo malenkosti, ker so to v izgradnji sistema malenkosti, ki pa so tudi karakteristične. To so malenkosti, v katerih ljudje čutijo ostanke starega, razrednega sistema.«

(Vladimir Bakarić.) Dobršen del razprav o privilegijih zahteva predpise in udriha po posledicah, namesto po vzrokih. Politični in administrativni ukrepi lahko samo pogojujejo nove privilegije. Rešitev je lahko le v bolj uveljavljenem samoupravljanju, v resnični socialistični demokraciji in demokratični odgovornosti na vseh področjih družbenega življenja. »Potemtakem se je treba boriti za zakonitost in proti zlorabam politične moči — ne pa ostajati na nekakšnih neopredeljenih pojmih, ki omogočajo vsakovrstne demagoške zlorabe.« (Edvard Kardelj.)

(Povzetki so iz »Borbe« z dne 17. do 25. septembra, povzetek Edvarda Kardelja pa iz že navedene brošure, stran 155, 156.)

Ne da bi se spuščali v nadrobne analize, lahko ugotovimo, da si razprav o privilegijih nihče ne izmišlja, da je pri teh stvareh možno tudi napihovanje, dramatiziranje, in kot smo že zapisali — ribarjenje v kalnem. Vseeno pa je treba iz te splošnosti le povzeti nekatere konkretnejše zaključke.

Če je neprimerno postavljati normative, opredelitve, kaj so privilegiji, ker je pri tem res mogoče zabresti v shematizem, v zapovedi, je hkrati tudi res, da se proti privilegijem ni mogoče uspešno boriti, če se vsaj v skopih potezah ne zedinimo: kaj privilegiji so in kaj privilegiji niso? Zdi se, da se proti nobeni stvari, proti nobenemu sovražniku ne moremo boriti (nasploh?), če ne vemo, kaj ta sovražnik ali nasprotnik pravzaprav je. Čeprav ne norm in zapovedi, pa so vseeno nujne razprave, opredelitve, kaj so privilegiji.

Zgolj razprave, mnenja: privilegiji so, niso; dramatiziranja: večja nevarnost, manjša nevarnost, malenkosti v materialnem smislu, nevarnost v etičnem, moralnem — so lahko le prvotni prebliski, ne morejo pa biti izhodišče, ocena za politično akcijo. S privilegiji ne opredeljujemo razlik v osebnih dohodkih, niti ne razlik pri delu in na družbenem položaju. Z obsojanjem, z zahtevo po odpravi privilegijev ni mišljena enakost, izenačevanje ljudi v vseh pogledih. S tem so mišljeni samo izjemen položaj, izkoriščanje oblastnih, političnih moči za uveljavljanje izjemnih pravic, ustvarjanje možnosti, ki zapirajo drugim državljanom, da si z enakimi ali celo večjimi sposobnostmi, pod enakimi pogoji lahko pridobijo enake pravice. Privilegiji so omogočanje, tudi obramba izjemnih ugodnosti, lahko tudi enkratnih, skoraj zmerom pa ugodnosti za daljše obdobje. Privilegiji niso samo prikrivanje, izsiljevanje, omogočanje izjemnih pravic, temveč tudi ohranjanje obstoječega, odpor proti novejšemu, naprednejšemu; osebni interesi prevladujejo nad splošno družbenimi, pogo-

jujejo dvoličnost, besedičenje, onemogočajo, ovirajo razne kritične razprave, delujejo mimo odločitev samoupravnih in širših političnih organov, so v svojih posledicah nasprotje demokracije.

Da bi iz splošnega lahko prešli k posamičnemu, navajamo poizkus opredelitve nekaterih privilegijev.

Čeprav se zavedamo vse nevarnosti označevanja ali sumničenja o tem, kaj so privilegiji, bomo vseeno, da pač sprožimo razpravo, navedli vsaj nekaj problemov in pravic, ki vsaj diše po privilegijih, če že to niso.

— Ali so privilegij vse materialne dobrine, ki ne izvirajo iz dogovorjenega dohodka in pravic, a jih posamezniki uporabljajo?

— Ali je privilegij biti desetletje v vodstvu, ko pri volitvah ni bilo nikoli več kandidatov kot pa izvoljenih?

— Ali je privilegij imeti zahteven vodilni položaj v podjetju s preveč pomanjkljivo izobrazbo?

— Ali je privilegij osebno uživati dobrine, ki so družbena last, pravica do uživanja pa izvira iz položaja: osebni avtomobil, počitniška hiša, lovišče, reprezentanca, materialne usluge?

— Ali je določanje osebnih dohodkov po položaju, brez vsakršnih meril, sorazmerij do uspehov, kadar so ti dohodki med najvišjimi — privilegij?

— Ali so odhodi v inozemstvo, če bi lahko delo bolje opravila strokovno usposobljena organizacija ali posameznik — privilegij?

— Ali je dodelitev kredita za gradnjo ali rekonstrukcijo podjetja v okoliščinah, ko je razvrednotenje denarja višje kot so bančne obresti — privilegij?

— Ali so za petdeset ali sto odstotkov višji povprečni osebni dohodki v podjetjih, kjer kljub temu sklad za osebne dohodke lahko predstavlja manj ko trideset odstotkov čistega dohodka — privilegij?

— Je delovno mesto v ustanovi — morda ne toliko v podjetju — na katerem imaš kljub nižji izobrazbi in manjši zahtevnosti dela večji dohodek kot univerzitetni profesor — privilegij?

— Je privilegij, če ima kdo možnost kreirati ideologijo, razglašati mite in tabuje, politično diskvalificirati resne izobražence?

— Je privilegij, če si kdo pridobi večje, komfortno stanovanje za neekonomsko najemnino, ko so ob njem hujši socialni primeri?

— Je privilegij, če komu hitro določijo zeleno lokacijo, poceni zemljišče, ponudijo pomoč delavcev iz lastnega podjetja, ugodnejši prevoz?

Prav gotovo niso to vsa vprašanja, niti niso možne nanje povsem trdne, trajne opredelitve, kajti s samim materialnim, političnim razvojem družbe, z demokratizacijo postajajo problemi, njih teža, pomen in ovrednotenje različni. Toda zdi se, da bi bilo škodljivo te probleme podcenjevati, kakor tudi precenjevati. Kakor koli, če so v naši praksi ti problemi živi, če vznemirjajo ljudi, če se jim niso mogli izogniti na skoraj vseh plenumih zveze komunistov, potem je treba pri politični oceni in razreševanju s tem računati. Dober politik in družbeni delavec ne bo nikoli ocenjeval lastnega mnenja za zveličavno in edino pravilno, temveč ga bo poskušal oceniti in tudi korigirati z razpoloženjem državljanov.

VINKO TRINKAUS

Naravni plin v slovenskem gospodarstvu

Pred dobrima dvema letoma je nastal načrt o mednarodnem plinovodu, po katerem bi dotekal alžirski naravni plin srednjeevropskim državam, in sicer ČSSR, ZRN (Bavarski), Avstriji in Jugoslaviji, kjer pa bi bila Slovenija edini ali pa največji porabnik. Predvideno je, da bi utekočinjen alžirski plin s tankerji dovažali do primerne pristanišča na skrajnem severnem Jadranu (po vsej verjetnosti do Kopa), kjer bi ga s pomočjo posebnih naprav zopet spremenili v plinsko agregatno stanje in od tam po plinovodu pošiljali porabnikom. Po predvidevanjih naj bi plinovod v začetku dovajal porabnikom nekaj nad 5 Mrd m³ (okrog leta 1970), kasneje pa bi količina naravnega plina narasla na ca. 8 Mrd m³ letno, kar pomeni, da bi bil ta objekt med srednjevelikimi plinovodi v Evropi. (Predvideno je, da bi znašal delež Jugoslavije ca. 0,8 Mrd m³.) Tudi ni še jasno, ali naj bi centralni plinovod tekel iz Kopa, čez Ljubljano in Maribor ter od tam v Avstrijo, ali bi krenil proti Avstriji že iz Ljubljane, ali pa bi tekel celo po italijanskem ozemlju v Avstrijo in bi bilo za potrebe slovenskega gospodarstva treba speljati poseben odcep iz Italije.

Že samo grobo navedeni načrti in obstoječe alternative nakazujejo, da je problem zelo kompleksen in zapleten. To potrjuje tudi nadaljnja ugotovitev, da je eden izmed poglobitvenih namenov, ki spremlja gradnjo vsakega plinovoda, da teče skozi čimbolj industrializirana področja, ki so največji odjemalec naravnega plina. (Slovensko področje je veliko bolj industrializirano kot pa alternativno italijansko.) Že samo iz tega izhaja, da bi bil ekonomski učinek vpeljavanja naravnega plina v slovensko gospodarstvo lahko različen, različno pa bi bilo tudi to, kako bi se lotili uvajanja plina in kakšna bi bila vloga naše države oziroma republike v tem mednarodnem gospodarskem objektu.

Vsa ta problematika, ki jo zastrujeta še energetska pasiva, v katero je zašlo naše gospodarstvo, in neustrezna energetska struktura, nakazuje potrebo po temeljni ekonomski presoji naravnega plina kot prihodnjega energetskega in surovinskega vira (petrokemija) v našem gospodarstvu. Še več, ne gre le za ekonomsko presojo novega energetskega in surovinskega vira predvidenih količin ali celo količin naravnega plina, ki bi ostale največjim interesentom ali pa bi bile prilagojene našim skromnim investicijskim možnostim; pri tem gre za široko analizo ekonomsko utemeljenega povpraševanja po naravnem plinu pri nas, ki bi temeljilo na enotnem ekonomskem merilu donosnosti, na podlagi katerega bi naravni plin v naših prihodnjih gospodarskih razmerah predstavljal glede na druge energetske vire (ali surovine) boljše alternativo ne le v tehnološkem, ampak predvsem v ekonomskem pogledu. Taka analiza naj bi bila tudi podlaga za gospodarsko politično pobudo z naše strani, tako glede količine naravnega plina, za katero smo zainteresirani, kot tudi glede udeležbe pri investicijah, trasiranja plinovoda itd.

Jasno je, da gre s tem za objekt, ki je lahko zelo pomemben za vse naše gospodarstvo. Po katastrofi v Velenju bi bilo neodpušljivo, če bi tudi ta projekt z naše strani zašel v stihijske vode; če bi potencialni porabniki še pred dograditvijo ugotavljali, da naravni plin zanje ni ekonomsko interesanten (kot se je zgodilo v zvezi z EKK), ali pa da bi se šele ob dograditvi ugotovilo, da naš delež plina še zdaleč ne zadovoljuje ekonomsko utemeljenih potreb. Razen tega srednjeročni plan SR Slovenije predvideva, da bomo ca. 31,5% investicij, namenjenih industriji in rudarstvu, vložili v energetiko, pri tem pa je glede na naš investicijski potencial in energetska pasivo odločilno, kako in kam vložiti ta sredstva, da bo ekonomski učinek največji.

Dejstvo je, da je v zvezi s tako pomembnim gospodarskim problemom, ki se tiče vsega slovenskega gospodarstva, potrebno načelno stališče, ki pa se ne bi smelo omejevatı samo na pozitiven oziroma negativen odnos do uvajanja naravnega plina pri nas. Na podlagi ekonomske upravičenosti uvajanja naravnega plina bi se lahko gradila tudi gospodarsko politična akcija v odnosih z vsemi partnerji, hkrati pa bi bilo omogočeno, da se naše gospodarsko planiranje ne samo približa, ampak tudi izenači s prakso, in sicer na podlagi skupnega strokovnega analiziranja gospodarskih problemov. S tem pa je jasno, da večje razreševanje takih problemov vsaj v enaki meri kot konkretne izvajalce tudi naše vodilne gospodarsko politične organe.

Mogoče je trditi, da je taka oblika mednarodnega gospodarskega sodelovanja zelo pomembna oblika vključevanja v mednarodno delitev dela in da je gotovo stabilnejša od administrativno sforsiranega povečevanja nekaterih vrst izvoza, ki nimajo ustrezne ekonomske osnove in se lahko kljub naraščajočemu izvoznemu indeksu s spremembo pogojev gospodarjenja naenkrat pokažejo ekonomsko popolnoma neutemeljene za izvoz. Kot je res, da ima Slovenija med drugim tudi geografske prednosti za vključevanje v mednarodno delitev dela, tako po drugi strani predvidena prometna izolacija Slovenije (gradnja modernih cestnih magistral iz zahodne Avstrije v Italijo in iz vzhodne Avstrije čez Zagreb na Jadran, nezainteresiranost za gradnjo ceste N. Gorica—Ljubljana—Maribor . . .) kot tudi še neizdelana stališča do plinovodov in naftovodov, ki bi lahko tekli čez naše ozemlje (predvidena gradnja plinovoda iz SZ v Italijo čez Slovenijo itd.), izpričujejo, da pomanjkanje dolgoročnih gospodarskih konceptov omejuje normalno vključevanje našega gospodarstva v mednarodno delitev dela ne glede na sicer ugodne naravne ali ekonomske pogoje.

Iz gornjega jasno izhaja, da naravni plin kot energetski in kot surovinski vir zasluži podrobnejšo obrazložitev glede na pomen v gospodarstvih drugih držav, predvsem pa so pomembna merila in načela uvajanja naravnega plina v energetsko bilanco našega gospodarstva, zato jih bo treba podrobneje analizirati.

Sedanje tendence uvajanja naravnega plina v drugih državah kažejo, da zavzema le-ta vedno pomembnejšo vlogo v energetiki, pa tudi v petrokemiji, da je ekonomika naravnega plina, še posebno če sloni na ekonomskem načelu uvajanja, zelo zapletena, da lahko uvoz naravnega plina iz severne Afrike (lahko tudi iz SZ) s pomočjo sodobne tehnolo-

logije povzroči zelo dinamične strukturne spremembe v energetskih bilancah in petrokemični surovinski osnovi posameznih držav, in končno, da je vključevanje gospodarstva v mednarodno plinsko omrežje izredno aktualen in pomemben problem, kateremu bi bilo treba posvetiti zelo široke ekonomske in vse druge analize.

Vsekakor ni mogoče trditi, da je ostal do sedaj problem uvajanja naravnega plina v slovensko gospodarstvo nezorana ledina. Do sedaj so bile opravljene zelo obsežne tehnološke in tehnične študije v zvezi s perspektivno izgradnjo tega mednarodnega objekta. Ustanovljeno je bilo podjetje »Union gas«, ki bo izvajalec del in distributer naravnega plina in ki glede na druge partnerje zastopa interese slovenskega gospodarstva. Le-to je tudi poudarilo potrebo po ekonomski ocenitvi naravnega plina v slovenskem gospodarstvu. Čas teče, nerazrešeni pa ostajajo zelo pomembni problemi načelnega značaja, ki so važni za vse slovensko gospodarstvo in njegov koncept razvoja, saj je ekonomska precenitev naravnega plina vezana na predhodno izoblikovanje enotnega merila ovrednotenja vseh energetskih virov Slovenije. To pa pomeni, da je problem vsaj republiškega značaja.

Problem enotnega ekonomskega ovrednotenja energetskih virov našega gospodarstva postaja toliko akutnejši ravno v sedanjem obdobju, ko prilagajamo naše pogoje gospodarjenja svetovnim merilom, kar pomeni, da bo proces gospodarske reforme prej ali slej zniževal disparitete in s tem prilagajal domače cene svetovnim na vedno širšem področju našega gospodarstva, torej tudi v energetiki.

Za pravilno ekonomsko ocenitev naravnega plina v energetski bilanci Slovenije in ovrednotenje njegovega ekonomskega učinka na naše gospodarstvo, je potrebno, mislim, najprej izdelati enotno merilo ekonomičnosti in rentabilnosti naše energetske bilance, ki bi uporabnikom omogočala jasne kalkulacije, katera vrsta energije daje in bo dajala posameznim uporabnikom pri danih stroških največji ekonomski učinek. Pri tem je v bistvu jasno, da taka merila ne morejo sloveti na sedanjih, večidel administrativnih cenah. Z razčiščenjem tega pglavitnega problema je mogoče natančneje ugotavljati, koliko bi našo energetsko bilanco izboljšalo uvajanje naravnega plina, kot tudi, katera količina bi bila za naše gospodarstvo optimalna. S tem pa je končno povezano vprašanje načela uvajanja naravnega plina v naše gospodarstvo.

Glede na izreden vpliv, ki ga ima solidna energetska osnova na izgrajevanje ekonomsko utemeljenih proizvodnih objektov in na njihovo nadaljnjo rentabilno poslovanje, je za

našo gospodarsko politiko neogibno, da čimprej ekonomsko oceni domače in predvidene uvozne energetske vire (naravni plin, nafta) po enotnem merilu ekonomičnosti in rentabilnosti. Edino primerjava ekonomskega učinka na podlagi enotnega ekonomskega merila rentabilnosti posameznih energetskih virov po sektorjih porabe (posamezni industrijski sektorji, transport, široka potrošnja) in po regionalnih področjih Slovenije lahko vodi do izoblikovanja optimalne energetske bilance v prihodnosti.

Energija pomeni posebno v industriji pomemben stroškovni element, s tem pa vpliva na strukturo stroškov podjetja in donosnost poslovanja. (Posredno seveda vpliva na rentabilnost poslovanja razen cene energije tudi njena tehnološka ustreznost, ki često vpliva na kvaliteto in prodajne cene proizvodov.) S tem v zvezi pa nastopajo pod sedanjimi pogoji gospodarjenja pri nas velike težave pri izoblikovanju enotnega ekonomskega merila rentabilnosti za posamezne energetske vire zaradi dosedanjih administrativno uravnavanih cen. Velike spremembe cen v zadnjih nekaj letih pri posameznih energetskih virih niso močno vplivale samo na energetske stroške posameznih uporabnikov energije (in s tem na rentabilnost poslovanja), ampak so vplivale tudi na obseg povpraševanja po nekaterih energetskih virih (prejšnje pomanjkanje in sedanje izobilje premoga) in na distribucijo energetskih virov posameznim odjemalcem (primeri nezadostnih količin elektroenergije).

S spreminjanjem cen posameznim energetskim virom se spreminjajo tudi medsebojni odnosi cen energetskih virov. S tem prihajajo naša podjetja pod različne pogoje gospodarjenja v medsebojnem odnosu kot tudi v odnosu do tujih proizvajalcev. Že glede na to, kateri energetski vir posamezno naše podjetje uporablja. Tako stanje pa onemogoča našim proizvajalcem, da bi se usmerili na energetski vir, ki bi jim tudi dolgoročno najbolj ustrezal.

Na izoblikovanje enotnega merila donosnosti uporabe posameznih energetskih virov v slovenskem gospodarstvu bo vedno močnejše vplival tudi razvoj naše gospodarske politike, ki predvideva v nadaljnjem izvajanju reforme prilagajanje naših cen in njihovih odnosov nivojem in odnosom cen na svetu. To prilagajanje svetovnim merilom¹ na področju energetike ne more pomeniti sklenjenega procesa, čeprav bi ta

¹ Prilagajanje domačih cen energije svetovnim ni vedno mogoče niti vedno potrebno. Onemogoča pa izgradnjo popolnoma neutemeljenih energetskih kapacitet ter omogoča primerjavo ekonomske ustreznosti posameznih virov.

faza že predstavljala podlago našim odjemalcem za optimalen izbor energetskega vira. Ta proces je lahko samo ena od temeljnih osnov za prilagajanje nivoja in odnosov cen ostalih proizvodov nivoju in odnosom svetovnih cen. (To velja predvsem za proizvode, ki so stroškovno močnejše vezani na porabo energije.)

Ob tako kompleksni in zapleteni problematiki bi kazalo pri izdelavi energetske bilance, ki bi temeljila na enotnem ekonomskem merilu donosnosti in s tem predstavljala s stališča energetike optimalno podlago za razvoj slovenskega gospodarstva, upoštevati predvsem dvoje, in sicer:

a) strukturo in ekonomsko homogenost energetske bilance;

b) merilo formiranja optimalne energetske bilance

a) Optimalna energetska bilanca bi morala upoštevati tudi ekonomski učinek v gospodarstvu, ki je pri spreminjanju se strukturi energetske bilance lahko zelo različen. Najrazličnejši podatki o obsegu in kvaliteti zaloga, možnostih proizvodnje, tehnoloških in tehničnih pogojih uporabe, predvidenem obsegu in strukturi porabe, presežkih in primanjkljajih itd. naj bi pomenili trdno podlago za ekonomsko ocenitev posameznih energetskega virov po sektorjih in področjih uporabe. To pa bi predstavljalo podlago za izdelavo optimalne energetske bilance, ki bi temeljila predvsem na ekonomski utemeljenosti povpraševanja po posameznih vrstah energije v vseh tistih primerih, kjer ne gre za nezamenljivo vrsto energije.

b) Ker je cilj optimalne energetske bilance ne le ustrezna struktura in kvaliteta energije, ampak tudi ekonomska utemeljenost, bo našemu gospodarstvu brez dvoma pomenila solidno rentabilnostno osnovo taka energetska bilanca, ki se bo stroškovno približevala svetovnemu povprečju. To pa nakazuje možnost, da bi ravno uvozni energetske viri (nafta, naravni plin), ki bi bili v tesnejšem kontaktu s svetovnimi cenami, lahko pomenili važen temelj za prilagajanje merila rentabilnosti naše energetike svetovni ravni. Tako bi prišli do podlage za planiranje obsega in strukture kot tudi gospodarskega učinka naše energetske bilance v prihodnosti.

Izdelano merilo, po katerem je mogoče ekonomsko ovrednotiti uvajanje naravnega plina v slovensko gospodarstvo, omogoča ugotavljanje optimalne količine naravnega plina, ki je Sloveniji potrebna. Menim, da je vsaka predvidena količina lahko samo orientacijska in da je edino obseg ekonomsko utemeljenega povpraševanja po naravnem plinu uspešno izhodišče take analize. Tako postane analiza sicer veliko

obširnejša in zahtevnejša, prispeva pa k načrtnemu izgrajevanju slovenske energetske bilance in nakazuje načelo uvajanja naravnega plina v slovensko gospodarstvo.

Več razlogov je, ki govorijo v prid uvajanju naravnega plina v naše gospodarstvo po načelu samostojnega gospodarjenja (konkurenčnosti in rentabilnosti) tako za distributerja kot za uporabnike naravnega plina, ki lahko svobodno odločajo o izbiri energetskega vira. Po načelu strogega plana in na podlagi splošnogospodarskih koristi vpeljujejo naravni plin v posamezne sektorje in področja največkrat v državah z izobiljem naravnega plina (tudi nizke cene), pa še to predvsem v nekaterih socialističnih državah (npr. proizvodnja plastičnih mas ima na Poljskem prednosti pri porabi naravnega plina). Že glede na to, da bo distributer naravnega plina na področju Slovenije podjetje »Union gas«, kot tudi, da razpoložljive količine plina po vsej verjetnosti ne bodo mogle pokrivati ekonomsko utemeljenega povpraševanja, bo načelo uvajanja naravnega plina na podlagi maksimalnega ekonomskega učinka distributerja in porabnikov imelo prednosti v naših razmerah. Ta prednost bi bila med osnovnimi izhodišči, ki bi omogočala nadaljnje raziskovanje na področju ekonomike podjetja.

Iz tega sledi sklep, da so za uvajanje novega energetskega vira v naše gospodarstvo potrebne zelo široke ekonomske analize, kajti le na podlagi teh je mogoče priti do načelnih ekonomsko političnih stališč, ki lahko v naslednji fazi predstavljajo temelj za izgrajevanje posameznih gospodarskih objektov na zdravi ekonomski osnovi. V zvezi s tem je treba pripomniti, da cilj malo podrobnejšega obravnavanja problematike naravnega plina ni poskus določanja stališč v zvezi s predvidenim uvajanjem tega goriva in surovine v našem gospodarstvu, kajti tudi alžirski naravni plin je samo ena izmed možnih alternativnih poti do vpeljave naravnega plina v Sloveniji. Ravno zato se izpričuje vsa utemeljenost in nujnost obsežnih ekonomskih analiz, ki naj bi bile podlaga vsaki ekonomsko politični rešitvi še posebno, če zadeva vse naše gospodarstvo.

Še več, menja sem, da ravno kompleksne in stalne ekonomske analize osrednjih gospodarskih problemov Slovenije na podlagi znanstvenih metod raziskovanja lahko pripeljejo do zblíževanja med sistemom našega gospodarskega planiranja in gospodarsko prakso. To pa bi pomenilo vezati sistem našega gospodarskega planiranja na konkretne proizvodne sektorje in njihove koncepte razvoja v prihodnosti in mu dati s tem življenjsko osnovo konkretne gospodarske realnosti, po

drugi strani pa dati našim gospodarskim organizacijam znanstveno utemeljen okvir, v katerem bi laže našle svoje mesto tako na področju investicij, obsega proizvodnje, proizvodnega asortimenta, potrebne tehnologije itd. To bi nedvomno močno prispevalo k zmanjšanju neutemeljenih teženj po gradnji velikega števila večkrat istovrstnih kapacitet v republiškem ali državnem merilu, ki pa so brez resnih perspektiv za uspešen izvoz in nadaljnjo uveljavitev. Uvajanje sistematičnega znanstvenega proučevanja v naše gospodarstvo lahko pomeni najsolidnejši most med »makro ekonomijo« in »mikro ekonomijo«, ki se v določeni meri še vedno kažeta ali kot ostanek administrativnega vodenja gospodarstva iz preteklosti ali pa kot težnja po iskanju samo podjetniških, čestokrat tudi samo lokalnih ali celo osebnih interesov. In končno, po vsej verjetnosti gre celo za več kot za zблиževanje med makro in mikro ekonomijo; mislim, da gre za to, da na podlagi in s pomočjo znanosti najdeta skupen interes, ki bi se kazal v ekonomsko utemeljenih konceptih našega prihodnjega gospodarskega razvoja, iz katerega bi bila razvidna tako vloga slovenskega gospodarstva v državnem merilu in njegove realne perspektive pri vključevanju v mednarodno delitev dela kot tudi vloga posameznih gospodarskih sektorjev in celo podjetij v tem gospodarskem mehanizmu.

Za ekonomsko raziskovanje v našem gospodarstvu, postavljeno na tako mesto, bi se po vsej verjetnosti tudi prenehali problemi financiranja, saj bi bil interes tako širše družbene skupnosti kot tudi gospodarskih organizacij, da razvijejo tisto skupno jedro, ki je zmožno samostojno razreševati probleme slovenskega gospodarstva, tako v okviru republike, kot tudi v okviru jugoslovanskega gospodarstva. S tem pa je mogoče trditi, da lahko znanstveno-raziskovalno delo pomeni aktiven medij in stično točko med našo gospodarsko politiko in gospodarsko prakso.

LOJZE SOČAN

Do kod sega solidarnost zavarovancev

Na koliko mestih in koliko forumih je iz premnogih ust slišati besede: hipertrofija zdravstva. Žal to slišimo najpogosteje v mimogrede izrečenih dialogih, med obravnavo drugih problemov, brez trdnejših dokazov. Zato je težavno ugotoviti, kaj se v resnici za tem skriva: trditev,

pomislek ali dvom. Namen tega zapisa ni polemika ali razglabljanje o tem, če je zdravstvo pri nas res hipertrofirano ali ne. Če govorimo o hipertrofiji, nam ta pojem označuje nenormalno bohotenje materialne podlage zdravstvene službe, se pravi, čezmerno rast mreže zdravstvenih ustanov in pre naglo naraščanje zdravstvenega kadra — skratka stanje količinskega preseganja meja tudi v svetu priznanih povprečnih normativov. O tem, ali smo res investirali v vse zdravstveno omrežje preveč, ali imamo preveč zdravstvenega kadra, ne kaže resneje razpravljati, saj smo v primerjavi z drugimi zlasti socialističnimi deželami, tako po številu bolniških postelj kot tudi glede števila kadrov v nekaterih službah že v zaostanku. Končno si moramo priznati, da smo kljub velikemu napredku v razvoju zdravstvene mreže marsikje na slabšem, kot smo bili pred 10 ali 15 leti. V marsikaterem naselju ali večji vasi, kjer je bil pred leti sedež občine, so imeli svoj dom, stalnega zdravnika, zobozdravnika; zdaj tega nimajo in so občani glede zdravstvenega varstva na slabšem kot pred leti.

Ni pa mogoče zanikati resnice, da še obstajajo zdravstvene ustanove, ki svojih zmogljivosti nimajo izrabljenih, da so ponekod kupovali drage aparature in inštrumente, ki niso dovolj izrabljeni, itd. V določenem smislu bi zares lahko govorili o hipertrofiji, toda to velja le za temeljno zdravstveno mrežo, ki je nastajala, tako kot mnoge gospodarske organizacije, po nestrokovnih konceptih, često na pobudo občanov, ki so želeli zdravstvene domove in ambulante čim bliže stanovanja, domala v vsakem naselju in v sleherni tovarni. Ta mreža pa je nastajala vedno s pristankom in s podporo vseh političnih in družbenih dejavnikov, nemalokrat brez posveta s strokovnjaki, konkretno z zdravstvenimi delavci. Toda če bi vse to, za kar menimo, da v zdravstveni službi terja naziv »hipertrofično« v pomenu, kot smo ga določili zgoraj, izrazili v številkah, bi ugotovili, da tega ni veliko. Ko pa k zdravstvenemu omrežju ter številu kadra prištejemo še hospitalne ustanove, potem ugotovimo, da smo dejansko zgradili še premalo, da nam zmogljivosti zdravstvenih ustanov ne zadoščajo.

Tema o čezmernem bohotenju zdravstva pa le terja temeljito, načrtno, predvsem pa strokovno obravnavo. Ta obravnavo teče: zbirajo in urejajo podatke o bolniških zmogljivostih, pripravljajo regionalne načrte razvoja zdravstvene mreže itd.; rezultat teh razprav bo verjetno tak, da bo katera od ustanov celo prenehala s sedanjo obliko delovanja in bo dobila drugačne naloge; da bodo obratna sredstva ter kadri

še bolje izrabljeni. Koliko sredstev bomo s tem sprostiti, je težko predvideti; nekaj jih bo prav gotovo.

Tako pridemo do sredstev. Kdor enači »hipertrofijo zdravstva« s preveliko porabo sredstev, v prvi vrsti sredstev iz skladov socialnega zavarovanja, potem ta pojem napačno uporablja, ker misli na »hipertrofijo porabe«. Tej resnici ni moč ugovarjati. Skladi zdravstvenega varstva so deficitni, kvaliteta in kvantiteta zdravstvenega varstva pa sta vsak dan bolj ogroženi. Razpravljamo o spremembi prispevnih stopenj, pripravljajo se ukrepi za spremembo zakona o zdravstvenem zavarovanju itd.

Zato je prav, da se ustavimo ob vprašanjih, kot so: komu in čemu so namenjeni skladi zdravstvenega zavarovanja; do katere meje naj seže solidarnost zavarovancev na področju zdravstvenega zavarovanja — in še nekaterih drugih. Vsa ta vprašanja terjajo v prvi vrsti strokovno, medicinsko, in šele potem socialno, ekonomsko in drugo razlago.

Čeprav mnogi živijo v prepričanju, da je našemu delovnemu človeku povsem jasno, koliko sredstev prispeva v sklad socialnega zavarovanja (v absolutnih številkah in v odstotkih) in kolikšne pravice si s tem zagotovi — pa le ni tako. Kolikokrat slišimo, da celo višji forumi uporabljajo izraz »socialno zavarovanje« kot sinonim za »zdravstveno zavarovanje«! Lahko celo trdimo, da je prav malo preprostih občanov, ki bi vedeli, kolikšen del njihovega zaslužka gre v sklade socialnega zavarovanja, koliko je namenjenih pokojninskemu oz. invalidskemu (dolgoročnemu) zavarovanju in koliki del ostane za zdravstveno zavarovanje. Prav tako malo vedo, kako se kateri od skladov prazni in za kaj ta sredstva uporabijo. Podobno je s kmetijskimi zavarovanci, ki večinoma ne ločijo dajatev za davke od prispevka za zdravstveno zavarovanje, ker ga plačujejo tako kot davek.

Če vemo, da delovni človek o tem ni dovolj poučen, da se pripravljajo ukrepi, ki bodo terjali od zavarovancev odločitve, kolikšen del dohodka bo prispeval v katerega od skladov (konkretno za zdravstvo: ali bo plačeval razširjeno zavarovanje ali ne), potem je nujno, da politični in drugi delavci poučijo zavarovance, da bodo njihove odločitve pretehtane in njim samim v prid.

Sedaj se steka v sklade socialnega zavarovanja 20,5 % dohodka; od tega je prepuščeno skladom zdravstvenega zavarovanja (še zdaj!) 7 %, tj. 5—6 % narodnega dohodka. Ta odstotek je glede na raven naše produktivnosti relativno visok, ni pa visok v primerjavi z drugimi deželami, ko primerjamo maso dohodka iz teh odstotkov ter pravice zava-

rovancev. Sicer pa lahko tovrstne primerjave povzročé kvečjemu jalove diskusije, saj želimo vpeljati najmodernejše koncepte in največji obseg pravic iz zdravstvenega zavarovanja (ob sedanji produktivnosti), hkrati pa skušamo zmanjšati prispevke skladom.

Od sredstev, zbranih po 7 % prispevni stopnji, dobi neposredno zdravstveno varstvo 55—60 %, ostali del (40—45 %) pa gre za dajatve v obliki izplačil, nadomestil itd. Za neposredno zdravstveno varstvo ostane torej nekaj več kot polovica sredstev, ki jih je delovni človek vplačal za ohranitev zdravja oz. za zdravljenje, kadar bo tega potreben. Za tako določeno zdravstveno varstvo ostane 4—4,5% vplačanega prispevka oz. nekaj več kot 3 % narodnega dohodka. To seveda kaže na občutno nižjo porabo v zdravstvu, kot jo imamo pred očmi, ko govorimo o porabi nasploh.

Poraba sredstev zunaj tega, v mejah tako imenovanih dajatev, pa je le s tanko nitko vezana na zdravstveno službo; na porabo največjega dela teh sredstev zdravstvena služba nima nobenega vpliva. Nadomestila za čas porodnega dopusta, pogrebne, nadomestila za novorojenčke ter drugi izdatki odtekaajo po veljavni zakonodaji. Skoraj edina možnost vplivanja zdravstva je obseg uveljavljanja bolniškega staleža; toda celo v tem primeru je zdravstvena služba le eden od členov v verigi številnih odločujočih vplivov.

Dobršen del sredstev gre za administrativne stroške službe socialnega zavarovanja, ki je precej draga. Z obsežno administracijo, ki sega tudi v mrežo zdravstvenih ustanov in terja še angažiranje zdravstvenih in drugih delavcev, izrablja zanesljivo več sredstev iz skladov zdravstvenega zavarovanja, kot pa naj bi jih družba priznala glede na prizadevnost in koristi te službe za plačnika in potrošnika zavarovanca.

Zato se upravičeno sprašujemo, če je prav, da gredo ti izdatki iz skladov zdravstvenega zavarovanja? Tovrstna poraba je podvržena docela socialnim indikacijam, ne glede na zdravje posameznika, kolektiva oz. družbe, in jih je težko opravičiti s katerikoli argumentom za izboljšanje pozitivnega zdravja. Ločitev socialnih dajatev od tistih, ki so namenjene zdravstvenemu varstvu posameznika in družbe, pocenitev službe zdravstvenega zavarovanja, zmanjšanje porabe sredstev iz naslova »dajatve« — vse to terja znova skoraj mikroskopsko obdelavo upravičenosti in neupravičenosti vsake dajatve posebej.

Po izločitvi prej navedenih dajatev pridemo do sredstev (tj. 55—60 % sredstev skladov zdravstvenega zavarovanja),

za katera bi upravičeno menili, da jih porabljaajo pravilno in vedno le v prid zavarovancev. Za osvetlitev porabe teh sredstev bi izluščili nekaj zvrsti zdravstvenih »storitev« in oblik zdravstvenega varstva ter jih kritično ocenili.

Vprašanje je namreč, ali je vse tisto, kar plačujemo iz sredstev, ki so neposredno namenjena zdravstvenemu varstvu, opravičljivo tudi z medicinskega stališča in ali ne gre poraba v nekaterih primerih čez ta okvir. Prav tako je vprašanje, ali je večina zavarovancev solidarna s porabo sredstev iz skladov v sicer medicinske namene, kadar gre za maloštevilne porabnike. Če pojmuemo solidarnost tako, kot jo je definiral Fromm — ne le kot obveznost, marveč predvsem kot zagotovilo varnosti posameznika in družbe, potem se solidarnost ne more omejevati le na porabo sredstev za kritje materialnih stroškov, kadar je v nevarnosti posameznik ali skupina ljudi, marveč mora veljati enako za norme in merila, ki jih solidarnostna skupnost postavlja posamezniku ali skupini kot celoti.

Za ilustracijo naj navedemo nekaj primerov:

1. Stroški za zdravila so ves čas naraščanja izdatkov za zdravljenje med največjimi. Do bistvenjšega zmanjšanja ni prišlo niti po uvedbi denarnega prispevka na recept. V strokovnih krogih niso redke ugotovitve, da zdravniki mnoga zdravila predpisujejo v prevelikih količinah, da prihaja do polipragmazije (tj. zdravljenja iste bolezni s sterilnimi sorodnimi oziroma po učinku podobnimi zdravili), kar lahko bolniku tudi škoduje; da predpisujejo preveč močno diferentnih sredstev (antibiotiki, hormonski preparati) tudi v primerih, ko so po vseh strokovnih merilih priporočljiva manj diferentna; da zdravila predpisujejo v količinah, ki presegajo potrebe zdravljenja določene bolezni in da se zato le-ta kopičijo po domovih ter gredo po zlu. V tem primeru gre za kočljivo področje, na katerem ima vsak zdravnik popolno svobodo predpisovanja in je obenem osebno odgovoren za zdravljenje. Opraviti pa imamo tudi z zahtevami bolnikov, ki sami terjajo le določena zdravila in tudi količino teh zdravil. Zaradi tega je skoraj nemogoče omejiti preveliko potrošnjo z administrativnimi ukrepi socialnega zavarovanja in le na temelju ekonomskih kazalcev. Koristnejši bi bili v tem primeru dogovori z zdravniki v strokovnih društvih in sekcijah ter vzgoja pacientov. Kljub temu pa socialno zavarovanje ne bi smelo ostati toliko let za to skoraj nezainteresirano in (z izjemo nekaj predlogov in ukrepov) mirno izplačevati vse izdatke za zdravila.

Najmanj, kar bi socialno zavarovanje lahko storilo tudi brez sprememb zakonodaje, je formiranje lastne skupine ekspertov, ki naj bi nenehno spremljali porabo zdravil ter predlagali ustrezne ukrepe. Ukrepi, ki bi določali, da smejo nekatere močno diferentne preparate iz skupine hormonov ali antibiotikov (ki so povrh vsega izredno dragi) predpisovati le zdravniki specialisti ali da je dovoljeno določeno število preparatov ali celo skupin preparatov uporabljati samo v zavodih stacionarnega tipa, ne bi krnil pravic zavarovancev. Prav tako ne bi posegali v suverenost zdravnikov in pacientov, če bi skupina ekspertov po opravljeni kontroli zdravnika, ki je nesmotrno predpisoval medikamente, poklicala na razgovor — ali v skrajnem primeru zoper zdravnike ali bolnike, ki izrabljajo socialno zavarovanje s čezmerno in neracionalno potrošnjo zdravil, predlagala tudi sankcije.

Najbrž bi za naše razmere ne bila odveč dva ločena indeksa zdravil; prvi bi vseboval zdravila, ki bi jih lahko plačevali iz skladov zavarovanja, drugi pa ona, za katera bi se pacienti odločali po lastni presoji oz. željah. Ta indeksa bi bila izdelana seveda po temeljiti strokovni presoji; nič tragičnega ne bi bilo, če bi se lista preparatov, plačljivih iz skladov, nekoliko skrčila. Težko je predvideti, s kakšnimi problemi bi se srečalo urejevanje tega področja potrošnje in na koliko strokovnih in subjektivnih ovir bi naletelo. Nedvomno pa je porabo sredstev s tega področja možno zmanjšati le na podlagi tehtnih strokovnih analiz, postopno — nikakor pa ne s pavšalnimi odločitvami, ki bi enako neprijetno prizadele vse zavarovance (zviševanje prispevkov za recept itd.).

2. Druga vrsta neracionalne porabe sredstev za zdravstveno varstvo je raba bolniškega posteljnega fonda, ki bi je zavarovanci, če bi bili temeljiteje seznanjeni z dejanskim stanjem, ne podpirali, pa najsi pojmujejo solidarnost še tako široko. Priznati moramo, da se v naših bolnišnicah, zlasti v posameznih oddelkih, zadržuje precej pacientov, ki po vseh merilih sodijo v domačo oskrbo. V hospitalnih ustanovah se zadržujejo samo zato, ker doma nimajo človeka, ki bi jih negoval (potrebujejo namreč le minimum osebne nege — higijene, prehrano ter periodični nadzor zdravstvenih delavcev). Stroški zadrževanja v hospitalni ustanovi bremenijo sklad zdravstvenega zavarovanja neprimerno bolj, kot pa če bi socialno zavarovanje plačevalo organizirano oskrbo bolnika na domu.

Obstoječa praksa pospešuje nepotreben odliv sredstev iz skladov zdravstvenega zavarovanja, hkrati pa ustvarja v bolnišnicah gnečo, tako da za paciente, ki bi morali ostati v bolniških posteljah (morda samo zaradi kratkotrajne zdravniške intervencije), ne najdejo prostora.

Zdravstveni službi so v sedanjem sistemu formiranja dohodka take razmere celo v prid; kronični bolniki, ki so v bolnišnicah bolj v azilu kot na zdravljenju, »stanejo« hospitalno ustanovo manj (terjajo manj zdravil in posegov) kot prehodni pacienti, cena oskrbnega dne pa je za obe kategoriji enaka. Dokler se ne bo spremenil sistem formiranja dohodka v zdravstvu, najbrž pri zdravstvenih delavcih hospitalnih ustanov ne smemo pričakovati pobude za tovrstno štednjo, saj to ni v njihovem interesu. Pričakujemo lahko le nenehne zahteve po povečevanju posteljnega fonda, z utemeljitvijo, da ne morejo sprejeti na zdravljenje vseh bolnikov, ki so tega potrebni.

Tako stanje terja zavzetost širše skupnosti; angažiranje strokovnjakov, ki naj proučijo in izdelajo predloge za razširitev domicilnega zdravljenja in nege bolnikov na domu; le tako lahko povečamo zmogljivost bolnišnic in hkrati zmanjšamo stroške za zdravljenje v hospitalnih ustanovah. Vrsto socialnih vprašanj urejamo zdaj z zdravstveno službo (mednje sodi npr. neurejena oskrba ostarelih in onemoglih ljudi, neizvedljiva izolacija bolnika zaradi stanovanjske stiske, zanemarjenost otrok kot posledica neskrbnosti staršev, starejših oseb zaradi neskrbnih svojcev itd.). Mnogo takih oseb zdaj enostavno pripeljejo v bolnišnico, le-ta jih zaradi minimalnih indikacij sprejme in jih kasneje ne more poslati domov, ker tam nimajo svojcev (ali od socialne službe določenih ljudi), ki bi zanje skrbeli. Izdatki iz skladov zdravstvenega zavarovanja za urejanje socialnih problemov niso majhni; vprašanje je, ali so zavarovanci res tako širokogrudni, da bodo na račun zdravstvenega zavarovanja (ob zmanjševanju pravic, ki dejansko sodijo v temeljno zdravstveno zaščito) krili še stroške socialnega varstva, ki ima posebne sklade in druge vire financiranja.

Končno naj spregovorimo še o vprašanju sočasne zaposlenosti in zdravljenja, kar bi nekaterim bolnikom zagotovo ustrezalo. V mislih imamo nekatere kategorije bolnikov, ki so na zdravljenju v psihiatričnih ustanovah in katerim bi bila delovna terapija zelo dobrodošla. S stališča porabe sredstev socialnega zavarovanja prav gotovo ne more biti vseeno, ali so npr. lažji nevrotični bolniki v celotni oskrbi zavoda, ali pa so v zavodu le v delni oskrbi, hkrati pa opravljajo delovno

terapijo (s polnim ali skrajšanim delovnim časom) ter tako koristijo sebi in skupnosti.

3. Naslednje vprašanje, ki zasluži kritičen pretres, je zdravljenje poškodb in obolenj, do katerih je prišlo zaradi druge osebe ali zaradi lastne malomarnosti. Če bi poskušali razmejiti bolezni ali poškodbe, do katerih je prišlo po lastni krivdi ali po krivdi druge osebe, od tistih, ki jih v to skupino ni moč uvrstiti, bi naleteli na velike težave. Po izločitvi dednih in še kopice drugih obolenj nam ostane še mnogo takih, za katere je kriv vsak sam, druga oseba ali pa okolje, v katerem živi in dela. Končno ne gre za zelo natančno iskanje vseh vzrokov obolenj ali okvar, saj ima vsakdo pravico do zdravljenja in pomoči. Pri zavarovanih osebah je plačnik zdravljenja socialno zavarovanje. Toda vse ima svoje meje; ali naj bo solidarnost zavarovancev tako slepa, da bo prezrla, če se pojavlja v kakem podjetju ali ustanovi izredno veliko število obolenj oz. poškodb zaradi malomarnosti posameznika ali skupine? Ali so zavarovanci pripravljene plačevati iz skladov zdravstvenega zavarovanja dolgotrajno zdravljenje in nadomestila za odsotnost dela pri tolikih poškodovancih v prometnih nesrečah, katerih povzročitelj je voznik ali pa druga oseba, ki je nesrečo povzročila v vinjenem stanju ali pa kako drugače? Ali naj bodo naši zavarovanci brezbrizni do izdatkov (če zanemarimo psihično in etično stran problema), ki gredo za opravljanje umetnih splavov — in to po toliko letih intenzivnega dela za upeljavo in uporabo zaščitnih sredstev?

Našteli bi lahko še vrsto primerov, pri katerih je bolnik ali poškodovanec nedvoumno potreben pomoči, ki mu je ne sme nihče odreči. Prav tako nedvoumno pa je, da bo plačnik storitve zdravstvenemu zavodu, če je oseba zavarovana, samo sklad zdravstvenega zavarovanja. Toda ali sme stati socialno zavarovanje (kot služba) pri sedanjem pomanjkanju sredstev prekrižanih rok in mirno predlagati ukrepe za pavšalno črtanje pravic z naslova zdravstvenega varstva, ne da bi se prej ustavilo pri neupravičeni porabi skladov. Služba socialnega zavarovanja je imela že doslej polno pravico in celo dolžnost, da zavaruje zavarovance (posameznike ali skupine), kadar bi hotela določena oseba izrabljati skupna sredstva. Če lahko zavarovalnice izterjajo v pravnih postopkih od raznih povzročiteljev škode kar znatne vsote, ne vidimo razloga, zakaj ne bi tako ravnalo tudi socialno zavarovanje, kadar gre za očitno malomarnost posameznika, skupine ali delovne organizacije, ki so odgovorni za nastalo škodo. Koliko

sredstev bi se po tej poti vrnilo v sklade zavarovanja, je težko reči, najbrž pa bi jih tudi ne bilo malo.

Kadar gre za grobo preseganje meja solidarnosti v zavarovanju, bi kazalo v sedanjem sistemu zdravstvenega varstva za nekatere storitve obremeniti paciente, čeprav sodijo med zavarovance. Zakaj npr. ne bi zdravljenja akutnih alkoholnih intoksikacij, umetnih splavov, stroškov zdravstvenih uslug v primeru obolenj in poškodb, ki so posledica ignoriranja predpisanih navodil za zdravljenje, plačal pacient sam itd.

4. Z racionalnejšo porabo sredstev skladov je v navzkrižju tudi miselnost ljudi, da je treba sleherno zdravstveno pomoč iskati samo v zdravstvenih ustanovah. Razen navad zavarovancev je kriva za to tudi zdravstvena služba oz. merila za formiranje dohodka v njej. Miselnost, da sta zdravstvena ustanova in zdravstveni delavec edina, ki zavarovancu lahko pomagata, da pa si sam ni dolžan prav v ničemer pomagati, je zelo škodljiva. Povzroča namreč, da se naše ambulante polnijo s pacienti, ki bi si lahko z malo večjo zdravstveno prosvetljenostjo in zdravstveno kulturo zlahka sami pomagali ali pa pomoč poiskali v neposredni okolici — ne pa obremenjevali zdravnike in sklade za zdravstvo. Kot primer bi lahko našteali minimalne poškodbe (manjše praske, odrgnine, neznatne opekline, številne simptome slabega počutja, občasne bolečine itd.). Res je, da nepoučena oseba ne more zanesljivo sklepati o bolezenskem stanju in je zato prav, da si v vseh nejasnih primerih poišče strokovno pomoč, pa čeprav so bolezenska znamenja še tako neznatna. Toda ob sistematičnih preventivnih pregledih in ob nadzoru večjih kategorij in skupin ljudi, ob boljši zdravstveni prosvetljenosti, bi bilo teh obiskov v zdravstvenih ustanovah nepriemerno manj. Zdravstveni službi je pri sedanjem sistemu oblikovanja dohodka tako stanje v prid; zato ne smemo pričakovati od nje odločilnejših spreminjevalnih pobud, čeprav so znani tudi primeri izredno kritičnega presojanja sedanjega stanja prav pri zdravstvenih delavcih. Le-ti obsojajo dokaj razširjeno prakso klicanja zdravnikov na dom, pogosto brez potrebe, v nočnem času in v oddaljene kraje. Pacienti se hočejo z naročanjem zdravnikov na dom često izogniti čakalnju pred ordinacijo ter poenostaviti postopek pri dokaj nezahtevnih oblikah zdravstvene zaščite. Po splošni oceni zdravnikov je skoraj polovica obiskov na domu nepotrebnih, nujni pa so le v redkih primerih. Toda tudi v nujnih primerih so obiski zdravnika na domu za pacientovo zdravje kdaj pa kdaj celo usodni ali pogubni. Zdravnikova intervencija na

domu ranjenca ali resno obolelega pacienta se lahko omeji le na nekaj ukrepov prve pomoči, kasneje pa je potrebna najbolj strokovna nega v zdravstveni ustanovi. Dogaja pa se, da obisk zdravnika na domu zavede svojce in okolico v zmotno prepričanje, da je bilo s tem storjeno za pacienta prav vse. Dejansko pa zdravnik v mnogih primerih ne more storiti nič drugega, kot naročiti prevoz v bolnišnico ali opraviti zasilno imobilizacijo; to pa bi lahko storil vsakdo od svojcev ali sosedov, če bi le bil seznanjen z oblikami prve pomoči.

Zanemarjanje sleherne samopomoči je škodljivo že v vsakdanjem življenju, toliko bolj pa takrat, ko pride do večjih nesreč, izbruhov epidemij, naravnih katastrof (poplav, potresov itd.) in postane zdravstvena služba v hipu nezadostna. Vzroke za tako ravnanje lahko iščemo v skoraj doslednem opuščanju zdravstvene vzgojne dejavnosti med najširšimi množicami. Bržkone bo smotrno usmerjanje ljudi k samopomoči in vzajemni pomoči ob nesrečah, nevarnih poškodbah oz. obolenjih tudi v naših razmerah nujno. Gotovo zavarovancem ni vseeno, če množica občanov dan za dnevno poseda po čakalnicah številnih ambulant, izgublja delovne ure in dneve, končno pa dobi enako pomoč, kot bi je bila deležna na delovnem mestu. Ni jim vseeno, ali plačujejo drage obiske zdravnikov v oddaljenih krajih, da bi le-ti ugotovili zobobol, nespečnost ali podobne tegobe. Končno lahko zavarovanci upravičeno terjajo, da bi skladi prispevali več sredstev za množično zdravstveno vzgojo in usposabljanje občanov za aktivnejšo zaščito lastnega zdravja; doslej za tovrstno dejavnost v skladih ni bilo sredstev.

5. Zdravljenje v tujini ne bremeni skladov zdravstvenega zavarovanja v toliko kot doslej našete skupine izdatkov. Pojavlja pa se kot močan potrošnik deviznih sredstev, ki jih primanjkuje že za nakup zdravil. Poraba deviz je toliko bolj neprijetna, ker se vanjo vpletajo najrazličnejše govornice o nepravilnem in kar zadeva zavarovance, nekontroliranem zdravljenju s precej meglenimi indikacijami. Zdravljenje v tujini bi lahko torej uvrstili v tisto včasih sporno kategorijo zdravljenja, ki so v njej tudi naša klimatska in termalna zdravilišča, proti katerim je bilo v preteklosti polno ugovorov zaradi privilegijev. Tako kot ni prav, da bi kopalniško-klimatsko zdravljenje povsem črtali iz pravic zavarovanca, tako je bila dejansko nevzdržna preširoka raba te oblike zdravljenja. Natančno izdelana merila, njihovo dosledno uveljavljanje, uporaba tovrstnih zdravstvenih kapacitet skozi vse leto ter drugi ukrepi bi izdatke usmerili v

normalne meje. Povsem enako je z uporabo sredstev za zdravljenje v tujini. Le malokateri zdravnik bi namreč lahko natančno ugotovil, katere so tiste bolezni in bolezenska stanja, ki je ob njih naša medicina brez moči, drugod v svetu bi pa za takega bolnika lahko še kaj storili, in ali se zares držimo teh indikacij pri napotnicah za zdravljenje v tujini? Zavarovanci bi morali imeti tudi za to skupino izdatkov razčiščena stališča.

Lahko bi naštevali še celo kopico enakih ali podobnih primerov. V obdobju, ko se pripravljajo ukrepi za zmanjšanje prispevka v sklade zdravstvenega zavarovanja, s tem pa povečanja deleža posameznika pri delitvi dohodka, ko razpravljamo o prostovoljnem odločanju, ali si žele zavarovanci za večji prispevek zagotoviti na načelu vzajemnosti tudi večje pravice iz zdravstvenega zavarovanja, taka razmišljanja niso odveč. Ukrepi, ki jih že dalj časa pričakujemo in ki se postopoma le uresničujejo, so: izdelava normativov v zdravstveni službi; reorganizacija zdravstvene službe po regionalnem načelu z večjim vplivom in odgovornostjo zdravstvenih delavcev za zaščito prebivalstva na določenem območju; ponoven pretres funkcionalnosti zdravstvenih zavodov in ustanov, od katerega si obetamo večji izkoristek kapacitet; izdelava najbolj ustreznega načina oblikovanja in delitve dohodka v zdravstvu itd. Toda vsi ti ukrepi in iskanja boljših poti ne bodo imeli pričakovanih učinkov, če ne bomo tudi pri občanah, ki so skoraj v celoti vključeni v zdravstveno zavarovanje, temeljito pretehtali vsega, kar smo doslej pokrivali s pregrinjalom enotnega sklada in solidarnosti zavarovancev. Zavarovanci si morajo biti zares na čistem, kaj želijo plačevati skupno in česa ne; pred tako odločitvijo pa morajo biti temeljito in strokovno seznanjeni o tem, katera odločitev bi ne bila v škodo večine in katera bi lahko večini škodovala.

Posplošene in pavšalne odločitve, ki jih kdaj pa kdaj po naglem postopku izglasujemo v zakonodajnih organih in ki zadenejo vse zavarovance (kolikokrat z njihovim pristankom?), ne škodujejo samo prizadetim, ampak vsej družbi. Posledice najmočneje čutijo tiste plasti zavarovancev, ki si zaradi materialnega položaja ne morejo obetati boljše zdravstvene zaščite (kar pa naj bi bil cilj naših prizadevanj in vsake nove spremembe v zakonodaji) — npr. starejše osebe, upokojenci, otroci, revnejše družine z večjim številom otrok itd. Posledice tega čuti najprej gospodarstvo, ki brez zdrave delovne sile ne more napredovati, kasneje pa jih registrira tudi zdravstvo predvsem na doraščajoči generaciji.

Dobro pretehtane in smotrno zastavljene analize vsega, kar smo doslej plačevali iz skladov, ocena potrebnega in nepotrebnega (ali vsaj nujnega od manj nujnega) — vse to nam bo olajšalo odločitev, ali naj bo prispevek za zdravstvo manjši od sedanjega, enak sedanjemu ali celo večji. Ali bodo imeli naše gospodarstvo, splošen napredek in standard korist od tega, če bomo prispevne stopnje zmanjševali, ali pa bi bilo koristneje, če jih obdržimo v sedanjih mejah ter temeljito razčistimo, kaj naj iz teh skladov plačujemo in česa ne?

Končno gre le za vrsto pomislekov, ki ne terjajo od zakonodajalca nobene daljnosežne spremembe zakonov, ampak zahtevajo večje angažiranje strokovne službe socialnega zavarovanja in z njo strokovnjakov iz zdravstvene službe, strokovnih združenj itd. S temi ukrepi smo zagotovo v precejšnji zamudi.

STJEPAN BUNTA

Še o simpoziju »Jugoslavija in gospodarski razvoj dežel v razvoju«

Čeprav ni bil namen simpozija razpravljati o teoretičnem aspektu odnosov med razvitimi in nerazvitimi deželami, pa je bilo vendarle v razpravi izrečenih nekaj zanimivih misli, o katerih bi bilo treba — vsaj tako se meni zdi — še veliko razmišljati in razpravljati.¹

Tako je bilo postavljeno vprašanje mesta oziroma vloge, ki jo imajo dežele v razvoju v sedanji mednarodni konstelaciji. Pri tem seveda ne gre toliko za mesto, ki jim ga določa njihova geografska razsežnost, številčnost prebivalstva, potencialne gospodarske možnosti, temveč bolj za tisto vlogo in pomembnost, ki ju objektivno danes imajo te dežele v načrtih in kombinacijah razvitih dežel.

Dežele v razvoju so danes prisotne — neposredno ali posredno — v vseh oblikah in pojavih mednarodnega življenja. Problem odnosov do nerazvitih se ne pojavlja samo v konfliktu Vzhod — Zahod, temveč tudi med socialističnimi deželami samimi. Spor, ki je nastal med Sovjetsko zvezo in

¹ Glej tudi zapis D. Dolinarja: »Jugoslavija in gospodarski razvoj dežel v razvoju«, »Teorija in praksa«, 8—9, 1966, str. 1292.

Kitajsko, ima po prepričanju mnogih svoj temeljni izvor predvsem v nasprotjih, ki so nastala zaradi velikih razlik v razvitosti ene in druge države.

Dežele v razvoju so nastopile kot poseben in nov dejavnik pravzaprav šele po drugi svetovni vojni — čeprav je problem neenakomerne razvitosti imanenten celotnemu dosežanju razvoju v svetu. Po drugi svetovni vojni se je nenadoma pojavil svet (leta 1963 so novoosvojenе države obsegale že polovico sveta), ki je pričakoval in zahteval, da se dejavno in ustrezno vključi v mednarodne odnose in mednarodni trg, in sicer tako, kot se to dotlej še ni zgodilo. To je svet z obsežnimi nerazvitimi predeli, ki nestrpno čakajo na kapital, sodobno tehnologijo in sodobno organizacijo proizvodnje.

Najbolj razvite dežele Zahoda, v katerih je prišlo do največje koncentracije kapitala, kjer sta se tehnologija in moderna organizacija proizvodnje najbolj izpopolnili, so se najprej zavedele važnosti problema dežel v razvoju ter njihovega mesta v sedanjem in prihodnjem odnosu sil. Te države — vsaj tako kaže — menijo, da so predvsem poklicane, da rešujejo probleme nerazvitih.

Na simpoziju smo slišali, da je Zahodna Evropa samo v 1964 dala deželam v razvoju okoli 4,8 milijarde dolarjev pomoči, ZDA pa okoli 3,5 milijarde dolarjev. Skupaj torej 8,3 milijarde dolarjev. Sovjetska zveza in druge članice SEV pa so od leta 1954 dalje dale deželam v razvoju 5,5 milijarde dolarjev, vendar sta bili od tega realizirani samo okoli 2 milijardi dolarjev. Anton Vratuša navaja v svojem članku »Dekolonizacija in Jugoslavija« (»Teorija in praksa«, marec 1966, str. 493), da je delež kapitalističnih držav v obsegu izvoza in uvoza držav v razvoju 80 % drugih držav v razvoju 15 %, socialističnih držav pa komaj 5 %.

Čeprav je verjetno, da vsi ti podatki najbrž niso popolnoma točni, pa vendar prepričljivo kažejo, kako zelo se je zahodni svet angažiral v deželah v razvoju in kako je še vedno majhna prisotnost — vsaj kar se tiče pomoči — socialističnih držav na tem področju. Ta relativna ekonomska odsotnost Sovjetske zveze in drugih članic SEV v deželah v razvoju pa gotovo ni v pravem in realnem sorazmerju z njihovo gospodarsko močjo.

Ob takih primerjavah dobi človek vtis, da so socialistične države še vedno preveč zaprte same vase, da še vedno rešujejo predvsem probleme svojega notranjega razvoja in tekmovanja s kapitalističnim Zahodom in da pri tem ne odkrivajo dovolj hitro sprememb, do katerih je prišlo po drugi

svetovni vojni v svetu, še posebno v mednarodnih gospodarskih odnosih in v odnosih z deželami v razvoju.

Na simpoziju so ugotovili, da je sodobna podoba sveta — predvsem pa mednarodni gospodarski odnosi — še vedno premalo znanstveno raziskana. Lahko bi navedli vrsto pojavov v mednarodnih odnosih, do katerih je prišlo med drugo svetovno vojno in po njej in ki se v temeljih razlikujejo od pojavov med obema vojnama, pa vendar o vsem tem ni zanesljivih znanstvenih analiz, ki bi poskušale razkriti njihovo bistvo, jih povezati med seboj ter pojasniti njihov nastanek. Ocenjevanje pojavov v sodobnem svetu pogosto temelji na simplificiranih trditvah (Hruščov je npr. trdil, da imperialisti dajejo pomoč nerazvitim deželam samo zaradi tega, ker obstaja Sovjetska zveza) ali pa na spoznanjih, ki smo si jih pridobili pred drugo svetovno vojno, ko je bila edina socialistična država Sovjetska zveza obkrožena s kapitalističnim svetom, ko so še obstajale kolonije in ko so se aktivni mednarodni gospodarski odnosi razvijali tako rekoč samo med zahodnimi kapitalističnimi deželami.

Današnji svet pa se je temeljito spremenil. Socialistični sistem je prišel po drugi svetovni vojni iz svoje tesne obkroženosti kot zmagovalec. Socialistične dežele so postale dejavnik, ki deluje v svetovnem merilu. Gospodarstvo socialističnih držav igra čedalje učinkovitejšo vlogo v mednarodnih gospodarskih odnosih.

Najvidnejše znamenje vseh teh sprememb po drugi svetovni vojni pa je vendarle pojav dekolonizacije in s tem dežel v razvoju kot novega, posebnega dejavnika v mednarodnih političnih in gospodarskih odnosih. Ta novi dejavnik priča, za kako globoke in daljnosežne spremembe gre v mednarodnem dogajanju. Zdi se, da imajo prav tisti, ki trdijo, da je temeljni problem današnjega sveta odnos med razvitimi in nerazvitimi deželami in da je odpravljanje nasprotij, ki obstajajo v mednarodnih gospodarskih odnosih med tako imenovanim Severom in Jugom, tisti vzvod, ki bi lahko pognal svetovni gospodarski razvoj z nesluteno hitrostjo naprej in zagotovil enakopravnejše odnose med vsemi državami na svetu.

Vse kaže, da tega osnovnega problema socialistični svet ni doumel v vsej njegovi razsežnosti. Razlogov za to je gotovo več. Eden izmed njih pa je prav gotovo teorija in praksa stalinizma, ki se tega problema ni zavedala niti v odnosih med socialističnimi državami, kar je pripeljalo do ostrih nasprotij v socialističnem taboru in nazadnje tudi odločilno vplivalo na odnose med Sovjetsko zvezo in Kitajsko. Posle-

dica vsega tega pa je bila, da se v socialističnem taboru pojavu dežel v razvoju ni posvetilo tiste pozornosti, ki jo ta problem zasluži spričo vpliva, ki ga ima in ki ga bo imel v bližnji prihodnosti na nadaljnji razvoj proizvodjalnih sil v svetu.

Na pojav dežel v razvoju se je v povojnem svetu gledalo predvsem s političnega vidika. Kako bodo dežele v razvoju glasovale v OZN. Kako se novoosvobodjene države razvrščajo v blokovskem boju in kako se politično usmerjajo. Ker se je posebno po Stalinovi smrti razvilo ugodno politično ozračje, je prevladalo mnenje, da so gesla o dekolonizaciji, boju proti neokolonializmu, o enakopravnih odnosih, nevmešavanju v notranje zadeve, spoštovanju ozemeljske nedotakljivosti ter reševanju mednarodnih sporov na miren način dovolj trden temelj za napredno politiko dežel v razvoju. Socialistične države so bile prepričane, da se na tej platformi lahko razvijejo dobri in trdni odnosi med njimi in deželami v razvoju. Prav tako pa so tudi takratni voditelji dežel v razvoju menili, da sta osvoboditev in zavarovanje ozemeljske nedotakljivosti zadosti veliko jamstvo za njihov nadaljnji razvoj. Bandunška konferenca s svojimi desetimi programskimi točkami je prepričljiv dokaz, kako so takrat ocenjevali položaj in vlogo dežel v razvoju.

Toda dogodki v zadnjih desetih letih v deželah v razvoju so nazorno pokazali, kje so njihove pglavitne težave. Problemi gospodarskega razvoja in vključevanja v mednarodne ekonomske odnose so postali danes osrednje vprašanje vsake dežele v razvoju. Kako si zagotoviti čim izdatnejšo finančno in tehnično pomoč, kako se vključiti v mednarodni trg, kako odkriti pot za kar najboljšo rast gospodarskega razvoja, kako planirati, kakšen razvojni gospodarski koncept sprejeti, kakšno politično družbeno organizacijo dati deželi — to so dileme, ki danes pretresajo svet dežel v razvoju in okrog katerih se bije boj za vpliv in oblast.

Lahko rečemo, da so bili mnogi presenečeni spričo takega razvoja, predvsem zaradi tega, ker so preveč verjeli, da se pglavitna nasprotja današnjega sveta razrešujejo predvsem na blokovskih relacijah Vzhod—Zahod.

Na simpoziju je bilo postavljeno vprašanje, ali smo znanstveno analizirali tako epohalen pojav, kot je bila po drugi svetovni vojni osvoboditev skoraj polovice sveta izpod kolonialnega jarma. Ali se nismo zadovoljili z ugotovitvijo, da je prišlo do osvoboditve kolonialnih narodov zaradi narodnoosvobodilnih bojev in obstoja socialističnega sveta? Čeprav je jasno, da so narodnoosvobodilni boji odigrali važno vlogo

v procesu dekolonizacije — kakor tudi obstoj socialističnega sistema — pa je treba iskati za tak razvoj tudi druge vzroke.

V razvitih deželah je prišlo med drugo svetovno vojno in po njej do dotlej neslutenega razvoja proizvodjalnih sil. Atomska energija, mehanizacija in avtomatizacija so v taki meri vplivale na industrijski razvoj razvitih dežel, da lahko govorimo o drugi industrijski revoluciji v svetovnem gospodarstvu. Predvsem ZDA, ki niso doživele vojnega razdejanja, so dosegle tak razvoj, da je bila pomoč, ki so jo dajale po vojni v obliki Marshallovega plana Zahodni Evropi prej izraz gospodarske nuje kot pa političnega računa. Če bi ne bilo prišlo do stabilizacije zahodnega kapitalističnega sveta — in to stabilizacije, dosežene na nov način — bi ZDA po drugi svetovni vojni prav gotovo hitro doživele hudo gospodarsko krizo. Toda trg Zahodne Evrope, posebno ker je v tem času tudi sama dosegla velikanski gospodarski napredek, ni mogel zadovoljiti ZDA. Proizvajalne sile, ki so jim vedno nova znanstvena odkritja odpirala neslutene možnosti za razvoj, niso mogle več prenašati, da ogromna kolonialna prostranstva stagnirajo. Logika gospodarskega razvoja je zahtevala, da se odprejo prostrani zaprti trgi kolonij, da se začno tudi ti dejavno in neposredno vključevati v svetovni gospodarski razvoj. Kolonialni sistem, zaprt sam vase, vezan na finančno bolj ali manj šibke metropole, ki svojim kolonijam niso mogle zagotoviti niti najnujnejše rasti gospodarskega razvoja, je moral kot sistem razpasti.

Brezplačna gospodarska pomoč, ta nova kategorija v mednarodnih gospodarskih odnosih, je prav gotovo fenomen, ki nazorno dokazuje, da na stari način ni bilo več mogoče iti naprej in da je postalo ekonomsko nujno, da se nerazviti del sveta začne dejavno in neposredno vključevati v svetovni gospodarski proces.

Razumljivo je, da sta dekolonizacija in vključevanje dežel v razvoj v svetovni trg samo začetek dolgega procesa in da bo zahodni kapitalistični svet pri tem pomagal le toliko, kolikor bo to zahtevala vsakokratna mednarodna gospodarska in politična situacija. Neokolonializem vseh vrst, od privatnega kreditiranja, trgovske menjave do političnega pritiska in celo vojne intervencije, je tista vodilna oblika, ki jo uporablja zahodni kapitalistični svet pri urejanju zamotane procesa vključevanja dežel v razvoj v svetovni trg. Kako močan bo ta pritisk in kako grobe metode bo pri tem uporabljal, pa je odvisno od subjektivnih in objektivnih sil, ki delujejo danes v svetu.

Prav gotovo je že sam obstoj socialističnega sveta eden tistih dejavnikov, ki je omogočil in omogoča, da so se nekatere dežele v razvoju začele dejavno vključevati v mednarodne gospodarske odnose vsaj ob sorazmerno ugodnejših pogojih, ki jim omogočajo, da bodo lahko v kratkem prekoračile mejo svoje nerazvitosti, ki jih je do včeraj obsojala na stagnacijo. Toda to ni dovolj. Na tem odločilnem sektorju bi bilo mogoče storiti še dosti več, ker so za to prav gotovo dane večje materialne in politične možnosti, ki jih doslej nismo zadosti izrabljali.

Jugoslavija je bila med socialističnimi državami prva, ki je spoznala izreden pomen dežel v razvoju v sedanjem odnosu sil v svetu. Temeljna načela jugoslovanske zunanje politike slonijo na spoznanju o pomembnosti vloge, ki jo danes imajo dežele v razvoju. Na tem spoznanju se je rodila politika aktivne koeksistence in neuvrščenosti v blokovsko politiko. Tu je treba iskati poglobitve vzroke za tako velike uspehe jugoslovanske zunanje politike v zadnjih desetih letih.

Čeprav je Jugoslavija uvidela, kolikšnega pomena je ekonomska pomoč deželam v razvoju in ekonomsko sodelovanje z njimi, in čeprav je za te namene tudi dajala sorazmerno velika sredstva (približno 500 milj. dolarjev), pa vendar ne moremo biti — kot so to ugotovili na simpoziju — zadovoljni z našo dosedanjo gospodarsko politiko v teh deželah.

Za to je prav gotovo več razlogov. Predvsem so tudi v Jugoslaviji šele z gospodarsko reformo, z doslednejšim upoštevanjem tržnih zakonitosti in bolj dejavnim vključevanjem v mednarodne ekonomske odnose nastale zanesljivejše možnosti za tako sodelovanje s temi deželami. Vse do gospodarske reforme so nas naši notranji gospodarski odnosi marsikdaj ovirali, da bi gospodarsko nastopali v teh deželah. Ne samo da naša podjetja niso mogla realno ocenjevati svojih gospodarskih aranžmajev s temi deželami, temveč so bili tudi naši koncepti o razvoju dežel v razvoju marsikdaj obremenjeni s stališči in pogledi, ki tudi pri nas niso dali najboljših rezultatov.

Na mednarodnih konferencah smo nastopili s celo vrsto predlogov o ekonomskem sodelovanju z deželami v razvoju — doma pa nismo izdelali učinkovitega sistema za sodelovanje s temi deželami — tako da našim podjetjem nismo ustvarili niti enakopravnih pogojev za nastopanje na teh trgih. Razumljivo je, da je vse to oviralo razvoj sodelovanja,

čepprav je bilo politično ozračje za tako sodelovanje izredno ugodno.

Našo politiko neuvrščenosti smo vedno tudi teoretično pojasnjevali, vendar pa vprašanjem ekonomskega razvoja dežel v razvoju in njihovega vključevanja v mednarodni trg nismo posvetili dovolj pozornosti. Mnoga teoretična vprašanja s tega področja tudi pri nas niso razčiščena. Tako npr. teorija o neizogibnem poglobljanju neenakomernega razvoja v svetu še ni dobila ustrezne razlage. Prav tako obstoji cela vrsta problemov in nejasnosti o vlogi in pomenu svetovnega trga. Kakšna je pravzaprav struktura svetovnega trga v sedANJI fazi razvoja? Ali res vladajo na svetovnem trgu samo ekonomski zakoni kapitalizma? Ali se ni začela njegova struktura spreminjati že z nastankom prve socialistične dežele? Posebno pa z nastankom dežel v razvoju po drugi svetovni vojni. Ali se ne dogajajo na svetovnem trgu bistvene spremembe, kljub temu da ga še vedno na razne načine izrabljajo za najrazličnejše izkoriščanje? Premalo so teoretično obdelana vprašanja, kakšni ekonomski odnosi bi bili v sedANJI fazi med razvitimi in nerazvitimi deželami ekonomsko najbolj učinkoviti. Seveda čakajo še vedno na ustrezne odgovore in tolmačenja vprašanja, ki so v zvezi s problemi planiranja, kar najboljše rasti gospodarskega razvoja in politično družbene organiziranosti dežel v razvoju.

Kakor se nismo teoretično dovolj poglobljali v vprašanja odnosov med razvitimi in nerazvitimi deželami, tako tudi nismo storili vsega, da bi naše znanje o deželah v razvoju sistematsko širili. Naše srednje šole, univerze in znanstveni zavodi so še vedno dokaj obremenjeni s predstavami o nerazvitem svetu, kakršen je bil pred drugo svetovno vojno. Dežele v razvoju niso v naših učnih in znanstvenih programih niti toliko prisotne, kot so na Zahodu.

JOZE ZEMLJAK

Predavanje o reklami

Prvo predavanje

»Predmet (ali lastnost), ki bi ga potrošniki odklanjali, ker je brez vrednosti, ali do katerega bi bili ravnodušni, ker se bistveno ne razločuje od drugih, njemu podobnih, naredimo privlačnega, če ga prikazujemo v zvezi z nečim, kar samo po sebi zbuja občudovanje in željo po posnemanju. Potrošnik — navadno mladostnik — ki občuduje kot svoj ideal kakega filmskega igralca, želi le-temu biti čimbolj podoben: posnema njegove kretnje, način oblačenja, navade. To lahko uspešno izkoristimo pri reklami. Na primer: ‚Pat Boon (slika!) ni samo pevski idol sodobne mladine in zgleden družinski oče; znan je še po nečem: oblači le srajce znamke Monoprix. To-rej — srajce MONOPRIX!‘ Tak način reklame se lahko uporablja tudi drugod, na primer v predvolilni kampanji ... Pa tudi drugod! Na primer:

»To vam je Cliff — idol popevkarjev (slika!). Pa ne samo to. Cliff Richards ... je zgled britanski mladini. ‚Kristjan sem in ponosen na to!‘ je rekel.« (Verski list Družina št. 22/1966; glej tudi Ognjišče.)

Drugo predavanje

»Ker pa znane osebnosti pogosto ne dopuščajo, da bi jih izrabljali kot sredstvo reklame (ali pa zahtevajo preveliko odškodnino), si lahko pomagamo tudi drugače. V sliki in besedi prikažemo neko čisto nedoločeno situacijo; važno je le, da so zraven proizvoda, ki delamo zanj reklamo, še stvari, ki jih ljudje občudujejo in sanjajo o njih. Videli ste že na primer slike srečne družinice, žarečih lic, v razkošno opremljenem stanovanju, kjer žena pojasnjuje: ‚Da, mi smo vedno dobre volje. Za razpoloženje skrbi Coca-cola.‘ Včasih lahko reklamo opremimo tudi z naslovom in podatki kakega ‚malega človeka‘ ...«

Glede na to, kako si nekateri pri nas zamišljajo posodobljenje cerkve, lahko v najkrajšem času pričakujemo tudi take reklame (kolikor jih delno ne zasledimo v pisanju našega verskega množičnega tiska že sedaj):

Slika (vila, svetlomoder »alfa romeo« in ob njem številna srečna družina) s komentarjem: »Družina živi že 25 let z gledno krščansko življenje in obiskuje vsako nedeljo sveto mašo, vsak prvi petek pa sprejme obhajilo«.

Aktualno poročanje

— Dragi bralci! Javljam se vam z letošnjega Giro d'Italia (nogometnega prvenstva, festivala v San Remu). Znani kolesar... (nogometni as, pevec) je pravkar zmagal (zadel gol) na letošnjem tekmovanju. Zmagovalec izhaja iz krščanske družine; tudi sam pogosto moli. Bil je že enkrat v audienci pri papežu...

(Vsako namigovanje na pisanje verskega lističa za mladino Ognjišče je zlonamerno.)

Priporočamo tudi drugim, zlasti športnim novinarjem, da v prihodnje pišejo v podobnem stilu. Na primer:

»Levo krilo korejske reprezentance je pravkar preigralo italijanskega branilca (vernega katoličana — pred začetkom vsakega polčasa vedno moli) in doseglo zmagoviti gol. Strelec izhaja iz verne budistične družine, dva njegova brata sta meniha. Ko so ga pred kratkim vprašali, kaj misli o budizmu, je odgovoril...«

Zlasti bi bilo zaželeno, da bi tako poročali tudi z domačih tekmovanj. Morda takole: »Letošnji zmagovalec je prepričan ateist. Že kot osnovnošolec je nekoč presenetil domačega vaškega župnika z vprašanjem, kako je mogoče, da...«

V tujem očesu iver, v lastnem bruno

»Šiptarji so eden od najmanjših narodov v Evropi; potomci starih Ilirov so in napol še nomadi. V Jugoslaviji jih živi okoli 750.000. Njihova dežela na Balkanu je valovito gorata, v njej prevladuje rupast kraški svet, vendar so ponekod tudi gozdovi in pašniki. Po ozkih dolinah med hribi se vijejo reke in zemlja je precej rodovitna, so pa tu in tam v nižini tudi močvirja, kjer razsaja malarija. Šiptarji se ukvarjajo predvsem z živinorejo in kmetijstvom. Živijo skromno. Njihova glavna hrana je koruza in mleko... Po značaju so Šiptarji živahni, bojoviti in v njih nemirno utrip-lje pustolovska žilica. Še nekaj je značilnega pri njih: krono maščevanje. Saj je bilo do nedavnega na vsakih sto primerov

smrti nad 30 žrtev kronega maščevanja. Nikjer na svetu ni zavzelo krono maščevanje take strahotne oblike kot tu... Seveda se je v zadnjem času marsikaj spremenilo, posebno za Šiptarje, ki živijo pri nas. Odrasli so povečini nepismeni, šiptarska mladina pa ima v Jugoslaviji že okoli 900 osnovnih šol in celo nekaj gimnazij. Na splošno pa je kulturna raven Šiptarjev še na nizki stopnji, najnižji v Evropi. O umetni književnosti pri njih ne moremo govoriti, imajo pa pravo zakladnico ljudskih pesmi in pravljic, na katere so lahko ponosni. Prebivalci v dolinah imajo hiše bolj skupaj, v strnjenih vaseh, tisti pa, ki živijo na visoki planoti, si postavijo najraje hišo na samem. Zraven hiše so navadno stajajo in hlevi, okrog vsega pa je obzidano dvorišče s strelnimi linami. To je kula, nekaka domača trdnjava... V pozni jeseni, ko so že spravljene pridelke in seno, ko je živina že zaprta v hlevih in so nacepljene cele skladovnice drv za zimo, tedaj se začne doba oddiha. Na večer se zbere v hiši vsa družina... Vsi sedijo okoli nizkega ognjišča s prekrizanimi nogami na tleh, počasi srebajo turško kavo in se pomenkujejo. Potem nastopi svečan trenutek: začenjajo si pripovedovati pravljice...»

In to je pravljica o Šiptarjih, ki jo je kot sicer resno spremno besedo napisal Albert Širok v knjigi »Šiptarske pravljice«. (Izdala jo je založba Mladinska knjiga v Ljubljani letos z letnico 1965.)

»Nič koliko prireditelj, nagrad, enciklopedij po svetu do nas enakopravnega odnosa še vedno ne pokaže. Treba je veliko več kulture in tolerance... Vsekakor se po Brookhausu še vedno pečamo predvsem z ovčerejo in po najnovejšem Laroussevem slovarju sodobne likovne umetnosti nas še vedno zastopajo samo kmetje naivci.«

Tako pa se je v Delu 9. novembra razhudil nad tujo ignoranco uvodničar.

Človek si kar ne more zamisliti, kakšno ogorčenje bi izzvala v slovenski kulturni in drugi srenji informacija, ki bi nas predstavljala na podobni ravni, kot smo mi Šiptarje.

To pot na Slovenskem začuda ni nihče dvignil glasu. Morda za »Šiptarske pravljice« in njih spremno besedo nihče ne ve?

V zagrebškem »Vjesniku u srijedu« se je že 12. oktobra v zvezi s Širokovo spremno besedo oglasil Nebil Duraku (»Pun koš dezinformacija«). VUS najbrž bero tudi v Mladinski knjigi, zato dvomimo, da so ta članek spregledali. Do

danesh, ko to pišemo (23. 11. 1966), njeni odgovorni ljudje še niso dali javnega pojasnila.

Pazite se vendar, tovariši pri Mladinski knjigi: »... nekaj je značilnega pri njih (pri Šiptarjih): krvno maščevanje...«

Odprte meje, zaupanje in nezaupanje

Zvezna skupščina je pred kratkim sprejela zakon, s katerim odpravljamo vizume za vse tuje državljane, ki bodo hoteli prihodnje leto v Jugoslavijo. Hvale vredna gesta, ki je odjeknila v tujini.

Vse je lepo in prav, vendar smo začudeni, da ob tolikšnem zaupanju do tujcev naše oblasti skoparijo z zaupanjem do naših ljudi. Kot vemo, nam je še zmerom potreben naš vizum, če hočemo čez mejo.

Ko so lani na pristojnih mestih razpravljali o poenostavitvi postopka za izdajanje potnih dovoljenj, so nekateri menda resno govorili o tem, da bi bilo treba odpraviti vizume za naše občane. Prevladalo je mnenje, da bi bil ta ukrep za sedaj neumesten iz razlogov, ki jih narekujejo interesi državne varnosti (!). Morda pa so se od takrat pogledi na zaupanje do naših ljudi le malce spremenili? Pa tudi o »interesih državne varnosti« je bila izrečena marsikatera beseda.

Brez odgovora?

Imenovanje Rika Kolenca za republiškega javnega tožilca ter Slavka Furlana za republiškega sekretarja za notranje zadeve je ponovno spodbudilo zanimanje tako za »dialog« Kolenc — Hafner na šestem plenumu CK ZKS kakor tudi za celotno vprašanje o vlogi državnovarnostne službe v Sloveniji. Imenovanji sta izzvali mnogo (ne)javnega (ne)zadovoljstva in spet odprli vprašanje (ne)demokracije kadrovske politike v Sloveniji. Poglejmo si potek dogodkov in nekatera dejstva ter ugotovitve, relevantne za naša na koncu postavljena vprašanja in vprašaje.

1. *Nekatere ugotovitve komisije izvršnega komiteja CK ZKS, ustanovljene 20. junija 1966*

— »Poročilo komisije in razprava sta pokazali, da so bile pravilne ocene in ugotovitve IV. plenuma CK ZKJ o stanju državne varnosti v Sloveniji... zlasti glede zakonitosti dela služb notranjih zadev...«¹ (Delo 13. VIII. 1966; poročilo o seji izvršnega komiteja CK ZK Slovenije.)

— »Prav tako je vodstvo Državne varnosti posamezne primere zlorab kaznovalo. V zadnjem letu so ponovno zaostri- rili odgovornost in precizirali pristojnosti uslužbencev, še posebej po IV. plenumu, ko so tudi prenehali zbirati informacije, ki se tičejo javnega mnenja o zunanjih in notranjih političnih dogodkih.« (Delo, prav tam.)

— »Priporoča se čimprejšnja izvedba sklepov IV. plenuma CK ZKJ glede izbire vodilnih kadrov v državni varnosti, oziroma v celotnem resoru za notranje zadeve v Sloveniji z ljudmi, ki imajo ustrezno družbenopolitično prakso in izobrazbo.« (Delo, prav tam.)

2. *Nekatera vprašanja V. plenuma CK ZKS z dne 30. IX. do 1. X. 1966.*

— »Dejansko je bila služba državne varnosti kot celota močno pod vplivi političnih tendenc tistih ljudi, ki so imeli vpliv na vodenje te organizacije.« (E. Kardelj, Delo 6. X. 1966.)

— »In če je še en teden po brionskem plenumu UDV prisluškovala in ocenjevala, kako v občinskih vodstvih ocenjujejo stališča IV. plenuma, potem ne bi mogli trditi, da smo bili pri nas brez deformacij.« (V. Hafner, Delo 1. X. 1966.)

— »V prejšnjih letih so bila praktično vsa prizadevanja za reformo pravosodnega sistema brez haska... Močan je bil odpor zoper težnjo, da je treba enakopravnost ljudi doseči tudi v organizaciji pravosodja... Prav tako je bil zelo močan odpor proti temu da bi izenačili položaj obrambe in obtožbe. Advokature ni bilo mogoče uveljaviti in ohranjal se je monopol tožilstva... Ne glede na subjektivna hotenja in namene se je UDV tudi v Sloveniji znašla v taboru konservativnih sil...« (V. Krivic, Delo 1. oktobra 1966.)

¹ Ta stavek in vse naslednje stavke ali dele stavkov smo si dovolili podčrtati v uredništvu.

3. Vprašanja o tem na VI. plenumu CK ZK Slovenije dne 17. X. 1966

— Hudo obtožbo slovenske državne varnosti je bilo treba dokazati. Vinko Hafner je povedal plenumu, da je bil vir njegove informacije pogovor s petimi vodilnimi političnimi delavci v Kranju. Ko so na njegovo zahtevo kasneje »rekonstruirali« *pogovor, se je pokazalo, da njegova trditev ni bila dovolj utemeljena. »Za ta del moje izjave ... se opravičujem temu forumu in prizadetim«, toda »rekonstruirani« *pogovor je pokazal, da je bila utemeljena Hafnerjeva prejšnja izjava, da so tudi že po IV. plenumu CK ZKJ zbirali poročila o odmevih na sklepe brionskega zasedanja. Koliko časa so zbirali poročila in s kakšnimi sredstvi, tega tovariš Hafner ni mogel ugotoviti. (F. Šetinc v TT, 24. X. 1966.)**

— O tej temi je razpravljal tudi Riko Kolenc... Kot član plenuma in kot republiški sekretar za notranje zadeve je pojasnil, da je UDV Slovenije 23. junija, se pravi pred IV. plenumom CK ZKJ, poslala na teren posebne komisije, ki so pregledale prisluškovalne naprave in jih blokirale. Tudi javni tožilec Slovenije, ki se je pogovarjal s tovarišem Puharjem v Kranju, je ugotovil, da državna varnost po 23. juniju na tem območju ni uporabljala nikakršnih prisluškovalnih naprav niti za zbiranje poročil niti za kakšne druge potrebe. Če zdaj trdijo, da je UDV še naprej zbirala poročila, naj plenum priporoči komisiji izvršnega sveta, ki se ukvarja z organizacijskimi in sistemskimi vprašanji organov za notranje zadeve, da podrobno razišče zadevo in pokliče krivce za odgovornost... Plenum je sprejel predlog tovariša Kolenca... (Delo, 18. X. 1966.)

4. Ekspoze Janka Smoleta, predsednika izvršnega sveta, na seji republiškega zbora dne 20. oktobra 1966

— »Komisija je ugotovila, da... je služba državne varnosti v Sloveniji takoj po IV. plenumu... prenehala... zbirati komentarje o zunanjih in notranjih političnih dogodkih... obenem z opustitvijo teh pravil se je tudi delo z operativno tehničnimi sredstvi omejilo...« *(Delo, 21. X. 1966.)*

— »Vse to je temeljilo na stališču državno oblastniške miselnosti, da je s takšnimi sredstvi in metodami mogoče razreševati protislovja, ki jih poraja razvoj socialistične družbe.

V takšnih razmerah je tudi v Sloveniji prišlo do raznih deformacij...« (Prav tam.)

— »Na vso moč si moramo prizadevati, da zagotovimo tako v organih za notranje zadeve kakor tudi v javnem tožilstvu in sodiščih dosledno izvajanje zakonitega pripravljalnega postopka...« (Prav tam.)

* * *

Bodi nam dovoljeno, da zdaj tudi mi postavimo nekatera vprašanja:

1. Ali moremo šteti ekspozé Janka Smoleta tudi za odgovor na vprašanje V. plenuma CK ZKS o zbiranju komentarjev občinskih političnih vodstev glede brionskega plenuma ter s tem tudi za rešeno vprašanje odgovornosti eventualnih krivcev (tistih, ki so to zbiranje organizirali, in tistih, ki so ga naročili ali vsaj priporočili)?

2. Ali lahko razumemo izjavo Rika Kolenca tako, da je državna varnost vsaj do 25. junija 1966 uporabljala prisluškovalna sredstva tudi za kontrolo občinskih političnih vodstev, in ako je to delala, s kakšnim namenom in komu je ta poročila dostavljala?

3. Ali so posebne komisije državne varnosti blokirale prisluškovalne naprave 25. junija (torej tri dni po imenovanju komisije izvršnega komiteja CK ZKS) po naročilu partijske komisije ali celo brez njene vednosti, da bi tako ustvarile videz manj problematične situacije? Kljub najboljši volji tega nikakor ne moremo razbrati niti iz Kolenčeve izjave niti iz časopisnih vesti o delu partijske komisije.

4. Ali je imenovanje dosedanjega sekretarja za notranje zadeve za republiškega javnega tožilca v skladu s stališči brionskega plenuma o pomenu institucije javnega tožilstva ter ali se ujema s pričakovanjem javnosti, da bomo priča doslednim kadrovskim rešitvam na tem področju. Vprašali bi še kaj; moramo pa vsaj še tole: ali so bili ob tem imenovanju spoštovani vsi principi demokratske kadrovske politike ter ali so bili npr. vprašani za svet o primerni osebnosti za republiškega javnega tožilca vsaj ustrezni organi in komisije republiške skupščine, SZDL, CK ZKS ter izvršnega sveta? Mogoče so bili, toda naša javnost bi rada slišala njihove eventualne pomisleke ali polno soglasje. Morda pa je bilo tudi to imenovanje odločitev le nekaterih posameznikov, neznanih kadrovskih režiserjev? Podtikamo? Ne. Le dvomili smo in radi bi o tem slišali kaj več.

5. Ali morajo ostati javnosti nedostopne tudi eventualne konzultacije in demokratične provine pri imenovanju Slavka Furlana za republiškega sekretarja za notranje zadeve? Zlasti še zato, ker ne poznamo utemeljitev te odločitve, ki so jih eventualno navedli v ustrezni državni komisiji za reorganizacijo notranjih zadev.

Morda ima kdo še kako vprašanje. Najbrž, skoraj zagotovo. Zdi pa se nam, da so našeta vendarle osnovna. Seveda moramo dodati, da naša vprašanja o (ne)demokratičnih in (ne)javnih poteh imenovanja v tekstu omenjenih vodilnih uslužbencev merijo tudi na vsa tista pretekla, sedanja ali prihodnja imenovanja ali izvolitve vodilnih uslužbencev, poslancev, družbenih in javnih delavcev, vodilnih osebnosti v družbenopolitičnih organizacijah, ki so (bodo) prav tako ostala javnosti nedostopna ter po svojih postopkih doomljiva in skrivnostna. — Bomo ostali brez odgovorov?

»Zaščitne carine« za slovensko sociologijo

O b prebiranju polemične razprave Slavka Podmenika o »Inteligenci kot sloju«¹ sem se spomnil na nekatera vprašanja slovenske sociologije, ki so jih sprožile razprave o problemih družbene diferenciacije v Sloveniji, na nekatera metodološka in teoretična vprašanja, ki so povezana z raziskovanjem družbene slojevitosti, pa tudi na razmerje med slovensko in drugimi nacionalnimi sociologijami.

Vendar me je k pisanju neposredno spodbudila želja, da bi pojasnil drobni, vendar po svoje precej tipični nesporazum med Slavkom Podmenikom in mano o spoznavni vrednosti raznih »meril družbene slojevitosti«.

Mimo drugega se zdi, da Slavka Podmenika v njegovi razpravi o inteligenci zanimajo tudi nekatera »teoretična protislovja«, ki da so odsev »nasprotij v naši družbi in med inteligenco«.² Že kar na začetku naj povem, da mi ni prav jasno, kakšni naj bi bili vsebina in funkcija teh »teoretičnih protislovij«: ali so to pojmi, ki naj bi imeli spoznavno vrednosti, se pravi, da bi bili definicije, ki naj bi usmerjale raziskovalno delo; ali so to spoznanja in ugotovitve, do katerih smo se dokopali na podlagi že izvedenih analiz, študij in raziskav; ali pa so to morda vrednostne sodbe o tem, kaj naj bi bila inteligenca in kakšne lastnosti naj bi imela.

Vse te definicije, spoznanja in sodbe pravzaprav pomenijo več vidikov oziroma faz spoznavanja družbenih pojavov, katerega krog se začne pri problemu, ko je treba izbrati eno izmed več smeri družbene akcije, in pri teoretični formulaciji tega problema, nadaljuje pa se s preverjanjem prvotno zastavljenih znanstvenih domnev v procesu raziskovanja in sklene z verifikacijo teh hipotez ter z izbiro ustrezne smeri družbene akcije. Znanstvene definicije, spoznanja in sodbe so s tega vidika le končni proizvodi posameznih faz tega

¹ Slavko Podmenik, *Inteligenca kot sloj, Teorija in praksa*, l. 1966, št. 10.

² Str. 1351.

enotnega in vedno znova ponavljajočega se spoznavnega procesa; ravno to pa nas zavezuje, da si prizadevamo za tako uporabo konkretnih miselnih zvez, pojmov in informacij, ki bo čim natančneje ustrezala njihovi specifični spoznavni funkciji.

Tovrstni spodrsaljaji in pomanjkljivosti pa niti ne bi preveč motili, če bi se Slavko Podmenik v svoji razpravi omejil le na posredovanje svojih osebnih vtisov in izkušenj o nekaterih značilnostih učno-vzgojnega procesa v srednji šoli³ ali pa na polemiko zaradi »različnih stališč o inteligenci.«⁴ Njegove ambicije pa očitno segajo dosti dlje, saj govori o »teoretični strani problema« in na več mestih⁵ navezuje tudi na sociološko teorijo o družbeni slojevitosti ter na nekatere sociološke pojme, ki jih seveda ravno tako uvršča med omenjena »teoretična protislovja«.

Po nekoliko daljšem ekskurzu na področju teorije družbenih struktur in ustreznih raziskovalnih rezultatov⁶ pa poda »zgoščeno« opredelitev narave »teoretičnih protislovij«, kot se kažejo na področju sociologije: »Teoretični in metodološki vir pozitivističnih in idealističnih poenostavljanj pa je v nekritičnem sprejemanju zahodnih pozitivističnih in eklektičnih modelov družbenega statusa ter opredelitev človekovih temeljnih potreb in karakternih lastnosti s samimi ožjimi in sekundarnimi odnosi... Ti modeli ne razločujejo bistvenih pogojev od drugih nujnih, vendar pojavnih in sekundarnih činiteljev, ne razločujejo in ne opredeljujejo določujočega učinkovanja enih determinant od pospeševalnega ali zaviralnega učinkovanja drugih. Statistična obdelava zvez med merili družbene slojevitosti — izobrazbo, poklicem, dohodkom, ugledom, politično močjo ipd. ostane na ravni korelacij in ne pokaže stvarnih razmerij in strukture bistvenih pogojev in aktivnih spreminjevalnih ter pospeševalnih in zaviralnih činiteljev. Zanimarja številne dialektične kategorije.« Nato pa v opombi, ki sledi tej misli, pravi: »Podobno npr. ugotavlja P. Jambrek o merilih slojevitosti v članku Spre-

³ »Pomen temeljnih determinant se kaže tudi v pojmovanju inteligence kot sloja...«, str. 1358—1362; »Te značilnosti dela vplivajo na značaj, nazore in na odnose med ljudmi...«, str. 1362—1364.

⁴ Str. 1351—1354.

⁵ Izrečno pa na naslednjih mestih: str. 1354 in 1355; »Logika je naslednja:...«, »Teoretični in metodološki vir pozitivističnih in idealističnih poenostavljanj pa je v...«, str. 1356; »Z metodami vulgarnega materializma in eklektičnega pozitivizma...«, str. 1358; »Koliko so pogoji in takšne težnje razširjene in možne tudi med inteligenco in sovpadajo z interesi delavskega razreda, ne moremo meriti z eklektičnimi modeli...«, str. 1370.

* Na str. 1354.

membe razredne strukture sodobne jugoslovanske družbe (Naši razgledi, 26. februarja 1966).«

Ko sem poročal o letošnjem strokovnem posvetovanju jugoslovanskega združenja za sociologijo, sem res govoril tudi o spoznavni vrednosti raznih meril slojevitosti in družbenega položaja ter takole poskušal kritično oceniti njihovo uporabo: »Večina referentov je ugotavljala, da obstoje razne osnove družbene diferenciacije, ter je govorila o različnih determinantah, variablah, karakteristikah ter dimenzijah neenakosti in grupiranja ljudi. Kot merila slojevitosti so navajali zlasti družbeno moč, izobrazbo, poklic, kvalifikacijo, način življenja, politično participacijo, dohodek, ugled, vpliv in druga. Analitične prednosti teh konceptov so očitne: dano populacijo lahko posebej razčlenimo po vseh tistih kriterijih slojevitosti, ki nas zanimajo, v naslednji fazi raziskovanja pa lahko ugotavljamo zveze med položaji različnih tipov. Empirični referati, torej tisti, ki so bili pravzaprav poročila o opravljenih raziskavah, so ugotavljali le statistične zveze med kriteriji (npr. med nivojem izobrazbe in načinom porabe prostega časa), medtem ko so »teoretični«, torej taki, ki so poskušali že vnaprej formulirati nekatere pojme in hipoteze, poudarjali potrebe po proučevanju kavzalnih zvez. Čeprav so take zahteve nenavadno simpatične, pa nihče izmed njihovih avtorjev ni nakazal metodološke razrešitve vprašanja.«

Če Slavko Podmenik že govori o »podobnosti« med svojimi in mojimi ugotovitvami, pa bi sam rad opozoril še na nekaj očitnih razlik med obema zornima kotoma.

Sam govorim o razpravah in referatih na II. strokovnem posvetovanju jugoslovanskega združenja za sociologijo, ki je bilo od 9. do 12. februarja letos v Splitu, Slavko Podmenik pa govori na splošno o »modelih statusnih determinant« in o »modelih družbenega statusa«. Če že govorimo na splošno o uporabi pojmov družbenega položaja in meril slojevitosti⁷ v sodobni jugoslovanski sociologiji (in za to Slavku Podmeniku verjetno tudi gre), potem se moramo zavedati tudi tega, da sta oba pojma že sama po sebi zelo splošna in sestavljena. Vzemimo za primer samo problem družbene moči, ki je eno od meril družbene slojevitosti, pojasnimo pa ga lahko šele s pomočjo nadaljnjih pojmov odločanja, vodenja, informiranosti, družbenih sankcij itd.; ali pa problem družbenega ugleda, ki se spet povezuje s pojmi družbenih vrednot in norm, vpliva, družbene razdalje, prestiža itd. Po drugi strani pa sta pojma družbenega položaja in meril slojevitosti le dva,

⁷ »Modeli statusnih determinant«, »modeli družbenega statusa«.

čepprav zelo pomembna pojma celotne teorije družbene slojevitosti in širše teorije družbenih struktur. O tej sociološki problematiki pa je bilo ravno v zadnjih letih že toliko povedanega in objavljenega,⁸ da bi to znanje in raziskovalne izkušnje morala upoštevati vsaka resna teoretična razprava.

Sad teh socioloških prizadevanj vsaj za sedaj še ni kaka enotno organizirana teorija, v katero bi v celoti privolili vsi avtorji, oziroma bi bile vanjo brez ostanka integrirane vse posamezne študije. Kljub temu pa bo držalo, da obstoji soglasje o nekaterih temeljnih teoretičnih in metodoloških vprašanjih, tako da so mnoga različna stališča le pogoj za spodbuden in učinkovit strokovni dialog. Sami pojmi družbenega položaja (»statusa«) in meril (kriterijev, dimenzij) slojevitosti ali diferenciacije pa so se v sociološki literaturi že utrdili in postali ustrezna sredstva za empirično raziskovanje, tako da vsak poskus kritike »modelov družbenega statusa« pomeni obenem kritiko osnovnih izhodišč naše sodobne teorije družbenih struktur.

Naslednji razložek med mnenjema o merilih slojevitosti je ta, da sam priznavam in poudarjam analitične prednosti teh konceptov, vendar kritično ocenjujem konkretne metode za njihovo uporabo. Tega, da so nekateri referenti na splitskem posvetovanju ugotavljali le statistične, ne pa tudi kavalzalnih zvez med kriteriji, pa po mojem mnenju, seveda, ne gre pripisovati samim modelom, ki da »ne razločujejo bistvenih pogojev od drugih nujnih, vendar pojavnih in sekundarnih činiteljev...«, ampak dejstvu, da so bile posamezne raziskave pač pomanjkljivo zastavljene in izvedene.

Nekoliko dlje se nameravam zaustaviti ob naslednji ugotovitvi: »Teoretični in metodološki vir pozitivističnih in idealističnih poenostavljanj pa je v nekritičnem sprejemanju zahodnih pozitivističnih in eklektičnih modelov družbenega statusa...« Iz primerjave med tekstoma je kajpak razvidno, da sam česa takega ne trdim; še več, taka opredelitev naše sodobne teorije o družbenih strukturah (že poprej pa sem

⁸ Pri tem mislim predvsem na naslednja dela: prof. dr. Jože Goričar, Teorija družbenih struktur, Visoka šola za politične vede, Ljubljana, 1964; Zdravka Mlinar, Družbene skupine, Visoka šola za politične vede, Ljubljana; dr. Miroslav Pečujlić, Istraživanje promena u društvenoj strukturi Jugoslavije, Institut društvenih nauka, Beograd, 1966; Peter Jambreč, Družbena slojevitost, Institut za sociologijo, Ljubljana, 1965, neobjavljena študija; 25 referatov s strokovnega posvetovanja slovenskega sociološkega društva, Problemi družbene diferenciacije v Sloveniji, Ljubljana, 1965; 25 referatov s strokovnega posvetovanja jugoslovanskega združenja za sociologijo, Spremembe razredne strukture sodobne jugoslovanske družbe, Split, 1966; številne razprave, objavljene v raznih strokovnih revijah, in pa izidi empiričnih raziskav.

opozoril na to, da mora razprava o »modelih družbenega statusa« nujno navezovati na širšo teorijo, katere sestavni del so ustrezni pojmi in hipoteze) me spodbuja, da poskušam preveriti njeno veljavnost. V ta namen pa bom razčlenil misel na nekaj vprašanj, in sicer:

Ali je sedanja slovenska in jugoslovanska teorija družbenih struktur popolnoma ali pa vsaj delno »pozitivistična«?

Ali je zares »idealistična«?

V čem se kaže, če se, njena težnja po »poenostavljanju«?

Ali zares »sprejema« zahodne pojmovne modele?

Ali je to sprejemanje res »nekritično«?

In končno: kateri so resnični teoretični in metodološki viri pojmov družbenega položaja, meril družbene slojevitosti, ustreznih hipotez in pa naše teorije družbenih struktur nasploh?

Očitek naši sociologiji, da je pozitivistična, je precej pogost, včasih pa se govori tudi o njenem empirizmu; običajno take ocene ostajajo na dokaj pavšalni ravni, se pravi, da kritiki ne navajajo niti posameznih avtorjev in študij niti ne analizirajo, v čem se konkretno kaže pozitivizem oziroma empirizem, o katerem govorijo. Pogostni pa so tudi očitki, da je sociologija »preveč abstraktna, deduktivna, formalistična«, ali pa celo »dogmatična, shematska in odmaknjena od življenja«. Obe vrsti sicer enostranskih očitkov opozarjata na razmerje med empirijo in teorijo, med induktivno in deduktivno metodo, med splošnim, posebnim in posameznim; to pa je realen problem, o katerem menim, da je imanenten sociologiji kot empirični in teoretični vedi. Imanenten zato, ker sociologija potrebuje za svoj razvoj in pa za to, da bi lahko opravljala svojo družbeno funkcijo, tako empirične, posamične, konkretne raziskave kot tudi pojmovne modele, hipoteze in teorije, ki naj razlagajo in posplošujejo dobljene izsledke in dajejo pobudo za nadaljnje raziskave. To vprašanje pa je v naši sociološki literaturi vsaj v osnovi vendarle že razrešeno, čeprav na teoretični ravni še zmerom teče razprava o tem, kako konkretnije opredeliti razmerje med splošno sociološko teorijo, med tako imenovanimi »teorijami srednjega ranga« in pa med empiričnimi študijami, in čeprav se v okviru metodologije še vedno znova stastavljajo vprašanja o »operacionalizmu«, se prav o tem, ali je potrebno in možno reducirati vse teoretične pojme na empirične pokazovalce, po drugi strani pa odkriti za že ugotovljenimi spremenljivkami nekatere »latentne strukture«.

Potemtakem menim, da pavšalni in nestrokovni očitki naši sociologiji, da je pozitivistična, ne morejo biti več tvorni.

Kljub temu pa kritiki ostaja še zmeraj dovolj široko področje vprašanj, ki bodo slej ko prej zanimiva tudi za širšo javnost: še vedno je aktualen problem neuskklajenosti med teorijo in raziskovanjem, ki se kaže v tem, da so postali nekateri pojmi že sterilni, preveč nejasni, splošni, neprecizni, empirično neustrezni in neuporabni ter jih je zato treba spremeniti ali nadomestiti z novimi. Po drugi strani pa se vrsta empiričnih raziskav ne navezuje na splošnejše teoretične modele in se zato ni zmožna dvigniti nad preprosto »opisovanje«.

Priznati moram, da se mi zdi naslednji očitek — »idealističnost« — vendarle nekoliko preveč privzdignjen. Sodim pa, da naša sociologija ne glede na take ali drugačne filozofske opredelitve proučuje konkretno družbeno obnašanje in odnose med ljudmi in pri tem poskuša uporabljati in izoblikovati take pojme, o katerih meni, da ustrezajo, razlagajo, posplošujejo ali pojasnjujejo družbeno dogajanje v prostoru in času, ki ga doživljamo. Upam si trditi, da je taka praksa velike večine jugoslovanskih sociologov pa tudi tistih, ki pri svojem delu uporabljajo »modele družbenega statusa.«⁹

Kako pa je z raznimi »poenostavljanji« v naši sociologiji oziroma z očitkom »poenostavljenosti« nekaterih pojmovnih modelov? Čeprav se zdi, da taka opredelitev na prvi pogled ne pove kaj dosti, bo morda vendar koristno opozoriti v tej zvezi na problem delitve dela v sociologiji in pa na metodološko in teoretično vprašanje razmerja med sintezo in analizo.

Posamezni sociologi se ukvarjajo z različnimi družbenimi pojavi ali pa po drugi strani raziskujejo isti pojav iz različnih zornih kotov. Njihovo posamično lotevanje in teoretične razrešitve so torej nujno delne, enostranske, omejujejo se le na nekatere in ne na vse dejavnike in zveze med pojavi, metoda pa je vsaj sprva nujno analitična. »Poenostavljanje« oziroma razčlenjevanje in analiza je torej povsem naravna funkcija posameznih socioloških pojmov in modelov; s stališča sociologije kot celote pa je ta njihova lastnost prej prednost kot pa pomanjkljivost, če je seveda izpolnjen pogoj, da analizi praviloma sledi sinteza, torej posploševanje in združevanje posameznih pristopov in ugotovitev.

In kako naj si razlagamo kritično pripombo o »sprejemanju zahodnih pojmovnih modelov«? Če jo razumemo dobesedno, potem se bo verjetno treba odločiti za eno od dveh

⁹ Precej časa je bila aktualna tudi nekoliko sorodna etiketa »sublektivizma«, vendar pa je ta očitek naši sociologiji že kar preveč anahronističen v času, ko se je raziskovanje javnega mnenja, se pravi vrednot, stališč, ugleda in drugih socialno psiholoških pojavov pri nas že dejansko uveljavilo.

možnosti: ali »sprejemati« in »prevzemati« take teoretične rešitve, ki so zrasle v okviru drugih nacionalnih sociologij ali v prejšnjih obdobjih razvoja znanosti, ali pa ne. Vendar se mi zdi to vprašanje pomanjkljivo zastavljeno, če upoštevamo, da je znanost pa tudi sociologija kot ena od njenih vej zgodovinska in mednarodna institucija. Bolj smiselno se mi zdi spraševati po razmerju med posameznimi nacionalnimi sociologijami in med sociologijo kot enotno ali »globalno« vedo. To vprašanje kaže tudi na širše razmerje med zahtevo po originalnosti pri iskanju novih spoznavnih instrumentov in pa med zahtevo po akumuliranju in integriranju vsega obstoječega sociološkega znanja v relativno strukturirano celoto. Obe ti dve zahtevi imata svoje logično in praktično opravičilo. Po eni strani zahtevajo novi raziskovalni problemi in različni družbeni pogoji, v katerih deluje ta ali ona nacionalna sociologija ali pa celo posamezen sociolog, ustrezne originalne in ustvarjalne konceptualizacije, po drugi strani pa naj bi se po možnosti izognili ponovnemu odkrivanju nečesa že znanega. Ravno v tem je tudi teža zahteve po akumulativnosti sociološkega znanja: preden prevzamemo konkretno raziskovalno nalogo, se je treba prepričati, kako so isti ali pa vsaj podoben problem teoretično in metodološko razrešili že drugi sociologi. Zares dosledno bi torej morali uveljaviti zahtevo, da je še pred iskanjem »originalnih« postopkov treba preučiti vso ustrezno strokovno literaturo in raziskovalne izkušnje, neglede na to, kdaj in kje so se ti postopki in izkušnje formirali. Po navadi je tako, da si ravno s tem prihranimo dosti časa in truda ter se izognemo improvizacijam in površnim, nedognanim razrešitvam.

S tem pa smo delno povedali tudi, v čem je možna »nekritičnost« oziroma potrebna »kritičnost« pri »sprejemanju zahodnih pojmovnih modelov«: pri preučevanju in ocenjevanju strokovne literature nam kot edini kriterij lahko rabi le spoznavna vrednost ustreznih pojmov, hipotez in postopkov za razlago konkretnih raziskovalnih problemov.

Kako pa je s sprejemanjem »zahodnih« pojmovnih modelov? Ali se zgoraj opredeljeno kritično vrednotenje strokovne literature nasploh morda ne nanaša na tako imenovano »zahodno, meščansko, buržoazno« sociologijo? Ali je torej treba glede na nekatere že vnaprej ugotovljene splošne lastnosti¹⁰ te sociologije zavračati študij pa tudi praktično

¹⁰ Tako imenovane »zahodne« ali »buržoazne« sociologije se drži že kar precej etiket, ki si tudi med seboj nasprotujejo, so pa večinoma negativne narave. Tako se npr. govori, da je buržoazna sociologija subjektivistična, idealistična, empiricistična, formalistična, abstraktna, eklektična, pozitivistična ipd.

uporabo ustrezne strokovne literature? Mislim, da ne; to pa zato, ker vse te najrazličnejše pavšalne etikete ne držijo za »meščansko« sociologijo kot celoto. Verjetno je, da ima sociologija, ki jo gojijo in ki se zelo dinamično razvija v zahodni Evropi in Severni Ameriki, tudi v resnici vse tiste lastnosti, ki jih ji pripisujemo. Vendar je ravno tako verjetno, da jih nima v celoti in da vse te splošne ugotovitve ne veljajo za posamezne šole, avtorje, teorije in nacionalne sociologije.

Vendar pa mislim, da očitek o nekritičnem sprejemanju zahodnih modelov sproža še nekatere druge pomisleke, ki so ideološke narave. Pri tem namreč povsem naravno pomislimo tudi na možnost sprejemanja meščanskih ideoloških koncepcij, na tolerantnost do tujih političnih vplivov, ali pa na prevzemanje nemarksističnih družbenih vrednot, pojmovanj, idealov in stališč.¹⁴

Povsem gotovo je, da na tem področju nista mogoča nobena tolerantnost in sprejemanje kompromisov, narobe, naloga jugoslovanske sociologije bi ravno bila, da bi zavzeto in brezobzirno odkrivala, katere so tiste družbene vrednote, ki se uveljavljajo v našem družbenem prostoru, pa so v nasprotju z našim socialističnim družbenim dogovorom; kako in po katerih kanalih se te »vrednote« uveljavljajo in kdo so njihovi nosilci. Vendar pa se naša sociologija pri tem ne bi smela omejevati samo na to, da bi odkrivala tuje ideološke koncepcije, ampak naj bi tudi ugotavljala tiste nesocialistične norme, vrednote in družbene odločitve, ki rastejo iz naših lastnih protislovij: te pa so še nevarnejše za naš družbeni razvoj, ker nimajo etikete uvoza, ampak se hranijo z domačimi težavami in nedoslednostmi, sprejemajo in realizirajo pa jih nemalokrat naši lastni samoupravni in družbenopolitični organi.

Ko govorimo o »tujih vplivih«, bi bilo torej treba povsem jasno razločevati med prevzemanjem ideoloških postavk in pa med študijem strokovne literature in njeno uporabo v raziskovalne namene. Vsakršno nejasno in pavšalno razpravljanje o nevarnosti tujih vplivov na področju znanstvenega dela ter posploševanje, ki ne loči med ideološko funkcijo na eni strani in spoznavno vrednostjo posameznih koncepcij na drugi strani, utegne imeti ali pa morda že ima funkcijo nekakšnih »zaščitnih carin«, ki varujejo edinole našo domačo sociološko provincialnost.

¹⁴ Glej tudi: Boris Majer, Splošna načela in konkretna protislovja, Naši razgledi, 8. oktober 1966.

Na področju gospodarstva in zunanjepolitične usmerjenosti smo namreč že pogumno in dosledno sprejeli načelo, da le z vključevanjem v mednarodno delitev dela lahko premagamo svojo nerazvitost. Spoznali smo tudi, da sta ravno avtarkičnost in zaprtost zaveznika konservativnih teženj, s tem pa pomembni oviri hitrejšemu družbenemu razvoju. Do podobnih ugotovitev smo prišli tudi na drugih znanstvenih področjih, in vse kaže, da se mora le še sociologija otepati s takšnimi zaviralnimi težnjami.

Končno lahko sklenemo krog vprašanj: Kateri so torej resnični teoretični in metodološki viri pojmov družbenega položaja, meril slojevitosti, ustreznih hipotez in pa naše teorije družbenih struktur nasploh?

Na to vprašanje so pravzaprav odgovorile že številne pri nas izvedene empirične raziskave, ki so s pridom uporabile ravno te pojmovne instrumente. Njihov izvor je treba potemtakem iskati v tistih znanstvenih prizadevanjih, ki poskušajo teoretično razložiti spremembe družbene strukture sodobne jugoslovanske družbe.

Ob tem, ko opozarjamo na teoretično in metodološko enotnost in na univerzalnost sociologije ter na potrebo po integriranju raziskovalnih dosežkov posameznih nacionalnih sociologij, pa ne smemo zanemariti vprašanja družbene in še posebej razredne pogojenosti sociologije. Vendar je treba to vprašanje zastaviti nekoliko določneje: na kakšen način in po katerih dejavnikih vpliva konkretna družbena struktura na sociološki raziskovalni proces?¹² Ob tej priložnosti lahko omenimo le nekaj takih dejavnikov, npr.: sistem, organizacijo in vsebino sociološkega študija; način zaposlovanja sociologov kot posebne poklicne skupine; družbeno vlogo in funkcijo sociološkega poklica; način financiranja, organizacijo in institucionalne okvire sociološkega znanstveno raziskovalnega dela; probleme, ki jih zastavljajo družba in posamezni naročniki raziskav sociologom; uporabo izsledkov socioloških raziskav ipd.

Izmed vseh teh dejavnikov sta verjetno najznačilnejša dva: izbor raziskovalnih problemov in pa aplikacija rezultatov znanstvenega dela v praksi. Ravno v teh pogledih se kaže posebnost družbene in razredne opredeljenosti jugoslovanske sociologije v nasprotju z drugimi nacionalnimi sociologijami. Ta posebnost pa se kaže ali pa naj bi se kazala

¹² To je tudi osrednji problem sociologije znanosti, ki proučuje družbeni položaj in pogoje, v katerih se razvijajo posamezne znanosti, tako na primer tudi sociologija.

v njeni zavzetosti in sposobnosti za teoretično razlago in empirično preverjanje samoupravne prakse in normativnih osnov naše družbe.

Ob koncu naj omenim, da sem se v pričujočem članku omejil le na en sam problem iz razprave o »Inteligenci kot sloju«. Želel sem le pokazati, do kakšnih nesporazumov nas utegnejo pripeljati nekatere prenačljene in pavšalne ocene sociologije in posameznih socioloških problemov.¹³

Morda bi se naposled lahko vprašali: Doklej še...? Vendar pa vem, da taka patetično retorična vprašanja ne zaležejo kaj prida. Bolj priporočljivo bi bilo namreč pokazati na vzroke, ne pa le na simptome in posledice nerazvitosti naše sociologije. S tem pa bi seveda morali načeti širša vprašanja o organizaciji, predvsem pa o teoretični in metodološki vsebini študija te vede pri nas.

PETER JAMBREK

¹³ Razprava sproža seveda še številna druga vprašanja, saj avtor razmišlja tudi o številnih socioloških, političnih in psiholoških problemih strukture naše družbe.

Število kandidatov na volitvah

Jugoslovanski politični sistem je ustvaril celo vrsto originalnih ustanov, katerih uveljavljanje vzbuja veliko zanimanje opazovalcev — tistih, ki se odločajo za socialistično politično misel kot onih, katerih politična misel se razvija v okviru meščanske demokratične tradicije. Splošno priznan je tudi dinamičen razvoj številnih ustanov jugoslovanskega političnega sistema, ki so zrasle na popolnoma novi podlagi in v specifičnih družbenopolitičnih razmerah. Jugoslovanski politični sistem kljub izvirnemu razvoju ni kak abstraktum, na katerega ne bi vplivale izkušnje prejšnjih zgodovinskih sistemov ter mnogi negativni dejavniki, ki rastejo iz sodobnih razmer in osnov družbenega razvoja Jugoslavije. Število kandidatov za volitve v predstavniške organe je vsekakor vprašanje, ob katerem lahko zelo celovito spremljamo križne vplive, ki so delovali na razvoj jugoslovanskega političnega sistema. Ob tem vprašanju bomo poskušali obdelati samo nekatere probleme, ki so po našem mnenju pomembni.

1. Najprej moramo razčistiti vprašanje, ali je število kandidatov za volitve v predstavniške organe problem formalne narave ali pa vsebuje številne činitelje, ki se povezujejo z bistvom jugoslovanskega političnega sistema. Socialistični politični sistemi, tudi jugoslovanski, so prevzeli ustanovo volitev iz pozitivne prakse političnega sistema demokratične meščanske družbe; ne zato, ker bi ne bili zmožni preseči elemente tega sistema, ampak zato, ker morajo biti, kar zadeva demokratično vsebino, na višji stopnji, kot je bil prejšnji sistem; svobodne volitve javnih organov pa so prvi pogoj demokratičnosti kakega sistema. Najvišja razvojna stopnja volilne demokracije v meščanski politični družbi je splošna, enaka in tajna volilna pravica. Socialistični politični sistem je lahko dvignil volilno demokracijo na višjo stopnjo samo s tem, da je ustvarjal realnejše pogoje in podmene za uresničitev splošne, enake in tajne volilne pravice, ter s tem, da jo je širil na vsa področja družbenega življenja. Zaradi vsega povedanega, upošteva tudi mnoge socio-psihološke in socio-politične dejavnike, število kandidatov za volitve v

predstavniške organe ni nepomembna stvar. Narobe, popolnoma je jasno, da daje en kandidat za eno mesto mnogo manj možnosti za realizacijo volilne pravice kot dva ali več kandidatov. Potemtakem je politična teorija ali zakonodaja, ki obravnava vprašanje števila kandidatov za predstavniške organe zgolj kot formalno vprašanje, pod vplivom določenih družbenopolitičnih razmer (na primer v času stabilizacije političnega sistema, ko so opravičljiva tudi druga odstopanja od nekaterih elementarnih »pravil« demokracije, odvisno pač od metode političnega boja proletariata) ali pa pod vplivom določenih družbenih sil, ki so za restriktivno razrešitev tega vprašanja iz popolnoma nenačelnih političnih razlogov.

2. Jugoslovanska politična teorija ni enotnega mnenja o pomenu, ki ga ima število kandidatov za dejansko realizacijo volilnega akta; to izraža tudi omahovanje zakonodaje. Jugoslovanski občan — volivec, ki mu nikakor ne moremo in ne smemo odrekati politične zrelosti, pa je nedvomno na strani tistih idej, ki se zavzemajo za načelo in prakso večjega števila kandidatov za vsako mesto v predstavniškem organu oziroma za večje število kandidatov kot je število članov predstavniškega organa, kadar se le-ta voli v eni volilni enoti. Jugoslovanska volilna zakonodaja ne onemogoča izrecno prakse večjega števila kandidatov. Narobe, cela vrsta temeljnih norm stimulira več kandidatov (možnosti, ki so dane kandidacijskemu zboru volivcev, možnost, da lahko vsakega kandidata razen zbora volivcev predlaga tudi skupina občanov, potrebno število glasov v občinski skupščini za izvolitev kandidata v republiški zbor republiške skupščine oziroma v zvezni zbor zvezne skupščine itd.). Ko tedaj govorimo, da zakonodaja pri tem vprašanju omahuje, ne mislimo, da gre za kake pomembne negativne prvine, pač pa opominjamo, da premalo radikalno zahteva, naj bi postalo načelo večjega števila kandidatov obvezno pravilo. Pri tem se za zdaj ne bomo spuščali v najrazličnejše implikacije in konsekvence in ne bomo vztrajali pri sodbah o vrednosti takšnega načela.

3. Za sedanjo volilno prakso v okviru jugoslovanskega političnega sistema so značilni nekateri paradoksalni elementi. V politični teoriji čedalje pogosteje srečujemo mnenja, da je načelo večjega števila kandidatov na volitvah v predstavniške organe bistvenega pomena. Zakonodaja temu načelu »ne nasprotuje«, ampak celo podpira nekatere elemente, ki ga omogočajo ter olajšujejo njegovo uveljavljanje. Ker so tudi občani mnenja, da je to načelo bistvenega pomena za uresničevanje njihovih volilnih pravic, bi bilo logično, da bi

ga v praksi pogosteje, če ne že kar redno uporabljali. Vendar ni tako. Čeprav se je na zadnjih volitvah leta 1965 občutno povečala praksa večjega števila kandidatov, se še zmeraj ni docela razširila in dokončno uveljavila. Če bi bili občani mnenja, da je praksa večjega števila kandidatov nepotrebna, bi lahko sklepali, da tisti del politične teorije, ki se zavzema zanjo, ne izhaja iz realne politične osnove ter da so tisti elementi zakonodaje, ki podpirajo načelo večjega števila kandidatov, konstituirani samo pod vplivom takšnih ne-realnih teorij, da pa ne odsevajo prizadevanj, naj bi bile institucije volilnega sistema celovito orodje volilne demokracije. Takšen sklep bi bil v očitnem nasprotju z logičnimi posledicami, ki izhajajo iz analize mnenj in želja občanov. Razlage volilne prakse glede števila kandidatov, ki kaže zgoraj omenjene paradokse, ne moremo iskati v realnosti zahtev in elementov, ki stimulirajo načelo večjega števila kandidatov, temveč drugje. Analiza organizacije volitev kot tudi sil, ki v njej sodelujejo, bi gotovo odkrila nekatere dejavnike, ki so vplivali in še vplivajo na to, da ni moč do konca izrabiti vseh možnosti, ki jih daje volilni sistem za uveljavitev načela večjega števila kandidatov, oziroma želja občanov — volivcev, da s pomočjo tega načela popolneje uresničijo svoje volilno-politične pravice.

4. Družbenopolitične organizacije so v okviru jugoslovenskega volilnega sistema najpomembnejši dejavnik v organizaciji volitev. Zaradi tega je zelo pomembno, kako so glede tega definirane njihove naloge in funkcije. V tem članku se ne moremo spuščati v vse podrobnosti tega celovitega in zapletenega vprašanja. Zato bomo podali z vidika našega problema najsplošnejšo definicijo funkcije družbenopolitičnih organizacij v volitvah: dejavnost teh organizacij mora biti usmerjena k zagotavljanju vseh pogojev, da občani v volilnem procesu čim popolneje izrazijo svojo voljo. Redkokdaj bo želja občanov, da imenujejo več kandidatov, objektivno slabila te pogoje. Podpiranje prizadevanj za večje število kandidatov je eden od načinov, s katerim lahko družbenopolitične organizacije uresničujejo definirano nalogo. Toda analiza volilno-politične prakse kaže ne samo, da si družbenopolitične organizacije za to niso prizadevale, marveč da so takšni praksi celo nasprotovale. Zaradi različnih kombinacij, ki so jih imele pred očmi, so organizacije pogosto podpirale prakso enega kandidata. Takšno usmerjenost družbenopolitičnih organizacij spodbuja nepresežena tradicija sprejšnjega obdobja, ko je bilo treba stabilizirati nov politični sistem; psihologija preteklega obdobja, ki je počivala na mnenju, da

je »volilni poraz« izrednega pomena za nadaljnjo družbenopolitično dejavnost tistega, ki je tak »poraz« doživel; in končno pojmovanje nekaterih političnih delavcev, da jim mora njihova »partija« zagotoviti pogoje za zmago na volitvah. Vsi elementi te negativne tradicije so v popolnem nasprotju z bistvom tistih političnih institucij novega političnega sistema, ki so zasnovane na izjemno radikalnih elementih demokracije in nadaljnje emancipacije jugoslovanske družbe od klasičnih elementov politike. Prav zato, ker označujejo takšno akcijo družbenopolitičnih organizacij kot negativno, predstavljajo svojevrsten anahronizem.

5. Če smo poudarili, da je socialistični politični sistem na sploh in jugoslovanski še posebej radikalno razvijal volilno demokracijo, ki je konstituirana tudi v okvirih meščanskega političnega sistema, to ne pomeni, da ima vprašanje večjega števila kandidatov v socialističnem sistemu (tudi v jugoslovanskem) isti pomen kot v sistemu meščanske demokracije. V meščanski demokraciji pomeni več predstavnikov za predstavniški organ več predstavnikov različnih političnih strank, ki se med sabo borijo za oblast na podlagi različnih (včasih niti ne bistveno različnih) programov. Potemtakem meščanske demokracije ni moč bistveno uresničiti brez večjega števila kandidatov na volitvah, ker počiva na klasično diferencirani družbeni strukturi. Odpravljanje pluralizma političnih strank, ki bi bilo tudi podlaga za odpravljanje politične formule večjega števila kandidatov na volitvah, vodi v tem političnem sistemu k političnemu monopolu in k odprti politični diktaturi. Meščanska družba ne pozna primera, da bi bilo z vpeljavo enostrankarskega sistema hkrati zagotovljeno spoštovanje elementarnih političnih pravic državljanov. Zmaga enostrankarskega sistema v teh družbah je vselej pomenila odpravo vsake volilne demokracije. Z odpravo strankarskega pluralizma v socialističnih družbah (do zdaj v izredno težkih okoliščinah zaostrenega razrednega boja, ko so se buržoazne stranke običajno same izločile iz političnega življenja) se je začelo obdobje široke in dejanske demokracije, ki je pritegnila v aktivno politično življenje širše ljudske množice (sveti delavskih, kmečkih in vojaških deputatov v Sovjetski Rusiji, ljudski odbori v Jugoslaviji itd.). Zaradi tega je volilna demokracija lahko dobila v značilnostih, ki so lastne socializmu kot družbenemu sistemu, samo nove vzpodbude. V okoliščinah, ki jih označujemo kot enostrankarski sistem ali, še bolje, v okoliščinah, ki jih označujemo kot nestrankarsko demokracijo, dobiva vprašanje večjega števila kandidatov popolnoma nov pomen. V takšnih okoliščinah več kandi-

datov na volitvah ni in ne sme biti edini pogoj demokracije. Četudi smo prepričani, da načelo in praksa večjega števila kandidatov radikalno razvijata demokracijo, prav gotovo ni obveznost tega načela najnujnejši pogoj demokracije, zlasti še ne volilne. Povsem gotovo pa je, da je razvijanje tega načela v razmerah socialističnega sistema jasen dokaz visoke in celovite demokracije, dokaz radikalnega premagovanja ostan- kov starih odnosov in stare zavesti o političnem sistemu so- cializma. Dejstvo, da se jugoslovanska socialistična družba razvija na podlagi nekega političnega programa, deloma ven- dar opravičuje (vsaj v formalnem pogledu) prakso zoževanja števila kandidatov v zadnji fazi volitev. To dejstvo in praksa, ki iz nje izhaja in ki jo lahko v določenih primerih deloma opravičujemo, pojasnjujeta omahovanje zakonodaje med mož- nostjo, ki jo dopušča glede večjega števila kandidatov, in med tem, da uzakoni to možnost kot obvezno načelo. Ker je očitno, da zakonodaja ne želi podpirati razvoja umetnih situ- acij, bi morale biti družbene sile, ki organizirajo volitve, to- liko bolj odgovorne za vsestransko, adekvatno izrabljanje možnosti, ki jih daje volilni sistem, da bi tako zagotovile občanu popolno volilno pravico. Negativni predsodki o več- jem številu kandidatov kot vprašanju, ki ima formalen po- men, so vsekakor velika ovira zelenega razvoja.

6. Mnogi zagovorniki večjega števila kandidatov za vo- litve v predstavniške organe branijo svoje stališče s poudar- janjem boljših možnosti izbora, ki ga daje to načelo. S takš- nim sistemom se možnost tudi zares relativno poveča, ker je verjetnost, da bodo volivci izvolili boljšega predstavnika, večja takrat, kadar lahko izbirajo med dvema ali več kan- didati, kot pa takrat, ko nimajo nobene izbire. Toda bistven pomen načela večjega števila kandidatov to gotovo ni. Ni izključena tudi možnost, da se v okviru tega načela, zaradi vpliva različnih okoliščin, volivci odločajo za kandidata, ki ima manj možnosti, da bi jih adekvatno zastopal v predstavn- niškem organu (če pojmujeemo zastopanje kot delo za formi- ranje političnih stališč in definiranje politike). Teza, ki pravi, da je cilj volitev ta, da se izvoli za člane predstavn- niškega telesa najboljše občane, je politično nevzdržna, ker po svoje trdi, da so volivci manj zmožni za delo v predstavn- niških organih kot pa kandidati; to pa docela nasprotuje sistemu množične in neposredne demokracije. Nerealno bi bilo razglašati, da so vsi občani vselej sposobni za člane pred- stavniških organov; toda sistem razvite politične demokracije bi sam sebe degradiral, če bi vsiljeval sklep, da med vsemi tistimi občani, ki niso člani predstavniških teles (pa najsi so

kandidirali ali ne), ni veliko takšnih, ki bi po svojih lastnostih lahko bili člani vseh predstavniških organov. Razumljivo je, da se bodo v sistemu, v katerem je na izbiro več kandidatov, volivci odločili po svojem prepričanju za tistega kandidata, ki bo, po njihovem mnenju, bolje izražal njihove želje, interese in stremljenja; toda ne zato, ker bi bil na neki absolutni način boljši od drugih kandidatov, pač pa preprosto zato, ker se jim bodo zdeli v danem trenutku njegovi pogledi na političen položaj in na aktualne družbene probleme bližji. To seveda še ne pomeni, da so drugi kandidati manj sposobni, da so manjši poborniki socializma itd., razen v redkih in izjemno jasnih primerih.

7. Načelo večjega števila kandidatov povečuje tudi odgovornost izvoljenih predstavnikov pred volivci v času trajanja mandata. V okviru jugoslovanske politične prakse ne more nihče dvomiti o avtentičnosti volje, ki so jo izrazili občani na volitvah; drži pa, da večina kandidatov, ki je ostala v zadnji fazi volilnega procesa na kandidatni listi, precej udobno čaka na izid volitev. Ta udobnost izhaja iz zavesti, da volivci nimajo izbire; šli bodo (čeprav morda v majhnem številu) na volišče in oddali svoj glas za edinega kandidata. Kandidati se čutijo kot predstavniki predstavniških organov iz različnih vzrokov (predvsem zaradi predhodne volilne procedure) veliko bolj odgovorni različnim političnim dejavnikom kot pa svojim volivcem. Ta občutek odgovornosti je zelo pomemben za njihovo delo v predstavniškem organu pa tudi za delo organa kot celote. Odgovornost, ki izhaja iz takšnega odnosa, nikakor ne more odtehtati po vsebini odgovornosti, ki bi izhajala iz odnosa: član predstavniškega organa — volivec. Podlaga takšnega odnosa se ustvari v volilnem procesu, zlasti v njegovi zadnji fazi — ob glasovanju. Takšna osnova se bo vedno ustvarjala v nepopolnih razmerah, torej tudi na nepopoln način, če zadnje dejanje volilnega procesa ne bo imelo značaja volitev v polnem pomenu besede.

8. Uresničitev določenih političnih ustanov je brez dvoma zelo odvisna od demokratične tradicije in demokratične politične kulture. Takšna tradicija in kultura pa nista fenomena, ki bi ju bilo mogoče čez noč uresničiti, zlasti še ne v družbi, ki se je začela razvijati kot demokratična šele nedavno ter na podlagi in na načelih nove demokracije, ki v svetu še nima velike in dolge tradicije. Pomanjkanje demokratične tradicije se izpričuje skoraj na vseh področjih jugoslovanskega političnega sistema, posebej še v volilnem procesu. Volilna praksa je bila polna zelo zanimivih situacij. Mnogi kandidati za predstavniške organe, katerih imena so

omenjali že v predhodni volilni dejavnosti, so zahtevali od zveze komunistov in socialistične zveze, naj jim za vsako ceno »zagotovita«, da bodo ostali tudi v sklepni fazi volilnega procesa edini kandidati na kandidatni listi. Pri tem sploh niso pomislili, da kršijo s tem osnovne politične pravice občanov, ki bi morali sami imenovati svoje kandidate in odločati o tem, kdo jih bo zastopal v tem ali onem predstavniškem organu. Drugi kandidati so bili v takšnih primerih liberalnejši; sami so odstopali kot kandidati v zadnjih fazah volilne tekme, čeprav so stali za njimi kot za drugimi možnimi kandidati del volivcev in družbenopolitične organizacije. Oboji so se očitno bal volilnega poraza — ne vselej zato, ker bi hoteli biti za vsako ceno izvoljeni v predstavniški organ, temveč zato, ker so se bali poraza kot takega zaradi morebitnih moralnih posledic, ki bi vplivale na njihov družbeni ugled, na njihov objektivni status kot status družbeno političnih delavcev. Takšne posledice je mogoče pričakovati v družbi, ki nima velike in utrjene demokratične tradicije. Če bi jo imela, potem bi moralo pozitivno vplivati na družbenopolitični status kake osebnosti že samo dejstvo, da je bila kandidat na volitvah za predstavniški organ. Kolikor so omenjeni fenomeni odsev razmeroma nerazvite demokratične zavesti, kažejo na to, da je vztrajna demokratična praksa na volitvah zelo učinkovita pot za razvijanje takšne zavesti; ko se bodo vsi akterji političnega procesa navadili na več kandidatov, na »poraze« enih itd., se bodo mnogo lažje navadili tudi na druge oblike demokratičnega boja, kot so kritika, svobodno soočanje stališč in mnenj in podobno. Morda se bo zdela zahteva, naj se sprejme načelo večjega števila kandidatov kot obvezno pravilo, preveč kategorična. V tem primeru je treba poudariti, da so politične sile, angažirane v volilnem procesu, toliko bolj odgovorne za ustvarjanje demokratičnega vzdušja, v katerem se bo v prihodnje razvijal ves jugoslovanski politični sistem.

9. Načelu večjega števila kandidatov pogosto ugovarjajo z argumentom, da je že predhodna faza volilnega procesa dovolj demokratična in široka (predkandidacijski zbori in konference člnov SZDLJ ter kandidacijski zbori volivcev). Te faze volilnega procesa ne gre podcenjevati, pa najsi jo ocenjujemo glede na demokratičnost volilnega sistema in volilno prakso ali pa glede na vpliv, ki ga ima ta faza na sklep volilnega procesa.

Če bi bila uresničljiva popolna demokratičnost predkandidacijske in kandidacijske faze (kar bi dejansko pomenilo, vključiti v ta del volilnega procesa vse občane ali vsaj večino

občanov), bi število kandidatov oziroma načelo večjega števila kandidatov ne bilo tolikšnega pomena. Toda takšne demokratizacije doslej še nismo uresničili (predkandidacijskim in kandidacijskim sestankom volivcev prisostvuje samo manjši del občanov, ker je tudi tehnično redko izvedljivo, da bi bila navzoča vsaj relativna večina volivcev) in je na tem območju težko pričakovati globlje spremembe. Po vsem tem lahko rečemo, da je v sedanjih razmerah težko najti sistem, ki bi bolj učinkovito izrazil (dejansko) voljo občanov na volitvah, kot jo lahko izrazi načelo večjega števila kandidatov. Čeprav bi, recimo, do skrajnih možnosti razvili ustanovo kandidacijskega zbora volivcev, kjer bi družbenopolitične organizacije nastopile z vnaprej objavljeno široko listo možnih kandidatov (pri tem moramo računati, da ljudje na takšnih zborovanjih neradi nastopajo s svojim mnenjem o posameznih osebah), bi kljub temu že zaradi tega ne mogle priti do izraza dejanske želje občanov, ker jih zborom ne more veliko prisostvovati.

10. Nekateri menijo, da je zaradi demokratičnih ustanov jugoslovanskega političnega sistema zahteva po večjem številu kandidatov kot sredstvu uresničevanja polne demokratizacije odveč. Tista vprašanja demokracije, ki bi se implicitno razreševala z večjim številom kandidatov, se urejajo z uresničevanjem ustreznih demokratičnih ustanov. V prvi vrsti gre za načelo, ki omejuje ponovno izvolitev; to bo pripeljalo do takšnih sprememb v predstavniških in izvršnih organih, kakršnih še zdaleč ne bi mogli doseči z uresničevanjem načela večjega števila kandidatov. Takšna razmišljanja so upravičena, kadar gre za intenzivnost sprememb v predstavniških in njihovih izvršnih organih, vendar se tudi tu obe načeli ne izključujeta, marveč dopolnjujeta. Razvoju demokracije bo samo v prid, če bo z intenzivnostjo sprememb v predstavniških telesih (ki jih uveljavlja načelo omejevanja ponovne izvolitve) še bolj okrepljen vpliv občanov na volitve članov teh organov s postavljanjem večjega števila kandidatov.

V neki drugi točki se ta dva principa med seboj tako dopolnjujeta, da bi lahko rekli, da dosledna uporaba načela, ki omejuje ponovno izvolitev, neposredno veča zahtevo po razširitvi prakse postavljanja večjega števila kandidatov v sklepni fazi volilnega procesa. Gre za odgovornost članov predstavniških organov pred volivci kot tudi pred družbo na sploh, za opravljanje njihovih funkcij v predstavniških organih.

Načelo, ki omejuje ponovno izvolitev, ima kljub demokratični vsebini tudi nekatere negativne posledice. Brez dvoma zmanjšuje občutek odgovornosti članov predstavniških organov pred tistimi, ki so jih izvolili, ker le-ti ne morejo znova potrditi svojega zaupanja. Načelo večjega števila kandidatov, ki izrazito upošteva večjo odgovornost, lahko vsaj deloma nadomesti tisto, kar izgubimo z načelom, ki omejuje ponovno izvolitev. Ker ponovna izvolitev ni absolutno omejena (član kakega predstavniškega organa je lahko po izteku mandata izvoljen v drug predstavniški organ), je lahko uresničevanje načela večjega števila kandidatov toliko bolj koristno.

SLAVKO MILOSAVLEVSKI

Volitve in družbenopolitične organizacije

Volilna pravica je v vsaki družbi in državi, ki se razglašajo za demokratično, ena izmed temeljnih političnih pravic državljanov. V sistemih, ki temelje na načelu reprezentativne demokracije, pomenijo volitve postopek za določitev političnega predstavništva in s tem določanje nosilcev javnih funkcij, zlasti parlamenta, ki naj v imenu ljudstva in kot predstavniki ljudstva izvršujejo oblast in sprejemajo politične odločitve. Volivci so v tem postopku omejeni na to, da oddajo svoj glas pri volitvah; s tem izčrpajo svojo vlogo nosilca ljudske suverenosti. Dejansko so kandidiranje in volitve v rokah političnih strank, ki na teh grade svoj monopol na kontroliranje vsega političnega življenja in dela političnih institucij. Politična dejavnost strank ob volitvah pa je kar najbolj zaostren boj političnih nasprotnikov za oblast, za to, kdo bo izvajal ta monopol. Osebnosti kandidatov so v tem političnem boju postranskega pomena. Volivci se odločajo predvsem za politične stranke in za njihove programe, ki jih le-te razglašajo in obljublajo, da jih bodo izpolnile, če pridejo na oblast.

V Jugoslaviji so volitve del celotnega samoupravnega sistema, volilna pravica pa ena temeljnih samoupravnih pravic občanov in delovnih ljudi. Vsebinsko pomenijo demokratično razdelitev delovnih funkcij na področju uresniče-

vanja splošnih družbenih interesov. Kot take obsegajo poleg pravice do glasovanja še pravico do kandidiranja in odpoklica. Osebnost kandidata ima pri tem odločujoč pomen, vloga političnih organizacij pa mora biti pri volitvah kot tudi v celotnem delovanju sistema samoupravljanja v jedru drugačna, kot je v sistemih reprezentativne demokracije.

Od uvedbe delavskega samoupravljanja dalje so težile spremembe volilnega sistema za tem, da se vzame političnim organizacijam monopol na izbiranje občanov za predstavniške funkcije. Nova ustava volilno pravico podrobno ureja, da bi s tem poudarila spremenjeni značaj družbenih odnosov, ki temelje na samoupravljanju. Pravico izbirati kandidate, tj. eno najpomembnejših pravic v volilnem postopku, daje občanom, ki jo uresničujejo na zborih volivcev in zborih delovnih ljudi v delovnih organizacijah. S tem je postalo neposredno in demokratično izbiranje in postavljanje kandidatov ustavno načelo.

Ustava določa tudi vlogo političnih organizacij v volilnem postopku. Tu so mišljene zlasti socialistična zveza delovnega ljudstva, zveza komunistov in sindikati, pri čemer je dana socialistični zvezi kot najbolj množični tribuni družbenopolitičnih dejavnosti in družbenega samoupravljanja najpomembnejša vloga. Vloga političnih organizacij je organizacijska in usmerjevalna — torej v bistvu pomožna. Nosilci volilnega procesa morajo biti volivci kot temeljni subjekti samoupravljanja. Imeti morajo možnost, da se opredelijo, ker je od tega odvisna stopnja uresničitve človekove svobode, stopnja demokratizacije pa tudi osvoboditev političnih procesov političnega prisiljevanja. To velja za delovanje samoupravnega sistema vobče, prav posebno pa še za volitve, ki so po svojem bistvu izbiranje med več možnimi alternativami. Politične organizacije, kot najnaprednejše subjektivne sile političnega sistema, morajo spodbujati demokratizacijo volilnega sistema in skrbeti zanjo. Ničesar ne smejo storiti namesto občanov, ampak vse samo za občane. V tem smislu je vloga političnih organizacij »pomožna«.

S tem da je monopol političnih organizacij v volilnem procesu odpravljen, izvoljeno telo preneha biti splošno politično predstavništvo in postane neposredni podaljšek, del samoupravnih odnosov.

Kakor lahko vedno in povsod vidimo, so volitve tista institucija, kjer so nasprotja med deklariranimi načeli in normativnimi rešitvami, ki so lahko zelo demokratične, in dejansko politično prakso, ki ostaja praviloma avtoritativna in nedemokratična, največje.

Tudi v Jugoslaviji niso politične organizacije zlasti zveza komunistov, kljub jasnim demokratičnim ustavnim načelom, spremenile gledanj o svoji vlogi v volilnem postopku. Posamezni njihovi forumi so vseskozi vodili postopek, vštevši oziroma predvsem prav izbiranje in določanje kandidatov. Taka politična praksa je eden najpomembnejših vzrokov, da se volilni sistem ni mogle demokratizirati hkrati s procesom demokratizacije vsega političnega življenja in razvojem družbenega samoupravljanja. Prav zaradi nadaljnega razvoja samoupravnih odnosov in vključitve volilnega sistema v proces demokratizacije je nujno potrebno, da se s tako prakso preneha.

Vendar so pri nas stališča o vlogi političnih organizacij v volilnem postopku še zelo različna. Tisti, ki se sklicujejo na potrebno demokratičnost volilnega postopka, odklanjajo in odrekajo političnim organizacijam usmerjevalno vlogo v volilnem postopku. Drugi spet poudarjajo odločujočo vlogo političnih organizacij pri tem. Prvi ocenjujejo usmerjevanje volitev kot nedemokratično omejevanje nedotakljive pravice občanov do samoupravljanja, ki vključuje pravico svobodnega izbiranja oseb in organov, ki naj opravljajo javne funkcije. Taka stališča so posledica česte nedemokratične prakse političnih organizacij, ki so, v nasprotju z ustavnimi načeli, utrjevale in zadrževale svoj monopolni položaj v volilnem postopku. Taka praksa, taka »zrežirana demokracija«, je povzročila določen odpor in pa nezaupanje v ustavne in politične proklamacije.

Drugi, zagovorniki »močne vloge« političnih organizacij v volilnem postopku, utemeljujejo svoja stališča s politično nezrelostjo občanov. Bojijo se, da bi razpadli »ključi«, postavljeni zato, da se zagotovi kar najboljša struktura predstavniških teles, ali celo, da bi vdrli v predstavniška telesa »nezaželeni, nesocialistični elementi« in podobno.

Prav ne moremo dati ne enim ne drugim. Politične organizacije kot organizirane družbene sile imajo zaradi svoje odgovornosti za razvoj družbe pravico in dolžnost usmerjati družbene procese, med temi tudi volilne procese. Intenzivnost, obseg in oblika tega usmerjanja so odvisni od stopnje, ki jo je dosegel družbeni razvoj.

Dokler je treba odnose v družbi urejati in sankcionirati, torej, dokler se ti ne urejajo po neki logiki, ki jo določajo proizvodni odnosi, so zavedne družbene sile upravičene s politično akcijo usmerjati družbene procese in s tem tudi volilne postopke. Ker obstoje mnoga družbena nasprotja, ki jih je treba premagovati, je bolj demokratično, če usmerjajo

volitve odgovorne politične sile, kot da bi jih prepustili vplivom nemara zelo ozkih interesov in celo nesocialističnih teženj. Če zanikamo, da bi bila v volilnem postopku potrebna vloga političnih organizacij, pomeni to hkrati, da ne priznavamo njihove vloge pri usmerjanju drugih družbenih procesov in da njihov obstoj po našem mnenju ni utemeljen. Mislimo, da so le-te še potrebne, treba je le natančno povedati, kaj pomeni izvrševanje idejnopolitičnega vpliva in kaj naj bo vsebina in kakšne naj bodo razsežnosti usmerjevalnih in organizatorskih funkcij političnih organizacij.

Naša razmišljanja bomo omejili na fazo postavljanja kandidatov, ker je ta faza ena najpomembnejših za izid volitev.

Mislimo, da ni treba posebej poudarjati, da moramo v sistemu, kjer pomenijo volitve izbiranje in določanje ljudi, ki jim zaupamo izvrševanje samoupravnih funkcij in funkcij oblasti, določiti kriterije za tako izbiranje.

Mnogi so mnenja, da je tu treba, poleg osebnih lastnosti kot enega temeljnih kriterijev, upoštevati zavzetost kandidata za določen neposredni program, za katerega se bo boril in ki se sklada z interesi neposrednih volivcev. To bi, dalje, pomenilo, da postanejo predstaviška telesa torišče bojov med predstavniki lahko zelo različnih, tudi lokalističnih interesov, da pa je možnost, da prodrejo tisti, ki zastopajo interese, ki so v skladu z našim splošnim političnim programom pospeševanja socialističnih družbenih odnosov — zelo nezanesljiva. To je najtesneje povezano z vprašanjem, ali volivci z glasovanjem izrazijo popolno zaupanje v predstavnike in se ti lahko sami odločajo za metode reševanja problemov in za določene rešitve — ali pa volivci glasujejo za politiko, interese in cilje, ki jih bo izvoljeni zastopal.

Stališče, da je občan, s tem ko je bil izvoljen, dobil splošno politično pooblastilo za opravljanje javne funkcije in potemtakem za uresničevanje splošnih družbenih interesov — je dokaj splošno sprejeto. Izvoljeni *ni* predstavnik samo svojih volivcev in *ni* dolžan zagovarjati takih rešitev, ki pomenijo uresničevanje programa ali interesov samo njegovih volivcev. Delegati občanov in delovnih ljudi v naših skupščinah in drugih predstaviških telesih morajo biti sami sposobni oceniti in odločiti ob posameznih vprašanjih in problemih, kaj je v skladu s splošnim programom pospeševanja socialističnih odnosov in samoupravljanja, kakor tudi z ožjimi programi, ki v okviru tega splošnega programa terjajo rešitve bolj neposrednih in bolj perečih zadev.

Vloga političnih organizacij bi po našem mnenju bila v tem, da ocenijo, katere so prve med neposrednimi nalogami v izvajanju splošnega političnega programa, ki jih bo treba v prihodnji mandatni dobi obravnavati in reševati v predstavnih telesih. S tem je postavljen pomemben kriterij za izbiranje kandidatov, ki so sposobni, voljni in zavzeti za reševanje prav teh nalog.

Pred samim izbiranjem kandidatov je treba, kakor menijo nekateri, določiti najbolj primerno strukturo skupščine in predvideti nekakšne »ključe« po spolu, starosti, družbenem položaju, izobraženosti in podobnem. Zaradi teh ključev pa so volivci pri izbiranju omejeni v svojih svobodnih odločitvah, zlasti še, ker je treba tudi tehniko izbiranja ustrezno prilagoditi, če hočemo v posameznih volilnih enotah doseči kandidiranje oseb, ki ustrezajo postavljenim ključem. Vsako postavljanje »ključev« pa pomeni tako omejevanje svobodnega izbiranja kandidatov, ki ni v sorazmerju s pričakovanimi uspehi.

Politične organizacije naj med pripravami za volitve usmerijo politično akcijo v to, da bodo v predstavnih telesih primerno zastopani neposredni proizvajalci, ženske, mladina itd. V tej smeri lahko pomagajo tako, da predstavijo volivcem posamezne kandidate, zlasti ljudi, ki se zaradi mladosti ali drugih vzrokov še niso politično uveljavili in so zaradi tega nasproti drugim kandidatom v neenakopravnem položaju. To je toliko bolj koristno in potrebno, ker je splošno razpoloženje volivcev tako, da želijo za svoje predstavnike ugledne, politično močne ljudi, ki se bodo borili za »njihove« interese. Nezdružljivost funkcij v organih oblasti in v vodstvenih organih političnih organizacij najbrž ne bo kar sama po sebi odpravila take miselnosti.

Najbolj občutljiva vloga političnih organizacij je pomoč občanom, da izberejo take kandidate, ki bodo lahko s svojimi izkušnjami, znanjem, izobrazbo, čutom odgovornosti in drugimi osebnimi vrlinami prispevali k uspešnemu delu predstavnikega telesa. V tem so občani najbolj občutljivi in prav hitro začutijo, če jim hočejo kandidata vsiliti. Da se ne bi ponovila stara praksa, morajo politične organizacije težiti predvsem k temu, da bi vzbudile in razgibale politično dejavnost občanov v procesu izbiranja kandidatov, ker jih s tem hkrati oblikujejo v politike in zavestne nosilce političnega življenja. S potrebnimi pojasnili omogočijo, da se občani res sami, bodisi na zborih volivcev ali na zborih delovnih ljudi v delovnih organizacijah, dogovorijo o najprimernejših kandidatih. V nasprotnem primeru bodo zbori volivcev še

nadalje izgubljali svoj temeljni smisel in ostali bolj ali manj zakonsko predpisana oblika za delovanje političnih forumov. Politična apatija občanov in neodgovornost izvoljenih predstavnikov bosta pač nadaljnja posledica take prakse.

Če hočejo politične organizacije podpreti kandidature občanov, ki so po njihovi presoji najbolj primerni za to, da prevzamejo posamezne odgovorne funkcije (npr. predsednika skupščine, predsednika izvršnega sveta ali podobno), je prav, da to storijo javno, z vso potrebno utemeljitvijo, ne pa anonimno po kakem občanu, ki je prav gotovo v neprijetnem položaju, ko predlaga kandidata na videz v svojem imenu, vsi ali vsaj večina pa ve, kdo je dejanski predlagatelj. Če pravimo, da podpira politična organizacija posamezne kandidate, mislimo tu na organizacijo kot najširšo demokratično skupnost občanov, ne pa na posamezne forume. Demokrati-zacija volilnega sistema je v veliki meri odvisna od demokratizacije samih političnih organizacij — čeprav je njihova vloga, kot omenjeno — le pomožna.

Prvi koraki v tej smeri so bili storjeni pred zadnjimi skupščinskimi volitvami spomladi 1965. leta. Politične organizacije so že v času, preden se je začelo postavljati kandidate, spodbudile občane, da so evidentirali »možne kandidate«. To bi pomenilo pomembno novost in novo kvaliteto, če bi politične organizacije te oblike ne bile kompromitirale že takoj ob začetku. Evidentiraje bi imelo pravi smisel, če bi bilo dogovor med občani o najprimernejših osebah, ne pa sestavljanje spiska oseb — ki ga je bilo treba selekcionirati in spraviti število kandidatov na razumno mero. To pa so naredili politični forumi, ki so zelo pogosto, zlasti pri kandidatih za zvezne poslance predlagali navsezadnje enega samega kandidata. Le temu je bilo s tem že praktično zagotovljeno, da bo izvoljen. Ne moremo se pridružiti mnenju tistih, ki številu kandidatov ne pripisujejo posebnega pomena. Kot že rečeno, je za demokratičnost neke institucije pomembno, ali imajo občani več možnosti za izbiranje. To velja zlasti še za volitve. Kandidati, ki naj bi bili demokratično »izbrani«² že v predkandidacijskem postopku, bi po logiki bili izvoljeni tudi, če bi bilo kandidatov več.

Ob gornjih razmišljanjih in pričo graje dosedanje politične prakse bi lahko kdo sklepal, da želimo v bistvu omejiti vpliv političnih organizacij na mero, ki ni ustrezna današnji stopnji razvoja socialistične demokracije, ko so le-te še pomembna družbena sila pri pospeševanju sistema samoupravljanja. Mislimo, da je treba poudariti, da ima grajana praksa tudi svoje objektivne vzroke. Zelo šibka dejavnost in

nezainteresiranost občanov (ki je seveda prav lahko tudi posledica take prakse) naravnost zahteva, da politične organizacije okrepijo svojo dejavnost. Okrepitev dejavnosti terja tudi obstoječi volilni postopek, zlasti pri kandidiranju poslancev v skupščine širših družbenopolitičnih skupnosti, ko je za potrditev kandidature potrebna soglasnost večjega števila zborov volivcev.

Kar zadeva prvi problem, so zelo zgovorni podatki o udeležbi občanov na zborih volivcev, zlasti pa podatek, ugotovljen ob raziskavi občinskih volitev v Zagrebu 1965. leta. Tedaj je bilo ugotovljeno na podlagi ankete, ki je po sistemu vzorca zajela 450 oseb iz 7 volilnih enot iz vseh delov Zagreba in so jo izvedli neposredno po aktu glasovanja, da 52 % anketiranih oseb ni vedelo za ime niti enega kandidata, napisanega na glasovnici, niti imena tistega, ki so ga »izbrali«.¹ Poleg nezainteresiranosti občanov kaže ta podatek seveda tudi to, da politične organizacije niso naredile tako rekoč nič, da bi občane seznanile, kdo so njihovi kandidati, po tretji strani pa tudi, da pomenijo volitve pri nas še vedno bolj akt manifestacije za splošno smer razvoja socialističnih družbenih odnosov, ne pa izbiranja kandidatov.

Da bi občani sami postali glavni akterji volilnega procesa in zavestni nosilci političnega življenja vobče, bodo potrebna še velika prizadevanja političnih organizacij.

Na kraju želimo opozoriti še na neko anomalijo v procesu demokratizacije volilnega sistema. Če želimo določiti mesto in vlogo političnih organizacij v volilnem sistemu, ne moremo ostati le v mejah volitev v politična predstavniška telesa. Demokratizacija mora zajeti tudi izbiranje in določanje drugih javnih funkcionarjev. Tu mislimo na imenovanja oziroma volitve tistih, ki jih volijo skupščine. Tam pa je še vedno institucionalizirana vloga političnih organizacij tako, da v komisije za volitve in imenovanja pri skupščinah imenujejo politične organizacije, konkretno socialistična zveza, del članov. Le-te proučujejo vsa vprašanja v zvezi z volitvami, imenovanji in razrešitvami iz pristojnosti skupščin ter splošna vprašanja kadrovske politike. Za izvolitev nekaterih funkcionarjev so upravičene določati kandidate samo te komisije, za vse druge, ki jih volijo skupščine, pa so dolžne dajati svoje mnenje. Proces demokratizacije volilnega sistema mora zajeti izbiranje vseh, ki opravljajo javne funkcije.

MAJDA STROBL

¹ Glej: Zvonarević, »Informiranost birača o kandidatima na općinskim izborima u Zagrebu 1965. godine«; Gradivo simpozija o vlogi volilnega sistema v pogojih družbenega samoupravljanja, Beograd 1966.

ROGER GARAUDY

Marksizem v 20. stoletju

Prispevek profesorja R. Garaudyja, ki ga tokrat objavljamo, je zaključno poglavje v njegovi knjigi »Marksizem v 20. stoletju«. Čeprav predstavlja nadaljevanje prejšnjih poglavij, ki obravnavajo specifične teme (npr. Marksizem in religija, Marksizem in morala, Marksizem in umetnost) in se zato nekatere misli navezujejo na prejšnje, je to poglavje vendarle nekakšna sinteza avtorjevih pogledov na marksizem in njegovo vlogo v sodobnem svetu. V eni od prihodnjih številok bomo objavili tudi strnjen prikaz celotne Garaudyjeve knjige.

Pred sedmimi leti smo v »Človekovih perspektivah«, panorami velikih tokov sodobne misli, hkrati z oceno naprosili prizadete avtorje in njihove učence, naj povedo svoje mnenje ob določeni interpretaciji njihovih del. Ta metoda je bila samo uvod; pobuda za javne razprave, ki sta jo dala »Center za marksistične študije in raziskave« in njegovi »Tedni marksistične misli«, pa je bila začetek zelo širokega dialoga med sodobniki.¹

Ta dialog, ki so ga začeli francoski marksisti in ki se je zaradi posebnih francoskih razmer razvijal predvsem kot dialog s katoliki, se je še bolj razplamtel, ko sta enciklika »Pacem in terris« in nato Koncil izrazila voljo najbolj živih cerkvenih elementov, da bi začeli »dialog« s svetom.

Praksa je omogočila različnim udeležencem, da so spoznali globoki pomen tega dialoga, ki ni vljudnostna ali družabna gesta v obliki nekakšne polemike med raznimi dogmatizmi, ki pa so vsi enako trdni v prepričanju, da poznajo popolno resnico in nimajo nobenega drugačnega taktičnega namena, kot ostale privedi k tej resnici. Ta dialog tudi ni poskus, da bi nadomestili objektivno nujne boje, predvsem razredne boje, s čisto verbalnimi soočenji,

¹ Navedimo za ilustracijo: *Marksizem in eksistencializem* (Plon, 1962), ki je posredoval polemiko prvega »Tedna marksistične misli«, *Krščanska in marksistična morala* (La Palatine), stenogram prvega velikega dialoga med kristjani in marksisti, ki je bil v Mutualité 1960, *Krščanski in marksistični človek* (La Palatine, 1964) je povzetek glavnih dialogov, ki so se nadaljevali v Parizu in Lyonu (op. avtorja).

ki služijo zgolj sama sebi, niti eklektični in agnostični podvig, ki naj bi vse različne teze postavil na isto raven in potlej ugotovil, da je resnica pravzaprav pravično razdeljena, da vsakdo dobiva enak del resnice. Narobe, ta dialog je raziskovalna metoda, ki naši doktrini omogoča združiti ne le vse delne resnice, ki so nemara razpršene po različnih teoretičnih naziranjih, temveč tudi in predvsem zagotoviti razvoj lastne resnice, razvoj, ki se bogati z vsakim trenutkom, ko se poraja novo. Tako dialog med ljudmi prerašča v dialog med ljudmi in svetom, ki ga ustvarjajo.

Če so »Človekove perspektive« nemara pomenile uvod, pa ta razprava o marksizmu v 20. stoletju nima nikakršne pretenzije, da bi bila zaključek, želela bi le napraviti prvi, približni obračun tistega, kar marksizem zaradi lastnega ustvarjalnega razvoja lahko v tem dialogu pridobi: ne samo, da poveže vso obsežno zapuščino odkritij in raziskav, ki so nemara bile v drugih miselnih tokovih, čeprav celo v mistificirani ali alienirani perspektivi, v filozofskih ali religioznih doktrinah, znanstvenih teorijah ali raziskovalnih metodah, v katoliški misli ali razmišljanjih o eksistenci, v psihoanalizi ali strukturalizmu, iz tega dialoga mora marksizem tudi črpati spoznanje o preobrazbah zavesti, sveta in zgodovine, ki si v 20. stoletju sledijo v ritmu brez primere.

Zdaj ko naj bi »zaključil« to knjigo — ki se že po svojem načelu ne more končati, kajti nastala je zato, da bi razumela gibanje misli in dejanja, in ne, da bi jih uokvirila v neki koncept ali dokončni sistem — v tem trenutku razmišljam, kako lahko se je varati o njenem pomenu.

Razmišljatio tem, kar bi lahko bil marksizem 20. stoletja, še ne pomeni, predlagati nikakršno »revizijo« ali »preseženje« marksizma. Narobe, pomeni oživljati — vsem poskusom revizije in dogmatizacije marksizma navkljub — tisto, kar je pred stoletjem bilo Marxovo bistveno odkritje, in ugotoviti, kakšna je njegova vloga dandanes, ko prav to odkritje postavlja misel in akcijo v nove okoliščine, v katerih se znova preizkuša. In pomeni tudi, obujati preprosta, a bistvena načela živega marksizma: najprej, da je marksistični materializem dialektičen, in potlej, da znanstveni socializem ni znanstvena utopija, ampak ustvarjalna misel, napotilo za akcijo.

Marksistični materializem je dialektičen — to pravimo zato, da poudarimo razloček, ki je med njim in vsemi prejšnjimi materializmi, skratka to, da je človek še nekaj drugega in nekaj več kot vsota pogojev, ki ga določajo. Samo tako je Marx — po materialističnem pojmovanju sveta — tudi mogel utemeljiti metodologijo zgodovinskih pobud. Če bi bila prihodnost preprosto preseženje preteklosti (čeprav razloženo z mehanskim konceptom preobrazb in dialektičnih preraščanj), če bi pojmovno spoznanje o obstoječi biti omogočalo izčrpno dedukcijo dejanja, ki naj bi se zgodilo, da bi uresničilo prihodnjo zgodovino, tedaj ne bi bilo več zgodovine, ampak samo filozofija zgodovine ali celo teologija

zgodovine, ki bi samo nadomestila božjo Previdnost iz Bossnetto-vih »Pogovorov o splošni zgodovini« s konceptom spekulativne dialektike o produkcijskih odnosih.

Pomembna Marxova zasluga je ravno ta, da je ločil zgodovinsko znanost in zgodovinsko pobudo, ne da bi pri tem »razumno« žrtvoval kaki abstraktni »svobodi«, niti možnost človekove izbire podredil nekemu načelu, ki združuje in pojasnjuje, kar je in kar je že končano.

Ko je Marx napisal, da ljudje sami ustvarjajo svojo zgodovino, toda da jo ustvarjajo v določenih okoliščinah, podedovanih iz preteklosti, da torej niso popolni ustvarjalci, da ne ustvarjajo iz nič, je utemeljil načelo metode, ki dialektično povezuje dve strani zgodovinskega razvoja. Marx ne misli, da nam tako daje dokončno rešitev, nekakšen vsemogočni ključ, ki naj bi razrešil vso preteklost in zanesljivo odpiral vrata prihodnosti. To načelo je izhodišče raziskave o smislu zgodovine, raziskave, ki je neizčrpna iz dveh vzrokov. Najprej zaradi načelne analize objektivnih pogojev, kajti ljudje zgodovino ne samo delajo, ampak tudi pišejo. Analitično proučevanje preteklosti in sintetična rekonstrukcija te preteklosti, kadar je zgodovina znanstvena in ne scientistična ali dogmatična, sta — kot vse znanstvene teorije — obsojeni na to, da ju vedno znova preverjamo, da ju hočemo popolnoma preurediti, da bi se dokopali do novih odkritij. S tem ne mislim samo na odkrivanje novih informacij in dokumentov o preteklosti, ampak tudi na utiranje novih poti v zgodovini, ki se pravkar dogaja (ne samo piše) in ki z novo lučjo obzarja oblike prehoda iz ene strukture v drugo. Narodna osvoboditev dolgo koloniziranih ljudstev na primer, obuditev njihove lastne zgodovine (zaradi kolonizacije doslej zanikane ali nedoumete), nove oblike, ki jih pri njih dobiva prehod v socializem, vse to omogoča, da se z novo jasnostjo postavi splošnejše vprašanje o različnosti in kompleksnosti prehodnih oblik iz ene strukture v drugo, ki jih je Marx tako genialno predvidel z označitvijo »azijski produkcijski način« in ki jih je potlej stalinistični scientizem dogmatično pokopal s shemo o »petih stopnjah«.

Priznavamo torej, da se človekovo spoznavanje, tudi zgodovinsko — zaradi splošnega prevrednotenja — razvija, da je značaj tega razvoja avtentično dialektičen in ustvarjalen. To priznanje nikakor ne dvomi — in to velja za zgodovinsko kakor tudi za vsako drugo znanost — o nekaterih dokončnih dosežkih, ki se v trenutku dialektičnega preseganja prejšnjih teorij stalno ohranjajo v sicer zmeraj novih sintezah. Toda izključuje zablode simplicističnega scientizma, ki se skušajo zasidrati v nekakšen dokončni sistem spoznanj in hočejo potem na tej podlagi deducirati vso preteklo in prihodnjo zgodovino — prav tako, kot je nekoč mehanicistična koncepcija determinizma zavedla Laplacea, da je skušal skrčiti vsa prejšnja in poznejša stanja svetovnega sistema na fiziko.

Če bi prezrli ali zavrgli enega od terminov, ki sta nerazdružno povezana v Marxovo dialektično in materialistično kon-

cepcijo zgodovine, bi bile posledice s stališča zgodovinskega delovanja in pobude ljudi, s stališča prakse ljudi (v čistem smislu) prav tako pogubne kot na teoretičnem torišču. Dejanje ni zaključek kakega silogizma ali kakega osnovnega računskega dokaza: potem ko je bila kar najbolj dosledno izvedena pojmovna, znanstvena analiza objektivnih pogojev, nastopi odgovorna odločitev. To pa ni nikakršna razsodniška izbira. Narobe, temelji na znanstvenem delu, vendar pa ne izhaja že kar naravnost iz spoznanja obstoječih zakonitosti, npr. kot sad kake tehnične aplikacije, ki je poleg tega še skoraj brez ostankov.

Ko oživljamo ta vprašanja, jih seveda ne razrešujemo; zastavljamo si jih in hočemo pokazati, da odgovor nikoli ne bo dokončen, popoln.

Vedno znova ponavljamo, kako nujno je, da obdržimo oba konca verige, da obdržimo dialektični značaj marksizma.

Vse zablode marksizma v zadnjih dvajsetih letih so se rodile prav zato, ker niso upoštevale obeh elementov zgodovinske dialektike.

V Franciji je bilo na večer pred Osvoboditvijo mnogo različic nekakšnega »humanističnega socializma«, ki se je petnajst let razvijal v zavetju raznih mislecev, od Lëona Bluma do očeta Bigoja, od Maksimiliena Rubela do očeta Calveza. Marksizem so tako privedli nazaj, na eno od oblik predmarksističnega socializma, na utopični in moralizirajoči socializem. Henri Lefebvre pa je predlagal drugačno »branje« Marxa, osnovano na »vrnitvi k Heglu«: iz marksizma je naredil nov vir »levega hegeljanstva« in njegovega filozofskega »komunizma«.

Proti takšnim idealističnim vrnitvam smo — v filozofiji — postavili branik iz nekakšnega sumaričnega materializma, ki je bil pogosto komaj nekoliko modernizirana različica francoskega materializma 18. stoletja ali pa polemične simplifikacije Julesa Queda in Pavla Lafargueja, kadar to ni bil že kar pozitivizem in scientizem. Najznačilnejša dela v tem pogledu so bile zaporedne izdaje že pred vojno zbranih opomb, ki so izhajale v obliki »Priročnikov«, poleg spisov Georges Politzerja, ki je kako leto pozneje napisal najboljša dela marksistične misli. Značilen tekst te usmeritve v drugem delu teh dvajsetih let je moja »Materialistična teorija spoznanja«, izšla l. 1953, leta 1956 sem novo izdajo prepovedal. Vsebuje, tako kot vsak »Priročnik«, uporabne osnove, toda splošna usmeritev je predheglovska in celo predkritična, kar spominja na predmarksistično obliko materializma; podobno vsa dela iz tega obdobja.

Najnovejša kriva pota marksizma sledijo že iz simetričnosti posledic, ki nastajajo zaradi zanemarjanja enega od obeh elementov Marxove koncepcije: Sartre zanemarija bistvo znanstvenega socializma in poudarja subjektivizem, Althusser pa nasprotno izključuje subjektivni element in poudarja samo pojmovni, konceptualni element.

Tu se ne bi vračali k Sartrovim poskusom, katerih pomen smo poskušali razkriti v poglavju o morali. Naj se zadovoljimo le z

opozorilom, da tega poskusa ni mogoče uvrstiti med napore, ki poskušajo »marksizem izpopolniti s subjektiviteto«. »Sartrovske variante marksizma« ni; nekateri so prehitro sklepali, da obstaja. Sartrova filozofija je v našem času nadvse odločno postavila vprašanje subjektivnosti — to je neovrgljivo dejstvo in pokazali smo, da marksizem ne sme podcenjevati tega vprašanja. Toda odgovori, ki jih daje Sartre, se ne vključujejo v perspektive marksizma, ampak jih negirajo.

Od »Bitja in Niča« pa do »Kritike dialektičnega razuma« je — kljub vsem Sartrovim naporom, da bi zajel v filozofske zaključke zgodovinske izkušnje delavskega razreda, in kljub njegovi ponovni zatrditvi, da je marksizem resničnost našega časa, ki je ni mogoče preseči — sartrovska koncepcija svobode vendarle ostala metafizična, transcendentalna v razmerju do zgodovine in po bistvu individualistična. Ker je svoboda definirana kot abstraktni privilegij, da lahko rečem »ne« in s tem odpiram absolutne začetke, ne pa kot rastoča moč, v zgodovini pridobljena postopoma, zato je pri Sartru tudi meja med nujnim priznanjem, da je smisel zgodovine v nenehnem nastajanju, in med iluzijo, da lahko vsak trenutek postane karkoli, nedoločena in neodločena. Ta temeljni iracionalizem v filozofiji se v praktični politiki pokaže tako, da v vsakem trenutku nismo zmožni razločevati, katere so resnične sile, ki so sposobne ustvariti humano prihodnost, in kaj so spekulacije nestrpnih trenutnih želja. Vse to pa prinaša v Sartrovo politiko nevarno zmedo, kljub temu da priznava odločilno vlogo, ki da jo imata delavski razred in njegova Partija, in kljub želji, da bi služil silam napredka — v Odporu, v boju proti kolonializmu ali proti osebni oblasti, bodisi, da gre kot l. 1956 za popolno zamenjavanje revolucije in protirevolucije ali pa za poskus, da bi pod imenom »Demokratsko združenje« ustanovili nekakšno »tretjo silo«, katere ničevost je sicer spoznal, vendar pa isto zmoti še kar ponavlja: verjame namreč, da stvari napredujejo ne v sodelovanju z delavskim razredom in njegovo Partijo, ampak z njunimi odpadniki. Vir teh zmot in vzrok nemoči, ki iz teh zmot izvira, sta ista: iz izhodišča individualne subjektivitete je nemogoče odkriti, katere so resnične, objektivne zgodovinske sile, ki delujejo v procesu združevanja razredov in narodov.

Sartrovskemu subjektivizmu je ravno nasproten Althusserjev »teoretični antihumanizem«. Temelji na iluziji, da je mogoče družbene strukture in odnose razlagati ne glede na možnost človekove izbire, naslanjajoč se samo na abstraktni koncept. S tem je izločen »aktivni del« spoznanja, ki je pri Marxu tako močno poudarjen kot »subjektivni (in nikakor ne individualistični) moment« zgodovinske pobude, hkrati pa je zanemarjena tudi aktivna vloga zavesti, ki je temelj revolucionarne Partije. Na tak način pa se izgubi prav tisto, kar je v marksizmu poglavitno: globoka enotnost teorije in prakse, prakse v marksističnem smislu besede, ki se ne reducira na »teoretično« prakso, torej na prakso,

ki razvija dosežke že konstituiranega sistema idej, da bi zgradili, na primer stroj.

»Praksa« v Marxovem in Leninovem smislu vključuje ob enem element načelne, pojmovne analize objektivnih pogojev dejanja in čisto človeški (ne več samo tehnični, ampak »moralni«) element dialektičnega preraščanja, ki zahteva predvidevanje ciljev z vsem, kar le-to prinaša — tveganje, odgovornost pri izbiri, resnično zgodovinsko pobudo.

Za marksizem nista niti koncept niti svoboda dana in določena enkrat za vselej, zunaj zgodovine, torej onkraj dela ljudi, onkraj človeka, ki je pogojen s svojo zgodovino.

»Teoretični antihumanizem« Althusserjeve šole je izrazito francoska varianta neodogmatizma. Izrazito francoska varianta zato, ker se želi opreti — in pri tem zavreči vso heglovsko, fichtejevsko in kantovsko zapuščino pri Marxu — na kartezijanski koncept.

Francoska varianta neodogmatizma je dogmatizacijo marksizma uspešno pospešila. Marksistično dialektiko nadomešča s kartezijanskim ali spinozovskim konceptom. (Že Bachelard pa je pred več kot dvajsetimi leti v razmišljanjih o »nekartezijanski epistemologiji« poudaril, da je ta koncept nepopravljivo nič en za perspektive razvoja sodobne misli.) Vrnitev k Descartesu ali k Spinozi zavezuje francoske neodogmatike, da Marxa »očiščujejo« vsakršnih primesi nemške klasične filozofije, ki sta jo Marx in Lenin cenila kot poglavitno.

V tej vrnitvi materialistične in dialektične filozofije k dogmatičnemu racionalizmu, v katerem subjekt zgodovine ni več človek, ampak koncept, in se zgodovina odvija brez ljudi (ki so zgolj še dodatek produkcijskim odnosom), postaneta morala in — splošneje — praksa nesmiselni in zavrženi v mračno področje ideologije.

Moment koncepta, to je že dognane znanosti, je sicer bistveni element zgodovinske dialektike, toda če edino njega poudarjamo na škodo vseh drugih, če tako prikrijemo »aktivni del« spoznanja (kakor ga je oživil Marx v tezah o Feuerbachu), element zavestnega predpostavljjanja ciljev, smotrov dela (kakor ga je Marx nakazal v Kapitalu), če torej iz zgodovinske prakse izločimo moment načrtnosti in zgodovinske iniciative, tedaj neodogmatizem tega »teoretičnega antihumanizma« že samo s tem izloča dialektiko, zgodovino in prakso — to pa pomeni, da izloča vse, kar je bistvenega v marksizmu.

Kartezijanstvo in spinozovstvo, francoski materializem 18. stoletja in nemška klasična filozofija — vse to je veličastno in slej ko prej pomeni neizčrpen vir razmišljanja in nenadomestljiv vir metode. Toda marksizem, ki hoče integrirati to čudovito dediščino, se ne more »vračati« — ne k Descartesu ne k Spinozi ne k Holbachu ne k Kantu, Fichteju in Heglu ne k Feuerbachu. Filozofska revolucija, ki jo je začel Marx, je v resnici prvič nerazdružljivo povezala teorijo in prakso, filozofsko misel z ustvar-

jalnim delom, ki naj spremeni svet; teorija je tako postala del zgodovine, ki se dogaja.

»Preporod« dogmatičnega racionalizma v Althusserjevi šoli je toliko nevarnejši, ker je plod nedvomnega spekulativnega talenta, ker spretno oživlja vse stare varuhe dogmatizma, ki so se morali umakniti po XX. kongresu KP Sovjetske zveze, pa tudi vse nostalgije po stalinističnih idejah, ki so sčasoma sicer manj strašne, zato pa »obogatene« s splošnim prestižem resničnih dosežkov sodobne misli, kot npr. s strukturalno lingvistiko ali psihoanalizo. Končno pa tudi zato, ker nudi spodobno filozofsko preobleko kitajskim nestrpnim hotenjem.

Kadar takšen nauk priznajo tudi revije, ki se sicer razglašajo za ustvarjalno marksistične, je to kruto znamenje teoretične slabokrvnosti. Včasih jo priznajo le z vljudnostnim eklekticizmom, drugič jo sprejmejo s fanatičnim navdušenjem in včasih bi jo želele predstaviti celo kot eminenten prispevek k poglobljanju marksizma.

Takšna teoretična perverznost do marksizma je še hujša, ker zapušča v praksi uničujoče posledice: stalinski dogmatizem je potonil v zaslepljenem političnem voluntarizmu, ki je za vsako ceno istovetil stvarnost z abstraktnimi in vsiljenimi shemami, ki so bile stvarnosti tuje, neodogmatizem pa pomeni »teoretično« osnovo političnemu avanturizmu.

To je posledica, ki nedvoumno izhaja iz političnih podvigov Althusserjevih učencev, izmed katerih nekateri po vsej Latinski Ameriki v imenu izrazito dogmatske koncepcije uzakonjajo revolucionarno strategijo, drugi pa, v Franciji, v imenu »teoretičnega antihumanizma« — s pamfletom — ekskomunicirajo resolucijo centralnega komiteja v Argenteuilleu, v kateri KP Francije usklajuje svoja teoretična načela s politično prakso.

Na srečo pa neodogmatizem, kljub temu da je prodril globoko v različne intelektualne revije, doslej še ni razkrojil politike KP Francije.

Ta esej o marksizmu v 20. stoletju bo dosegel ves svoj namen, če bo prispeval k težnjam, ki skušajo tej filozofiji dogmatične okorelosti in političnega avanturizma onemogočiti razdiralno politično delovanje.

Da bi to dosegel, sem se trudil, da bi vsako misel in vsako dejanje vzel od tam, kjer nastaja, kjer deluje, kjer se dogaja. Toda — težko je razmišljati o tem, kar je že po lastnem načelu nemogoče osiromašiti samo na koncept: pojem (koncept) v trenutku, ko nastaja, ko je še komaj domneva, gibanje duha, tipajoč obris in zgodovinska pobuda v akciji, ko je le-ta šele načrt, komaj zamišljeno predvidevanje.

Tveganje je veliko — zmeda lahko nastane mimogrede. Pričujoče razmišljanje o konceptu in dejanju v nastajanju, v genezi, bo zelo lahko obdolžiti iracionalizma, pragmatizma, »humanistične« ideologije, odstopanja od marksizma.

Koncept je skupek dognanih in sistemiziranih spoznanj v danem trenutku znanstvenega razvoja. Omogoča objektivno sin-

tezo spoznanega. Engels nam npr. v *Dialektiki prirode* veličastno razgrinja ta spoznanja. Zmota pa, ki je ni mogoče pripisati niti Marxu niti Engelsu, ampak dogmatskim in simplicističnim učenjem, je ta, da so zamenjali takšen približni, začasni obračun znanosti v določenem trenutku razvoja z dokončnim, metafizičnim preseženjem, ki omogoča, da se razvija takšna filozofija prirode in filozofije, katere pot je togo in enkrat za vselej določena in pri kateri ljudje, njihova akcija in ustvarjalna pobuda — nimajo kaj početi.

Za marksista ni smisel zgodovine in življenja v tem, da ustvarja človeka — posameznika, kakor misli eksistencializem. Ta smisel tudi ni za vse večne čase in brez nas vpisan v zgodovino, ki se odvija po nespremenljivih zakonitostih neke Previdnosti ali po nič manj nespremenljivih (in nič manj teoloških) zakonitostih nekega »napredka«, ki je pojasnjen v smislu in na način metafizičnega materializma (ki je sicer zelo blizu metafizičnemu idealizmu, le da je njegova obrnjena podoba). Nekateri scientistične razlage Engelsove »Dialektike prirode« ali »Človeškega fenomena« Teilharda de Chardina so pogojile vrsto variant dogmatizma, ki so si med seboj zelo blizu. Smisel zgodovine je človekova akcija, ali še več, akcija ljudi v celoti njihove zgodovine.

Vsem »eksistencializmom« navkljub lahko rečemo, da ta smisel že je, pred nami in brez nas. Zgodovinske pobude poprejšnjih generacij so se namreč zdaj uresničile v rezultatih, produktih in institucijah, ki postavljajo stroge zgodovinske pogoje našemu sedanjemu delovanju in korenito izključujejo veliko število zgodovinskih »možnosti«. Toda — smiselnost vendarle ostaja vprašanje, kajti prihodnost je treba šele ustvariti, pa čeprav na tleh, ki so že. Prihodnost še ni napisana, in če ne bomo izpolnili naše naloge kot ljudje — to pomeni kot ustvarjalci — nikakor ni izključeno, da se dialektično preseganje sploh ne bo izvršilo. Zaradi vztrajnostne sile preteklosti se zgodovina sicer prečiščuje, toda protislovja, ki ogrožajo svet kapitala, lahko — namesto da bi našle svojo zgodovinsko razrešitev — povzročijo razkroj, ki se na sedanji stopnji tehničnega razvoja in razdiralne moči, kakršno ima človek, utegne sprevreči v »brodolom« evolucije in se končati z uničenjem življenja. Nič se ne godi. Nič se ne dogaja brez nas.

Konceptualno analizo okoliščin, v katerih delujeta naša zgodovinska pobuda in naše odločanje, lahko izvedemo, ne da bi nas zavezovala, da se odločimo, da izberemo, da tvegamo. Ravno v tem smislu pa obstaja transcendenca, to je — preprosto — diskontinuiteta človekovega ustvarjalnega dejanja v razmerju do že uresničene biti in do koncepta, ki jo izraža. Ta »transcendenca«, torej diskontinuiteta človekovega ustvarjalnega dejanja v razmerju do biti, nikakor ni atribut kakega boga, ampak izrazito človeška dimenzija dejanja. Če je sicer mogoče »transcendenco«, v odtujenem in religioznem smislu izraza, pojasniti z »nadnaravnim«, pa je avtentično in čisto človeško izkustvo, ki prikriva ta izraz, ravno izkustvo dialektičnega preseganja, stalne člove-

kove ustvarjalnosti, ki vsebuje tudi relativno diskontinuiteto — to je neuničljivost dejanja, odločanja, izbiranja — v razmerju do razmer, ki so ga pogojile, in do analitičnega koncepta teh razmer.

Skratka: zgolj iz koncepta ni mogoče razbrati niti smiselnosti niti vrednosti niti odgovornosti za določeno izbiro.

Da bi razumeli, kaj je lahko vera kristjana, moramo začeti tam, kjer se je začela misel, da ima svet smisel, in se hkrati čutiti odgovorne za njegovo smiselnost. To pa je zavzetost celega bitja, teoretična in praktična; temu se tradicionalno pravi vera. Izraz lahko povzroči nešteto dvomij, kajti ta vera je po bistvu dialektična. Hkrati obstaja kot dejanje in spoznanje, kot bit in akt, kot še dvomljivo znanje in še tvegana zavzetost, kot ostanek preteklosti in ustvarjalni polet v prihodnost; zato ji tudi stalno grozi odtujitev.

Če le za hip zapustimo ta tla, kjer se v trenutnem, nestalnem ravnotežju dohitevajo trditve in vprašanja, ugotovitve in dvomi, se moramo brez oklevanja odločiti za eno od možnih izbir: lahko se odločimo za moment transcendence in se tako vtopimo v »fideizem«, v verovanje v nadnaravno in iracionalno ali pa za moment imanence, dognanega, in se tako ustoličimo v pokoju absolutnega vedenja, v njegovi teološki ali scientični obliki, ki sta dve varianti istega dogmatizma.

V prvem primeru nimamo daleč do katoliškega integrizma, katerega bistvena značilnost je, da zamenjuje temeljno vsebino krščanskega izročila s kulturnimi ali institucionalnimi oblikami, v katerih se to izročilo izraža v danem trenutku zgodovinskega razvoja. Z drugimi besedami: zamenjuje vero z religijo in se ustoličuje sredi nečesa, kar ima za nespremenljivo resnico, kar pa se v stvarnosti pretvori v mitologijo in tako preneha biti živi vzor neskončnega človekovega obnavljanja zamre kot trajni klic k preseganju že doseženega in kot možnost, da si odkrijemo prihodnost, ki bo zmerom odprta, neizčrpna. Pred seboj imamo tako vse variante krščanstva, ki so ga pojmovali s stališča Platona in Aristotela in pri tem istovetili njun svetovni nazor in spoznavno teorijo s spoznanjem, s tistim, kar je Bultman imenoval krščanska »kerygma«, tj. izročilo in oznanjevanje. To helenizatorsko in teokratsko krščanstvo je teoretično docela preseženo, če ga primerjamo s teorijo spoznanja, ki nam omogoča nesluten razvoj sodobne tehnike, znanosti in umetnosti, in še več: v praksi postaja opij. Pomeni oviro človekovemu napredku, ker postavlja ta svet proti drugemu in ljubezen proti boju in tako služi kot alibi vsem oblikam konservativizma, katere posvečuje in jim daje »duhovni vonj«.

V drugem primeru zaidemo npr. v psevdomarksistični dogmatizem, katerega bistvena značilnost je, da zamenjuje to, kar je v marksizmu osnovno s kulturno ali institucionalno obliko, v kateri se marksizem izraža ali uresničuje v danem zgodovinskem trenutku, v določeni deželi, v določenih razmerah. To pomeni, da ne loči med znanostjo in scientizmom, da znanost reducira

na že končano, že dognano, da se razglaša za sistem dokončnih spoznanj. To je bistvo vseh dogmatičnih izkrivljanj.

Vsebina te razprave o marksizmu v 20. stoletju je pravzaprav boj proti takšnim iskrivljanjem, kajti marksizem nosi v sebi, v svojem načelu neizčrpne možnosti razvoja in obnavljanja, ki mu omogočajo, da v vsakem zgodovinskem trenutku spozna nove pogoje misli in akcije.

V ta namen sem moral močno — premočno, ker sem prekršil okorelo rutino — poudariti element dialektičnega preseganja, z vsem kar vključuje, prekinitev in diskontinuiteto v razmerju do preteklosti. To spoznanje diskontinuitete, ki je izrazito človekova dimenzija delovanja, je krščanstvo doživelo v odtujeni obliki transcendence in vere. Toda takšna odtujena preobleka marksistu ne more preprečiti, da se ne bi poglobil v avtentično človeško stvarnost in v dejansko vsebino, ki tiči v njem in ki jo mora marksizem vključiti med svoje misli. Zato tako trdovratno zahtevamo, da je treba razkriti »religiozni fenomen«. Spoznati moramo njegovo vsebino in ovrednotiti naravo; potem bomo sposobni doumeti tudi marksizem.

Prav zato smo tudi opozorili na vprašanja estetike: razmišljanje o naravi in vsebinj stvaritve v umetnosti je nujna sestavina marksističnega raziskovanja in razvoja živega marksizma. Na podlagi sicer enkratnega, privilegiranega akta stvarjenja moramo spoznati pogoje, ki porajajo ustvarjalni akt nasploh, pa tudi razmejiti »stopnje« spoznavanja. Tako se izognemo dogmatični misli o biti in načelu, ki jo izraža, in doumemo, da dejanje ni preprosto nadaljevanje biti.

Dogmatik bo zdajci zavpil, da zavračam razum in racionalizem. In vendar gre samo za to, da ne sprejemam nikakršnega dokončnega razuma, da sem za tisti racionalizem, ki se dogaja, in da bit iščem tam, kjer kaj nastaja, kar pa še daleč ni različno izoblikovano v koncept.

Takemu dogmatičnemu odporu naj odgovori budistični pregovor: »Če s prstom pokažeš luno, bo norec gledal prst«.

Prevedla: Neda Pagon-Brglez

ANTONIO LETTIERI

Mednarodni gospodarski odnosi in razvoj

Najpomembnejše dejstvo v zgodovini zadnjih petindvajsetih let sta brez dvoma propad kolonialnih imperijev in neodvisnost, ki so si jo pridobile desetine dežel Azije in Afrike. Ko je Marx preučeval sredi preteklega stoletja razmere v Indiji, se je vpraševal:

»Ali bo človeštvo izpolnilo svojo nalogo, ne da bi se vnela globoka revolucija v družbenih odnosih v Aziji?«¹

Sto let kasneje je to vprašanje postalo bolj pereče, kot je bilo kdaj poprej. Če bi ga hoteli prilagoditi našemu času, bi morali samo razširiti njegove dimenzije, tako da bi se nanašalo tudi na Afriko in Latinsko Ameriko.

1. Propad kolonialnih imperijev še ne daje celotnega odgovora na to vprašanje: Marx je namreč govoril o *socialni revoluciji*. Kajti konec kolonialnega gospostva se ni zmeraj ujel z družbeno revolucijo. Velika večina dežel, ki so se znebile kolonialnega jarma, se je znašla v položaju latinskoameriških republik, ki so formalno sicer neodvisne, vseeno pa podrejene tisti obliki imperializma, ki je znana pod imenom neokolonializem. Za te dežele ostaja še vedno odprto vprašanje notranje revolucije, to je vprašanje radikalne spremembe družbenih in ekonomskih odnosov. Kako doseči in kam usmeriti te spremembe, sta po vsej priliki najbolj zapleteni vprašanji, na kateri naj odgovarja sodobna zgodovina.

Družbeni in politični spopadi, pogosto tudi oboroženi boji ali pa celo vojne, ki znajo s takšno zagrizenostjo izbruhniti na teh območjih, so nenehen dokaz, da obstajajo procesi gospodarskega in družbenega preoblikovanja bivših kolonialnih družb. Ekonomska in politična analiza bi se morala torej osredotočiti na notranje procese transformacije v teh deželah ter na povezavo med temi procesi ter mednarodnimi ekonom-

¹ K. Marx: Britanska dominacija v Indiji, Marx-Engels, Indija—Kitajska—Rusija, Milano, Il Saggiatore, 1965.

skimi in političnimi odnosi, to je, na povezavo med temi procesi in imperializmom.

V zadnjih desetih letih pa se je v okviru mednarodnega delavskega gibanja izoblikoval nov način razreševanja problemov nekdanjega kolonialnega sveta ter s tem — implicite — tudi novo lotevanje problema imperializma, kot ga poznamo dandanes.

Pri tem imamo v mislih tisto trojno delitev svetovnih območij, ki se je bila začela uveljavljati sredi petdesetih let (bandunška konferenca) s pojavom novega pojma: *tretji svet*². Pojem nikoli ni bil natančno in za zmeraj opredeljen. Kljub temu pa lahko trdimo, da v njem odseva določena interpretacija zgodovine tistih let, zgodovine, ki je dovolj jasna sama po sebi. Glede na to interpretacijo naj bi se iz kapitalistično imperialističnega sveta (v nasprotju s socialističnim) dvignil pod pritiskom protikolonialnega boja po drugi svetovni vojni blok »novih« dežel, *tretji svet*; to se pravi območje, ki ni kapitalistično in tudi ne socialistično, marveč ga medsebojno veže neka osnovna danost: gospodarska zaostalost. Tako je tretji svet postal soznačnica za bivša kolonialna in premalo razvita območja.

Iz te nove konfiguracije v politični in ekonomski geografiji ter iz posledic, ki ena za drugo izhajajo iz gospodarskih odnosov med različnimi območji, se je razrasla nova problematika, na kateri se je razcvetela zdaj že skoraj neštevilna literatura. Splošno mnenje je, da je od prihodnosti premalo razvitega sveta oziroma tretjega sveta odvisna prihodnost vsega človeštva. Razprava o teh vprašanjih ter o tem, kako naj bi jih reševali, je odmevala tudi v delavskem in demokratičnem gibanju. Ni naša naloga v teh okvirih analizirati vse razprave znotraj njega. Vsekakor pa zaslužita pozornost dve stališči, predvsem zato, ker sta po vsej priliki zmotni. Po eni plati gre za stališče, češ da so zdaj postale gonilna sila zgodovine nerazvite dežele; prihodnost je zato odvisna od spopada med izkoriščanimi deželami na eni ter kapitalističnimi, izkoriščevalskimi deželami na drugi. Po drugi plati pa gre za stališče, da so prav zahodno delavsko gibanje in pa socialistične dežele tiste, ki naj sprožijo uravnovešen razvoj mednarodnih ekonomskih odnosov ter tako odpravijo nerazvitost in neokolonializem s pomočjo nekakšnega mednarodnega demokratičnega planiranja gospodarskega razvoja.

² To definicijo naj bi bil prvi uporabil leta 1956 Alfred Savvy analogno izrazu »tretja država«. Glej: J. Lacouture e J. Baumier: Les poids du Tiers Monde, Paris, 1962, str. 11.

Obe ti tezi, zrasli v mednarodnem delavskem gibanju, zamegljujeta osrednje vprašanje, ki smo si ga postavili na začetku: vprašanje družbene revolucije *znotraj bivših kolonialnih dežel*.

Takšne teze namreč prenašajo osnovno protislovje s področja odnosov med razredi na področje odnosov med razvitiimi in nerazvitiimi območji v mednarodnem okviru.

Izsledki politične analize, ki najde osnovno protislovje v okviru mednarodnih gospodarskih odnosov namesto v okviru notranjih družbenih odnosov, si po svoje v osnovi nasprotujejo: eno stališče namreč temelji na tezi o možnosti *racionalizacije* gospodarskih odnosov med obema območjema; drugo pa na tezi o vseobsegajočem nasprotovanju med enim in drugim območjem. Obe tezi — to moramo poudariti — pa izhajata iz pojmovanja, da je svet razcepljen vertikalno na dva dela, na bogate in revne dežele, na izkoriščevalske in izkoriščane dežele.

Ženevska konferenca o trgovini in razvoju, ki je zasedala poleti 1964 pod pokroviteljstvom OZN, pomeni doslej najzgovornejše dejanje za to, da bi dobila znanstveno legitimnost in politično veljavo teza o planiranju trgovinskih odnosov med obema območjema, ki ju je s tem dobil tudi predlog za planiranje razvoja na podlagi soglasja med razvitim kapitalističnim območjem in zaostalim območjem. Analiza, razčlenjena v Prebischevem poročilu, s katerim se je konferenca začela, je bila temeljila na tezi o *vse večjem gospodarskem prepadu* med visoko industrializiranimi deli sveta in tistimi, ki jih označujejo kot premalo razvite. Območji sta bili predstavljeni kot »zaprta prostora«, nagnjena k čedalje večjim razlikam. Če je vprašanje postavljeno v takšnih okvirih, izhaja iz njega drastična alternativa: ali prepustiti zaostalo območje samemu sebi in povečati razlike ali pa poseči v sedanje mednarodne gospodarske odnose z organskim načrtom, da bi jih tako uskladili ter usmerili na pot uravnoveženega razvoja.

Terapija, ki jo je predlagal Prebisch v Ženevi, je znana. Temelji predvsem na dveh elementih: a) na preoblikovanju načel, ki v sedanjem času urejajo mednarodne trgovinske odnose, pri čemer gre potemtakem za uresničevanje nove mednarodne delitve dela; b) na povečani finančni in tehnični pomoči »deželam v razvoju«.

Če bi uresničili ta načrt za racionalizacijo gospodarskih odnosov, bi zaostale dežele — po Prebischevem poročilu — dosegle sedanjo življenjsko raven industrializiranih kapitalističnih dežel v časovnem razdobju 80 do 200 let. Toda ta načrt je ostal na papirju, kajti uveljavljanje nove mednarod-

ne delitve dela, to je temeljita revolucija v gospodarskih in družbenih strukturah, ni zadeva, ki bi bila podvržena tehnokratskemu programiranju; treba je le opozoriti na to, da se niti razvitim kapitalističnim deželam doslej ni posrečilo razrešiti problema notranjih gospodarskih in družbenih nesorazmerij (za primer naj navedemo vprašanje Juga v Italiji).

V tej razpravi pa nas ne zanima razmišljanje o tem, ali je te vrste terapija, zasnovana na prosvetljenskih in tehnokratskih konceptih, uresničljiva ali ne, marveč želimo opredeliti temeljno vprašanje: ali gre za dvoje ločenih svetov in celo svetov, ki sta iz dneva v dan bolj narazen, ali pa je res nasprotno, da se ti dve območji, ki naj bi bili čedalje bolj narazen, v resnici s čedalje bolj tesnimi stiki povezujeta. S stališča delavskega gibanja gre za naslednje probleme: kakšne so sedanje oblike imperializma? Ali je osnovno protislovje še zmeraj protislovje razredov v vsaki deželi posebej, ali pa se je premaknilo s področja notranjih odnosov na področje mednarodnih odnosov? In kakšni so končno temeljni učinkovite mednarodne antiimperialistične solidarnosti?

2. Tezo, po kateri se je prepad med razvitim kapitalističnim svetom in deželami v razvoju v zadnjih dveh letih poglobil, ne pa zmanjšal, potrjujejo skladni dokazi, izvirajoči iz primerjav najpomembnejših indeksov razvoja obeh območij, preučevanih scela. Gre za primerjave o dinamiki naraščanja dohodka na prebivalca, o različni udeležbi v mednarodni trgovini, različni stopnji investicij tujega zasebnega kapitala. Vsaka od teh primerjav — še bolj pa vse skupaj — potrjuje, se zdi, začetno tezo: da gospodarske razlike med obema področjema, preučevanima ločeno, naraščajo.

Te različne primerjave torej na videz potrjujejo tezo o čedalje večjih razlikah med obema območjema ter o marginalizaciji premalo razvitega območja. Za teoretike kapitalizma to pomeni, da sodi dandanes protiimperialistični boj v okviru demagogije: resnični problem naj bi po njihovem bil, kako vključiti »tretji svet« v območje razvoja. To naj bi dosegli z reševalno operacijo, s katero bi racionalizirali mednarodne gospodarske odnose, nudili več možnosti tudi razvoju samih razvitih držav ter končno ohranili svetovni mir, ki ga ogroža poslabšanje v neravnovesju med razvitimi in zaostalimi območji.

Ta slika mednarodnih gospodarskih odnosov se zdi čista in neizpodbitna; treba pa jo je pogledati le iz drugega zornega kota ali s povečevalnim steklom, ki ne prikazuje cele

slike, marveč tudi njene podrobnosti, in že lahko ugotovimo, da skriva v sebi mnogo bolj zapleteno in protislovno realnost, ki je ni mogoče dojeti z globalnim in površnim preučevanjem.

Agregatni podatki, ki so na razpolago, v resnici namreč prikrivajo globoke notranje razlike. Podoba, ki jo zbuja in je najprej podoba sveta, ki se razvija, nato pa še sveta, ki je prepuščen zaostalosti in gospodarskemu propadanju, je le delen in deformiran odsev stvarnosti. Globalne podatke je treba razbiti in razčleniti. Šele potem je moč videti, da poglobitveno dejstvo niso splošna in naraščajoča beda, stagnacija in zaostalost, marveč narobe globoko in očitno nesorazmerje med revščino in bogastvom, med propadanjem posameznih območij, posameznih gospodarskih sektorjev, posameznih družbenih slojev ter med razvitostjo drugih območij, drugih sektorjev, drugih družbenih slojev. Odnosi med območjem v razvoju ter razvitim kapitalističnim območjem imajo sicer elemente skladnosti, vendar pa tudi elemente globoke različnosti.

3. Iz vseh podatkov, ki so na razpolago, je torej mogoče potegniti dve ugotovitvi. Prva: območja, ki ga označujemo kot nerazvitega, ni mogoče obravnavati kot homogen blok, ki stoji nasproti razvitemu kapitalističnemu območju. Med obema območjema se ne da potegniti različne demarkacijske črte. Ni mogoče govoriti o kapitalističnem razvoju v »zaprti posodi«, o razvoju, ki je torej omejen samo na dežele, ki so že visoko industrializirane. Druga: demarkacijska črta poteka oziroma se čedalje bolj izteka k temu, da bi znotraj vsake dežele ločevala sektorje, ki so razviti, ter tiste, ki so nerazviti, ter razmejevala kapitalistični razvoj od stagnacije ali propadanja tradicionalnih sektorjev proizvodnje.

Razvoj in zaostajanje sta torej elementa, ki hkrati nastopata v gospodarskih procesih dežel v razvoju. V teh deželah se kapitalizem razvija z različnim ritmom, pri čemer stresa temelje tradicionalnega naravnega gospodarstva, razbija stare družbene okvire ter sprošča množice ljudi, da zapuščajo podeželje ter se selijo v »bidonvilles«, ki obkrožajo mesta in so zgrajena po željah nove industrijske, trgovske in upravne buržoazije, kateri se postavlja po robu čedalje bolj množičen sloj proletariata in polproletariata.

Z rastjo kapitalizma se razvijajo tudi tanki sloji že obstoječe buržoazije. In čeprav se moč in sestava te buržoazije spreminjata v vsaki deželi drugače, je buržoazija v deželah, ki so na poti razvoja, v središču političnega in gospodarskega upravljanja. Vsekakor pa ni dovolj močna, da bi lahko vla-

dala brez zavezništva. Znotraj so njeni zavezniki privilegirani sloji s podeželja, na zunaj pa mednarodni kapitalizem. Zveza s predkapitalističnimi in fevdalnimi sloji navznoter ter z mednarodnim kapitalom navzven pa pomeni oviro samemu razvoju nacionalnega kapitalizma. To je tisto, kar pogosto povzroča trenja v posameznih slojih lokalne buržoazije, trenja med bolj dinamično buržoazijo in fevdalnimi sloji ter trenja med delom industrijske buržoazije in mednarodnimi kapitalističnimi skupinami. Vendar pa je buržoazija prešibka, da bi lahko znotraj zavrgla sodelovanje s parazitskimi sloji ter navzven z mednarodnim kapitalom. Hkrati pa se tudi preveč boji latentnega ali odkritega spopada z ljudskimi množicami (zaposleni in brezposelni delavci v mestih, množica kmetovalcev, ki ječi v bedi in izkoriščanju), da bi si upala odreči povezavi s privilegiranimi predkapitalističnimi sloji ter gospodarski, politični in vojaški podpori mednarodnega kapitalizma.

Podobo progresivne in *nacionalne* buržoazije moramo tedaj zamenjati, če govorimo na splošno, z mnogo bolj realistično podobo buržoazije, ki je na notranjem področju reakcionarna, na zunanjem pa povezana z imperializmom. Pojasnjevanje te teze s primeri povzroči pravo zaprepadenost, ko je treba izbirati primere med desetinami dežel, kot so Brazilija, Venezuela, Indija, Maroko, Nigerija in tako naprej. Seveda je v teh deželah proces stratifikacije družbenih razredov na različnih zgodovinskih stopnjah: v Latinski Ameriki je ta proces dlje kot pa v Afriki. Povsod pa velja, da se nasprotja med razredi zaostrojujejo v skladu z iztekanjem obdobja protikolonialnega boja: na mesto enotnosti *v boju zoper kolonializem* stopajo notranje razlike ter različni odnosi *z neokolonializmom*.

Razlika med kolonializmom in neokolonializmom je ostala v osnovi neopredeljena in zamegljena, ker so jo iskali na institucionalnem nivoju in na področju mednarodnih odnosov; po našem mnenju pa je razmejitveno črto treba iskati v gospodarskih in družbenih spremembah, ki nastanejo znotraj nekdanjih kolonialnih ozemelj, ko si le-ta pridobe formalno politično neodvisnost. Namesto odnosa, za katerega je značilno globalno podrejanje kolonije koristim metropole, pride odnos, ki je diferenciran in prožen in ki zajema različne oblike boja, sodelovanja in podrejanja. Ni slučajno, da se neokolonializem v kar največ primerih predstavlja kot miroljuben odnos: imperialistične sile izvajajo svojo nadoblast v okviru neokolonialističnih odnosov *običajno* po vladajočih razredih v nekdanjih kolonialnih deželah. Seveda pa to

pravilo ni brez izjem; teh je celo mnogo: kadarkoli se namreč zgodi, da je vladajoči razred ogrožen od znotraj, se imperializem s silo vmeša v korist tistih razredov, ki so prenašalec neokolonialistične nadoblasti...

Po tej poti smo prišli do osrednjega sklepa našega razpravljanja: *odločilna ekonomska in politična razmejitvena črta ni tista, ki se vleče med bogatimi in revnimi deželami, med severom in jugom našega planeta; razmejitvena črta poteka znotraj vsake nerazvite dežele in je črta, ki razmejuje razrede.*

Neokolonializem ima svoje korenine v zadnji konsekvenci v notranji dinamiki posameznih nerazvitih dežel.

Temeljna karakteristika sedanjega obdobja neokolonializma potemtakem ne izvira iz čedalje večjih razlik med razvitim in nerazvitim svetom. Narobe — priče smo tendencam po vse tesnejši integraciji obeh območij v okviru enotnega kapitalističnega trga. Tako postaja razvoj bivših kolonij odvisen od zakonov kapitalizma, to je od zakonov, ki jih v skladu s svojimi potrebami krojijo mednarodne oligopolistične skupine.

Res je, da so tokovi investicij v sedanjem času mnogo bolj intenzivni znotraj kapitalističnega območja. Ameriški zasebni kapital se je v zadnjih letih usmerjal pretežno v dežele zahodne Evrope. To pa ne pomeni, da so bile zaostale dežele popolnoma zapuščene; pomeni samo, da je konec dobe, v kateri so industrijske sile razdelile svet na območja ekskluzivnega vpliva ter tako namenoma ustvarile togo razdelitev svetovnega kapitalističnega trga. Dandanes imajo oligopolistične skupine mednarodno finančno in trgovinsko podlago in akcijski radij, ki obsega kapitalistično območje v njegovi vseobsežnosti. V takšnem stanju ni najpoglavitejši nadzor nad deželami, ki proizvajajo surovine, in nad njihovimi trgi. Strategija velikih severnoameriških in evropskih skupin vse bolj temelji na nadzorstvu nad »strateškimi« sektorji kapitalistične produkcije in trga. Včeraj je bil bistven nadzor nad rudniki in plantažami v kolonialnih in polkolonialnih deželah. Danes pa postaja vse bolj odločilen nadzor nad najbolj dinamičnimi sektorji predelovalne industrije: nad elektroniko, elektromehaniko, kemijsko in avtomobilsko industrijo itd.

Zato ne preseneča dejstvo, da se je teren osnovnega spopada zdaj preselil v razvite kapitalistične dežele, s čimer se da pojasniti tudi skrajno intenzifikacijo tokov investicij in trgovinskega prometa na tem območju. Ta spopad pa zadeva prav toliko tudi območja, ki so manj razvita, bodisi

neposredno, bodisi posredno. Neposredno tako, da kapitalistične skupine tekmujejo za tradicionalne vire teh dežel (rude, energetika, kmetijski pridelki) ter za nove, že oblikovane trge ali pa za trge, ki se šele oblikujejo; posredno pa zato, ker je nadzor nad gospodarstvom in trgi v razvitih deželah predpostavka in pogoj za širšo in intenzivnejšo kontrolo nad manj razvitimi deželami.

4. In prav to je tisti novi kontekst mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov, v katerem so problemi v zvezi z razvojem bivših kolonij.

Zgodovina zadnjih let priča, da so si dežele v razvoju pridobivale različne izkušnje, ki jih bomo shematično orisali v nadaljevanju.

a) Kitajske izkušnje. Zanje je značilna pospešena notranja akumulacija, zasnovana predvsem na celotni in racionalni uporabi razpoložljive delovne sile na podeželju. Zaradi zgodovinskih in političnih razlogov se ta obsežni proces akumulacije in družbeno-ekonomske preobrazbe odvija skorajda v »zaprtem prostoru«, s kar najmanjšimi finančnimi in trgovinskimi odnosi s preostalim svetom.

Ta razprava ne nudi priložnosti, da bi ocenjevali vrednost kitajskih izkušenj. Te vsekakor izhajajo iz izvirnega zgodovinskega procesa kitajske revolucije in so zanje značilne geoekonomske dimenzije dežele. *Kitajska pot* se torej poraja iz določenih zgodovinskih, političnih in gospodarskih koordinat: ne more biti zatorej model razvoja, model, ki bi ga bilo mogoče aplicirati neodvisno od konkretnih zgodovinskih razmer v katerikoli od gospodarsko zaostalih dežel.

b) Izkušnje, ki jih bomo označili kot »zahodne« in ki so nasprotni pol prejšnjih; so najbolj razširjene in kažejo širok spekter različic.

To, kar je značilno za ta *model razvoja*, ne izvira iz institucionalnih značilnosti, ki so skorajda zmeraj brez realne vsebine, marveč iz položaja dežel, ki si z njim pomagajo, glede na mednarodno kapitalistično gospodarstvo; na kratko povedano, gre za dežele, ki so vključene v svetovni kapitalistični trg, kot so Brazilija, Venezuela, Nigerija, Indija, Maroko — da iz dolge vrste naštejemo le nekaj dežel. Gre za dežele, katerih notranja gospodarska evolucija je neposredno odvisna od razvojnih procesov mednarodnega kapitalizma.

Način in hitrost njihovega notranjega razvoja sta v pretežni meri odvisna od strateških odločitev mednarodnih finančnih in industrijskih skupin. Formalna nacionalna neodvisnost ni v nasprotju s takšno bistveno gospodarsko odvisnostjo. Narobe — politična dekolonizacija je bila nujen pogoj

za preseganje enostranskih vezi z eno samo vodečo silo in hkrati tudi pogoj za polno vključevanje v mednarodni kapitalistični trg. Buržoazija teh dežel je v prožnih odnosih (ki so prepleteni z elementi soglasja pa tudi sporov) s središči mednarodnega kapitalizma. Objektivno tako postaja podpornik neokolonializma. Lahko celo trdimo, da brez te dialektike znotraj nekdanjih kolonij ne bi imeli neokolonializma, marveč bi se še zmeraj nadaljevali stari kolonialni odnosi, očiščeni nekaterih upravnih aspektov.

O rezultatih izbora te poti bi lahko mnogo razpravljali, vendar pa je za naše namene, to je za izoblikovanje sheme, dovolj, če si ogledamo nekatere najbolj vidne in neizpodbitne rezultate.

Dežele, ki so si izbrale to pot, so daleč od tega, da bi rešile probleme notranje akumulacije ter stopile na pot uravnoveženega razvoja z lastnimi gonilnimi silami.

Narobe — notranja neuravnoveženost med tistimi, ki »imajo«, in tistimi, ki »nimajo«, neuravnoveženost med razredi vrtoglavo raste. Nasproti razvitim sektorjem, ki so vključeni v tokove mednarodnega kapitalizma, se postavljajo sektorji, ki razpadajo. Nasproti bogastvu nekaterih družbenih slojev se na pretresljiv način postavlja beda delovnih množic, kmetov in polproletariata.

Zahodna, kapitalistična pot, tako ljuba demokratom in socialnim demokratom, vodi neposredno k fašizmu Castela Branca v Braziliji, k revolucionarnemu boju v Venezueli in Peruju, k vse hujši revščini indijskih množic, k čedalje bolj jasnemu razkolu med vladajočimi razredi in ljudskimi množicami v večini afriških držav.

c) Končno imamo še *protikapitalistične* izkušnje. Gre za tiste dežele, ki se sicer niso osamile nasproti mednarodnemu kapitalističnem trgu, ki pa zavračajo model kapitalističnega razvoja in *avtomatizme*, ki so z njim povezani na področju mednarodnih odnosov. Za te dežele je značilna vodena ekonomska politika. Zasebna kapitalistična iniciativa je pričujoča, vendar pa na različne načine omejena. Stiki z mednarodnim kapitalizmom so bolj ali manj intenzivni, vendar pa gredo po državni oblasti, so torej politično pogojeni in zatorej izvzeti pred »spontanostjo« odločevanja najmočnejših zasebnih skupin.

Na političnem področju se takšno stališče izraža v spoznavanju tako s socialističnim taborom kot tudi z zahodnim taborom. Različice tega *modela* so številne in v obdobju dinamične preobrazbe — od ZAR, Alžirije in Gvineje do

Maliya in Gane (razprava je bila napisana pred državnim udarom v Gani, op. ur.).

Skupna značilnost teh dežel je, da snujejo svojo nacionalno neodvisnost na gospodarski neodvisnosti, na omejevanju funkcij svoje kapitalistične buržoazije in na bolj ali manj jasnem državnem vodenju. V teh deželah nacionalni politični in ekonomski element prevladuje nad tistim, ki smo ga spoznali kot značilnost neokolonializma: nad strukturalnim podrejanjem buržoazije — in zato tudi najbolj dinamičnih sektorjev gospodarstva — mednarodnim kapitalističnim središčem.

Prihodnost teh dežel je negotova toliko, kolikor je odvisna od razvoja notranjih odnosov in od razvoja mednarodnih odnosov, res pa je, da bo razvoj teh izkušenj, njihov uspeh ali neuspeh, močno vplival na prihodnost vsega nekdanjega kolonialnega sveta. Izkušnje teh dežel bodo pokazale, ali je edina alternativna pot k vstajenju iz kapitalističnega sveta in iz neokolonialističnega izkoriščanja v kitajskem modelu ali pa so še druge poti, skladne z različnim zgodovinskim razvojem, poti, ki vodijo izpod kapitalističnega podrejanja in iz okov nerazvitosti, ne da bi bilo treba stopiti v sfero gospodarske in politične osamitve.

5. V tej točki, se zdi, bi lahko izoblikovali splošne sklepe razmišljanja, ki smo ga opravili: problemi nerazvitosti in neokolonializma ne morejo biti razrešeni, če se ukvarjamo samo z vprašanjem mednarodnih ekonomskih odnosov. *Premagovanje nerazvitosti in neokolonializma je predvsem odvisno od gospodarskih in političnih odnosov znotraj vsake dežele.* S tem ne zanikamo pomena mednarodnih faktorjev. Nasprotno. Notranje odločitve so zmerom kar najbolj povezane z dinamiko mednarodnih odnosov.

Nerazviti svet je stvarnost, ki je globoko diferencirana in ki se glede na dinamiko znotraj vsake dežele čedalje bolj diferencira. Zunanji faktorji vplivajo na to notranjo dinamiko in prav tako različne načine in porajajo različne in nasprotujoče si sadove.

Od tod izvirata abstraktnost in mistifikacija tehnično-ekonomskih razprav, ki postavljajo problem razvoja »perifernih« območij na nediferenciran način, v okvirih »pomoči« in trgovinske politike.

Indija je dežela, ki je v zadnjih dvajsetih letih sama dobila več pomoči kot ves preostali svet v razvoju: rezultati so enaki polomu. Res se je kapitalizem v Indiji razvil, toda povečala so se tudi notranja nesorazmerja in odvisnost od tujine.

To kajpak ne pomeni, da je pomoč sama po sebi negativen faktor. Pač pa pomeni, da je pogojena z ekonomskimi in političnimi procesi, v kakršne se vrašča.

Problem trgovanja se postavlja na podoben način. Stabilizacija »terms of trade« (o čemer je toliko govora) ne odseva avtomatično na procesu notranje akumulacije zaostalih dežel. Uspehi tudi najbolj ugodne trgovinske politike so odvisni od načina akumulacije, ki obstaja v posamezni državi, to je od njene ekonomsko-socialne podlage. Obstojajo namreč dežele v razvoju — kakršna je na primer Venezuela — ki jim kljub ogromnim profitom mednarodnih trustov še zmeraj dotekajo izredno velika finančna sredstva (poldruga milijarda dolarjev letno samo za royalties od nafte), pa se nesorazmerja v gospodarstvu še zvečujejo, namesto da bi se zmanjševala. Iz latinskoameriških držav je bilo v minulem desetletju eksportiranih več kot deset milijard dolarjev, da bi jih investirali v razvita kapitalistična območja. To pa dokazuje, da razpolaganje s finančnimi sredstvi ni samo po sebi faktor pospeševanja razvoja dežele ali skupine dežel, marveč lahko postane faktor, ki povečuje gospodarsko in politično moč nekaterih družbenih slojev, katerih koristi nagibajo k temu, da bi se čim bolj uskladili s koristmi mednarodnih kapitalističnih skupin, ter k temu, da se čim bolj odmaknejo od interesov ljudskih množic v deželi.

V tem je torej osnovna napaka vseh tehnokratskih predlogov, ki nagibajo k temu, da bi probleme nerazvitih dežel rešili v okviru pomoči in trgovinske politike z abstraktno zahtevo po planiranju svetovnega kapitalističnega razvoja.

Osnovni problem nerazvitih dežel je torej razbijanje neokolonializma, to je razbijanje zveze vladajočih razredov znotraj dežele z mednarodnimi kapitalističnimi središči. Ta zveza ima različne oblike in stopnje v skladu z zgodovinskimi razmerami v vsaki posamezni deželi. V zvezi s tem je vsekakor opaziti enotno tendenco, ki podpira razvoj notranje diferenciacije in torej tudi notranje spopade v nekdanjih kolonialnih deželah.

In prav na tem jasnem pogledu na dialektiko gospodarskih in družbenih sil znotraj vsake dežele bi moralo temeljiti vprašanje mednarodne solidarnosti v boju proti neokolonializmu. Delavsko gibanje v naprednih kapitalističnih deželah je objektivno pomemben faktor v splošnem boju proti imperializmu. Stiki delavskega gibanja z notranjimi in mednarodnimi velikimi kapitalističnimi skupinami pogojujejo evolucijo protikolonialističnega boja v deželah v razvoju in so s tem bojem tudi sami vzvratno pogojeni.

Vse dežele kapitalističnega območja, razvite in nerazvite, so dandanes pred odločitvijo: ali pred podrejanjem mednarodnemu kapitalističnemu razvoju, ki ga obvladujejo skupne sile ameriških in evropskih trustov, ali pa pred bojem proti *avtomatizmu* mednarodnega kapitalističnega trga, bojem, ki naj bi potekal v obliki spreminjanja odnosov med silami razredov znotraj vsake dežele.

To ni priložnost, da bi razpravljali o pogojih in perspektivah boja za socializem v deželah razvitega kapitalizma. Toda zdi se, da je iz analize, ki smo jo opravili doslej, jasno razvidna tesna zveza med bojem za socializem v razvitih kapitalističnih deželah ter proti neokolonialističnim bojem v nerazvitih deželah.

To pomeni, da je treba ponovno potrditi potrebo po razvoju resničnega internacionalizma, katerega osnova je v razrednem boju, v nacionalnem in mednarodnem protikapitalističnem boju, v socialistični perspektivi. Pogoj za to pa je izpodbijanje in zavračanje sedanjih shem buržoazne propagande, shem, kakršne so zrasle v okviru nekaterih teorij v krilu mednarodnega delavskega gibanja samega in ki so zasnovane na nasprotju med razvitim kapitalističnim in nerazvitim svetom; na nasprotju, ki naj bi ga menda po eni plati presegli s prosvetljensko racionalizacijo mednarodnih ekonomskih odnosov, po drugi plati pa s pomočjo frontalnega spopada med severom in jugom našega planeta. Nasproti tej vodoravni delitvi sveta smo postavili navpično delitev, ki vodi znotraj vsake dežele: gre za razredno delitev in za popoln marksističen pogled. Prepričani smo, da s tem še nismo izčrpali teme; zdi pa se, da gre za delovno hipotezo, opirajočo se na določeno število argumentov, ki jih ni mogoče prezreti, pa tudi za način, da bi znotraj mednarodnega delavskega gibanja znova načeli razpravo, ki ne bi bila obremenjena s tistimi shemami, ki zavirajo marksistično analizo pojavov in sam razvoj razredne solidarnosti na mednarodnem področju.

Prevedel in priredil iz »Quaderni di Critica marxista« N. 2: Marjan Sedmak

VOJIN MILIĆ

Sociološka metoda

Avtor, profesor na sociološki katedri beograjske filozofske fakultete, je vidna osebnost v povojnem obdobju naše sociologije. S svojim raziskovalnim, učnim in publicističnim delom dopolnjuje in zaokroža uspehe programske in akcijske raznorodne, a prizadevno razgibane beograjske sociološke šole.

Dopolnjuje in zaokroža, saj se že več kot deset let izrazito posveča metodološkim problemom sociološkega raziskovanja. Sadove dolgoletnega študijskega dela, ki jih preverja bogata učiteljska izkušnja, izpričuje knjiga »Sociološki metod«. ¹

Obča znanstveno spoznavna problematika zajema prvih šest poglavij obsežne knjige. V tem okviru obravnava avtor delovno območje in funkcije metodologije. Proučevanje metodologije dopušča širši in bolj vsestranski vpogled v znanost z njene dejavne plati. Omogoča namreč pogled v znanstvenikov laboratorij, kabinet, delo na terenu, spoznava bralca s potmi in sredstvi, s pomočjo katerih prihaja znanstvenik do posameznih spoznanj, ter z logiko, ki povezuje v miselno celoto

najrazličnejše postopke in sredstva znanstvene aktivnosti.

Epistemološke osnove teoretične znanosti: objektivnost, preciznost znanstvenega spoznanja, funkcija znanstvenega zakona in znanstvene teorije ter struktura in narava znanstvenega spoznanja — so pogloblitni problemi, ki jih načelno rešuje v posebnem poglavju knjige, ilustrira, razčlenja in poudarja pa v vseh ostalih poglavjih ob obravnavanju posebnih metod in tehnik zbiranja in analize podatkov.

Posebno tehtnost dobi v tem okviru obravnavanje pojma ter funkcije sociologije in bistvenih lastnosti sociološke metode. Sam pravi, da celovitejše zamisli o sociološki metodi ni mogoče zgraditi brez določnejšega pojmovanja sociologije kot znanosti, seveda pa tudi ne brez temeljitega proučevanja metodoloških rešitev in stališč, ki so se v njej razvila. Zato daje analitičen pregled pogledov o sociološki metodi, ob tem pa se še posebej ustavlja ob Marxu, Comtu, Millu, Durkheimu, Diltheyu, Windelbandu, Richertu in Webru ter njihovi vlogi v razvoju sociološke metode. Tako načrtno zadošča težnji za proučitev in smiselno povezano

¹ Nolit, Beograd 1965, 665 strani, biblioteka Savremena filozofija imponion.

razjasnitev osnovnih izhodišč, strukture in najrazličnejših postopkov razumne misli o družbi in človekovem položaju v njej.

V preostalem delu knjige (od VII. do XVI. poglavja) razgrinja avtor izkušnje glede konkretnih metod in tehnik zbiranja in analize podatkov. Preden pa obravnava posamezne metode, razloži osnovne elemente teorije znanstvenih informacij. Učinkovitost raziskovalne aktivnosti je namreč odvisna od usklajenosti opazovanja in zbiranja podatkov, od usmerjenosti in sistematičnosti izkustvenih informacij, od objektivnosti in preciznosti izvernih znanstvenih podatkov, od proučevanja njihove znanstvene uporabnosti, od postopkov njihovega urejanja in obdelave ter od načina razkrivanja napak.

Nato obravnava opazovanje, raziskovalni razgovor, vprašalnik, analizo vsebine in druge tehnike zbiranja podatkov, posreduje poglobljena znanja o pogojih in možnostih merjenja družbenih pojavov ter njihove klasifikacije, govori o uporabnosti zgodovinskih podatkov v sociološki analizi ter izčrpno o metodah analize.

Ob tem pojasni pojem in znanstveno spoznavne funkcije sociološkega eksperimenta, možnosti vzročne analize neeksperimentalnih podatkov ter koristi in razmere, v katerih lahko poteka primerjalno raziskovanje.

Časi, ko je bila teorija v pogledih in znanstvenem delu izenačena s spekulacijo, se pomikajo v preteklost. Čedalje očitnejše postaja spoznanje, da je znanost ena bistvenih sestavin

človeške kulture, katere svojost je ravno v organiziranosti in logični zasnovanosti spoznavne aktivnosti. Spontanost, ki jo rojeva raziskovalna praksa, ne more nadomestiti sistematičnega metodološkega raziskovanja in izobraževanja mladih raziskovalcev. Pomemben prispevek daje k temu brez dvoma tudi Milićev metodološki koncept. In to še posebej v našem družbenem in kulturnem okolju, saj je to naše prvo izvorno celovito in pregledno metodološko delo², v okviru omejenih možnosti oprto in povezano z domačo — predvsem še avtorjevo — raziskovalno izkušnjo. Milićeva knjiga prebija pasiven odnos do metodoloških problemov in omogoča poglobljen študij.

Na nekaj stolpcev omejen prikaz tako obsežnega in tehtnega dela je komaj lahko kritičen in objektivni hkrati. Posamezni problemi v knjigi, posamezna poglavja, posebej še o pojmu sociologije in bistvenih sestavinah sociološke metode ter o osnovah vzročno funkcionalne analize, bi terjali poglobljeno samostojno kritično analizo. Ostanemo torej lahko ob že podani povrhnji oceni knjige in dodamo, da je Milićevo delo ena najboljšejših metodoloških študij v evropski sociološki literaturi, celo v primerjavi s poljsko, ki ima sicer tudi na tem področju mnogo več tradi-

² Izvzamemo lahko knjigi R. Supeka, Ispitivanje javnog mnjenja, Naprijed, Zagreb 1961 in M. Đurića, Problemi sociološkog metoda, Savremena škola, Beograd 1962, prvenca na tem področju, ki pa omogočata le delen pogled v zahodnoevropska in ameriška metodološka izhodišča in prakso.

cije in sil kot mi; da je bogat, a silno težak učni pripomoček za študente družbenih ved; da posega v območje zanimanja ne le sociologov, temveč vseh družboslovcev in teoretično mislečih ljudi (intelektualcev). Posebna vrednost dela pa je ta, da je osredotočeno na temeljne probleme sociološkega raziskovanja. Osnovna izhodišča, struktura in različni postopki razumne misli o družbi in človekovem položaju v njej so nedvomno problemi, ki presegajo

meje sociologije. Ravno metodologija je eno od stičišč sleherne obče discipline s filozofijo. Šele tedaj, ko je oprto na znanje o predpostavkah, poteh in sredstvih, je raziskovalno delo znanstveno. Milić se je v svoji knjigi posvečal predvsem splošno analitičnim konceptom sociologije, medtem ko je dal operativno tehničnim problemom in rutinskim elementom informativni pomen.

NIKO TOŠ

»Razprave in gradivo« Inštituta za narodnostna vprašanja

Julija je izšla št. 4/5 »Razprave in gradivo« inštituta za narodnostna vprašanja. Zbornik »Razprave in gradivo« so nekak občasni prikaz znanstvenih dosežkov delavcev inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (INV). Priobčujejo pa tudi znanstveno ali strokovno zasnovane prispevke drugih avtorjev, ki se ukvarjajo s proučevanjem mednarodnih odnosov nasploh in še posebej s proučevanjem položaja zamejskih Slovencev. Leta 1960 je izšla prva številka »Razprav in gradiva«, zdaj v l. 1966, pa imamo pred seboj številko 4/5.

V kratkem prikazu ni mogoče kritično oceniti posameznih prispevkov, opozorim naj le na probleme, ki jih obravnavajo. Zbornik obsega tri dokaj zaokrožene celote. V prvem delu

so objavljeni pomembnejši prispevki jugoslovanskih udeležencev na mednarodnem posvetovanju o človekovih pravicah v večnacionalnih družbah, ki ga je preteklo leto organizirala v Ljubljani OZN skupaj z vlado SFRJ. Dr. A. Vratuša obravnava v razpravi »Complexity of Problems in Multi-National Societi« temeljna vprašanja in probleme, ki se pojavljajo v večnacionalnih družbah. Zlasti je zanimiv tisti del njegove razprave, v katerem obravnava probleme večnacionalnih skupnosti v t. i. novem svetu. Mednarodni odnosi v novo osvojenih delih sveta so vsekakor ne le izredno pereč problem, temveč po svojih pojavnih oblikah tudi problem, pri katerem v marsičem odpovedo merila in kategorije, s katerimi smo se

doslej v Evropi lotevali obravnavanja mednacionalnih odnosov. D. Druškovič obravnava v razpravi »Les relations internationales en SRFY« načelna izhodišča in prakso pri urejanju mednacionalnih odnosov v SFRJ. O nekaterih posameznih vidikih mednacionalnih odnosov v SFRJ pa razpravljajo: dr. J. Jeri v razpravi »Quelques éléments de la situation sur le territoire de nationalités mixtes a la frontière occidentale de la SRFY«; dr. E. Petrič v razpravi »The Rights of National Minorities as Defined in the Statutes of the Communes«; in v svojih prispevkih dr. D. Zagrafski »Les problèmes du développement national et social de la République Socialiste de Macédonie«, Hajrudin Hodža »National Renaissance of Shiptars (Albanians) in the SRFY«, in K. Jončić.

Drugi del pričujoče številke »Razprav in gradiva« obsega raziskave delavcev INV. Dr. J. Jeri in dr. Pleterski kritično obravnavata v svojih razpravah (»Quelques aspects de la constatation de l'appartenance linguistique au cours du recensement régulier de la population sur le territoire Triestin en octobre 1961« in »Die Volkszahlung vom 31. März 1961 in Kärnten«) izhodišča in prakso zadnjih štetij prebivalstva v Italiji oziroma Avstriji, kolikor je šlo za ugotavljanje števila slovenske manjšine v teh državah. Očitno je, da avstrijska in italijanska statistika še nista docela opustili metod, katerih namen je prikazati manjši obseg slovenske manjšine, kakor je v resnici. Dr. F. Zwitter polemizira v sestavku »Eine son-

derbare Besprechung« z R. Barbon o knjigi dr. J. Pleterskega »Narodna in politična zavest na Koroškem«. A. Jager pa razpravlja o genezi avtonomije Furlanije-Julijske krajine (Regionalna avtonomija Furlanije-Julijske krajine).

Tretji del obsegajo ocene, prikazi in gradivo. D. Druškovič podrobno ocenjuje knjigo Guya Herauda »L'Europe des Ethnies«. Med gradivom velja omeniti poročilo prof. A. Bormeja o položaju italijanske manjšine v Jugoslaviji (»La posizione del gruppo etnico Italiano della Jugoslavia«), sklepe skupne seje izvršnih odborov Slovenske kulturno-gospodarske zveze in Unije Italijanov za Istro in Reko in izčrpno bibliografijo (B. Marušič, »Bibliografija o problemih pokrajin ob zahodni meji SFRJ — 1951 do 1961«, in T. Zorn, »Bibliografija člankov o koroškem vprašanju v periodičnem tisku, 1961 do 1963«).

Ni pretirana trditev, da lahko zbornik tako glede vsebine prispevkov kot glede ureditve mirno primerjamo s publikacijami sorodnih institucij v Evropi in zunaj nje. Kolikor pa je mogoče spremljati publicistično dejavnost INV, je pričujoči zbornik nekaj vrh njegove dosedanje znanstvene rasti. To je toliko bolj razveseljivo, če upoštevamo gnotne možnosti, v katerih je INV, podobno pač kot večina podobnih ustanov na Slovenskem.

Posebej velja poudariti, da se je vodstvu sorazmerno majhnega inštituta (edinega v Jugoslaviji, ki se posebej ukvarja s proučevanjem mednacionalnih odnosov) posrečilo pritegniti k

sodelovanju širok krog strokovnjakov iz vse države. Tako objavljajo svoje prispevke v dosedanjih številkah »Razprav in gradiva« avtorji z vseh področij Jugoslavije.

Dosedanje publikacije inštituta vzbujajo upanje, da bo morda prav zaradi prizadevanj INV v prihodnosti monografsko obdelana problematika mednacionalnih odnosov. Problematika, katere je jugoslovanska praksa tako bogata po svojih izvirnih rešitvah, ki pa z izjemo uvoda k drugi izdaji Speransa še ni doživela tehtnejše monografske in teoretsko poglobljene obravnave. Vedno bolj očitna je namreč aktualnost problematike mednacionalnih odnosov na eni strani in po-

manjkanje socialističnih teoretskih del o tej problematiki na drugi. Doslej niso bila objavljena dela, ki bi s teoretsko posplošitvijo jugoslovanske prakse in z analizo pri nas uveljavljenih načel mogla prispevati (čeprav ne vedno, spričo v marsičem drugačnih objektivnih okoliščin) k razreševanju perečih mednacionalnih odnosov v mnogih državah sodobnega sveta. Napak bi bilo prezreti zanimanje, ki vlada tako rekoč po vsem svetu, za jugoslovansko »federativno formulo« in za celoten sklop vprašanj, ki so posredno ali neposredno le posledica našega pojmovanja federalizma, jugoslovanskega lotevanja mednacionalnih odnosov.

D. L.

Beleške o tujih revijah

KOMENTAR O SPORAZUMU MED SFRJ IN VATIKANOM

Leszyty argumentów 1966/4

Poljska revija prinaša (M. Staszewski: Cerkev in država v Jugoslaviji) daljši prikaz pravne ureditve položaja verskih skupnosti v SFRJ. Ob tem izredno pozitivno oceni podpisani protokol o sporazumu med vlado SFRJ in Vatikanom. Clankar poudarja, da je s tem Vatikan priznal, da lahko Cerkev deluje tudi v socialističnem družbenopolitičnem sistemu: modus vivendi implicitno priznava socialistično zakonodajo in državo, v kateri ima vodilno družbeno vlogo komunistična partija, kot sprejemljive okvire za cerkveno delovanje. Sporazum tako še enkrat zanika mit o »molčeči« in »preganjeni Cerkvi« v socialističnih državah. Po komentatorju šteje jugoslovanska vlada sporazum za imanenten del svoje verske politike. V protokolu ni ničesar, kar bi ne bilo v skladu z Ustavo in zakonodajo. Sporazum nakazuje tudi za druge socialistične države pot za normaliziranje odnosov med Cerkvijo in državo.

W. Pomykalo analizira zadržanje poljskega episkopata v letih 1945 do 1948. Episkopat je takrat zavzemal ostra integristična, klerikalna stališča. Zahteval je posebno katoliško stranko, religiozno vzgojo v šolah, štel je družinsko zakonodajo za versko zadevo in ostro nasprotoval obvezni civilni sklenitvi zakona in pravici do razveze; bil je celo proti zastavam in civilnim govorom na pokopališčih; demagoško je izrabljajal stisko v porušeni povojni Poljski; pri tem pa se skušal vriniti v organizacije (na primer Zvezo učiteljev), ki jih je pred vojno ostro napadal.

Uvodni članek B. Sobolewske »Človekova svoboda v katoliški doktrini« obravnava *evolucijo pojmovanja (verske) svobode v katoliškem nauku*. Opiraje se na evangeljsko načelo: »kdor veruje... bo zveličan, kdor ne bo ve-

roval, bo pogubljen«, je cerkev dolgo v bistvu zanikala svobodo vesti: človek je dolžan sprejeti (katoliško) Resnico. Po Tomažu Akvinskem ta dolžnost ne zanika svobode, pojmovane kot nasprotje zunanjega pritiska; izvira iz nujnega nagnjenja človeške duše, ki ne more, da ne bi stremela k Resnici, k Bogu. Na II. vaticanskem koncilu se je poudarek prenesel z osebine na motiv: za moralno oceno človeka je bistveno, da sledi svoji vesti, pa čeprav pri tem sprejme kot resnico nekaj, kar je v nasprotju z učenjem Cerkve. S tem ostaja nerešeno vprašanje kazni za nevero. Koncil je obsojal inkvizicijo in molčal o peklu.

Članek W. Leszcynskega o koncilski deklaraciji o verski svobodi se v tej zvezi dotika zlasti navzkrižij ob pojmovanju načela »ni zveličanja zunaj Cerkve«. Ugotavlja tri osnovna stališča: 1. ni rešitve zunaj katoliške cerkve; 2. zadostuje že vera v Kristusa in Razodetje; 3. zadostuje ljubezen do bližnjega — širjenje evangelija je življenjsko pričevanje, ne pa širjenje ali celo vsiljevanje naukov.

-mk-

PRESENCE AFRICAINE

št. 57 marec, št. 58 junij, 1966

Marčna številka je pravzaprav antologija mlade črnske poezije. V njej so zbrane in objavljene najnovejše pesmi francosko, angleško, špansko in portugalsko pišočih črnskih pesnikov. Ta široki izbor naj bi bil uvod v festival črnske poezije, ki je bil letos spomladi v Dakru.

V junjski številki pa so že objavljeni povzetki tega srečanja. Naloga festivala ni bila samo odkrivanje estetskih form. Udeleženci festivala so želeli opomniti na že *prebujeno zavest črnega ljudstva*, ki ni več last le njegove elite. To je zavest enotnosti v raz-

ličnosti, posebnosti v splošnosti. To je zavest dostojanstva v svetu, ki spoštuje le moč in učinkovitost. Ze nekaj časa si Afrika prizadeva postati enakovreden sobesednik v dialogu z ostalim svetom. Črnska civilizacija ni le posebna in boleča veja zahodne civilizacije. Udeleženci so bili enotne misli, da terjajo življenjska vprašanja sodobnosti polno odgovornost tako belih kot črnih ljudi. Isti problem razvija dalje Mohamadou Kane v razpravi *Afriški pisatelj in njegovo občinstvo*. To je študija o položaju evropskega črnkega pisatelja in njegovem odnosu do občinstva. Črnkim pisateljem je po mnenju avtorja veliko lažje biti pisatelj v Evropi kot v Afriki. Toda afriška literatura bo le takrat na pravi poti, ko se bodo njeni pisatelji vrnili k afriškemu ljudstvu. Avtor povzema svojo misel s citatom haitskega pesnika Stephena Alexisa, da je veliko umetniško delo dialektična združitev individualnega talenta in kolektivnega narodovega genija.

Alassane N'Daw objavlja prispevek *Ali je mogoče govoriti o afriški miselnosti?* Avtor se je lotil problema s filozofske plati ter ugotavlja, da Afričan pogreša pristno afriško filozofijo in jo hoče zato zasnovati po tradicionalnih vzorih latinsko-grških mislecev. Toda prva naloga je prav ta, da se otrese te tradicionalne dediščine. Afriški človek tudi ne more sprejeti sodobnega eksistencializma, ker zanj zavest ni samosvoja, najbolj neposredna življenjska količina. On živi v svetu ne le skupaj z drugimi zavestni, temveč v svetu, ki je celota in ki se ga udeležuje v polni meri. Drama sodobnega afriškega človeka je v tem, da v sebi še ni združil različnih elementov, ki razdirajo njegovo osebnost. Ni še uresničil svoje enotnosti in se s tesnobo sprašuje za svojo bit. Avtor upa v skorajšnji nastop filozofije, ki bo avtentičen odsev sodobne črnske miselnosti.

O znanosti, družbi in univerzi v Nigeriji poročča Nduka Okafor. To je članek s posvetovanja, ki je bil maja 1964 v Cambridgeu in ki je bil posvečen univerzam dežel v razvoju. Večji del članka obravnava Nigerijo, z manjšimi lokalnimi spremembami pa lahko njegovi sklepi veljajo tudi za vse afriške dežele v južni Sahari. O nigerijskem

gledališču, njegovih oblikah in avtorjih poročča Oyin Ogunba.

Sliko nigerijskega kulturnega življenja dopolnjuje še članek Franka Aig-Imoukhuedea z naslovom *Film in televizija Nigerije*.

Nadaljevanje izredno zanimive študije *o problemih afriške sociologije* je prispeval L. V. Thomas. Avtor se poteguje za široko raziskovalno akcijo, v kateri bi sodelovali sociologi, ekonomisti, tehniki in široko občinstvo.

STUDIA FILOZOFICZNE,

št. 2 (45) 1966

Stevilka, ki je posvečena Mariji Ossowski, vidnemu imenu poljske 'znanosti o moralnosti', ob 50-letnici njenege znanstvenega dela, obravnava večinoma *problematiko etike* kot znanosti in njenih posameznih kategorij. Izbor tematike ni le priložnost; izraža tudi čedalje večje zanimanje marksistične misli za etiko.

M. Fritzhand se loteva *vprašanja resničnosti v etiki*. Zavrača teorije, po katerih ni mogoče govoriti o resničnosti ali lažnosti, o objektivnosti etičnih sodb; meni pa, da je *klasični pojem resnice neuporaben* v etiki. V normativni etiki je resnična tista sodba, ki je na ustrezen način utemeljena v tej etiki sami. Avtor še ne odgovori, kakšen naj bi bil ta način, obljublja pa o tem poseben članek.

L. Kolakowski (*Resnica in resnicoljubnost kot kulturni vrednoti*) meni, da se *ni mogoče izogniti navzkrižju temeljnih vrednot naše civilizacije*. Vzrok temu je ta, da si naša civilizacija prizadeva k maksimalizaciji človeških sil in zmožnosti v različnih smereh. Zato pomeni vsak enkrat za vselej izbran monistični model ravnanja, vsako ravnanje po kakršnemkoli 'kodeksu', ki razglaša kako vrednoto za absolutno najvišjo, dekadenco osebnosti. Kot primer obravnava model, v katerem je absolutna norma odkritosrčnost in ki je lasten dvema tipoma nevrotičnih osebnosti — parazitski in eskapistični. *Resnica* kot kulturna vrednota se pojavlja *kot utilitarna vrednost* v znanosti in praktičnih znanjih; *kot element pravil*,

ki uravnavajo družbeno življenje ljudi (odkritosrčnost v govorjenju) in kot osebnostna lastnost; kot metafizična vrednota neodvisno od tehnološke uporabnosti. Kot slednja ima *mitsko strukturo*: težnja, doseči resnico v metafizičnem smislu, je težnja, dati smisel empiričnemu svetu s tem, da ga naravnamo na nepogojeno eksistenco. Sodobna filozofija dokazuje brezupnost prizadevanj k metafizično pojmovani resnici, hkrati pa se zaveda, da je ta mit nenadomestljiva vrednota.

T. Kotarbiński piše o *problemu racionalnosti velelnih stavkov*, K. Szaniawski O *pojmu delitve dobrin*. J. Ventulani dokazuje *logično vrednost vrednostnih sodb*. M. Dobrosielski obravnava pojmovanje dvoma in prepričanja, odnosa med znanjem in znanostjo ter prepričanjem in svetovnim nazorom pri angleškem filozofu C. S. Peirceu.

A. Schaff *sklepa diskusijo*, ki je potekala v reviji o *njegovi knjigi »Mark-sizem in človek kot posameznik«*. Ugotavlja, da je v temeljnem vprašanju poljska filozofska javnost večidel enotna: v *spoznanju potrebe po filozofski antropologiji* na sploh in marksistični še posebej ter v *spoznanju o odločilni vlogi te antropologije za razvoj in razumevanje vsega marksističnega sistema*. Schaff poudarja, da *ni mogoče govoriti o humanizmu, tudi marksističnem ne, če se zanika, da je človek kot posameznik »najvišje dobro«, izhodišče in stežiče vsakega miselnega sistema*.

-mk-

MARXISTISCHE BLÄTTER,

št. 5, sept.—okt. 1966

V Frankfurtu izhajajoča revija za *»družbene, gospodarske in politične probleme«* je eden izmed znakov, da marksistična miselnost in usmerjenost v Zah. Nemčiji le ni tako z dnevnega reda, kot bi bilo mogoče sklepati zgolj po dogajanju na politični ravni: prepovedanost KPN, antikomunistična histrija *»javnega mnenja«*, *»deideologizacija«* socialnodemokratske stranke. Morda je simptomatično, da revija propagira marksistične knjižne izdaje z geslom: *»Biti marksist: pomeni, biti sodoben«*.

Letošnja 5. številka je posvečena *»manipuliranemu javnemu mnenju«*. Kljub 1500 časopisom v ZR Nemčiji jih je le kakih 20 resnično vplivnih. Svoboda tiska je — po znani opozicijski reviji Spiegel — večidel *»svoboda dvesto bogatih, da širijo svoja mnenja«*. Vsi časopisi v ZR Nemčiji gredo v prodajo pod lastno ceno. Več kot polovico stroškov navadno pokrivajo iz drugih sredstev — največ z reklamami in prispevki industrijskih krogov v zameno za širjenje njim ustrezajočih nazorov. *Brez upogleda javnosti o tajne poslovne povezave med različnimi založniškimi in drugimi koncerni* ni mogoče zagotoviti svobode tiska.

Analiza dveh najbolj razširjenih listov *»časopisnega kralja«* Axela Springerja kaže nujno čedalje bolj *desničarsko usmerjenost*. Neonacistični *»Deutsche National und Soldaten Zeitung«* lahko z zadovoljstvom ugotavlja, da je zdaj najti v (Springerjevem) *»Die Welt«* stališča, ki so bila pred petimi leti mogoča le v *»National Zeitung«*. Sredstva za *»popačeno informiranje«* so razen običajnega izpuščanja neprijetnih informacij (npr. o protiameriških demonstracijah) in kliširanega pisanja tudi *»pisma«* *»bralcev«* in *»ankete«*, pri katerih najprej zagotavljajo, da je večina napačno obveščena o smislu kakega zakona, nato pa sledi vabilo, da se *»demokratsko«* izreče za ali proti.

A. Herrmann svari v članku *»Trivialna literatura v ZRN«* pred optimističnim zaupanjem v vplivnost resne literature. Tudi J. Todd, ki piše o *»Prodaji idej v Veliki Britaniji«*, opozarja, da *»lahko le naivneži še menijo, da resnične vrednote prepričujejo že s svojo notranjo vrednostjo«*. Kljub temu, da se vsaka zahteva po omejitvi brezobzirne reklame in manipulacije s potrošniki, *razglašajo za paternalistični ali celo boljševidni napad na svobodo državljana*, da kupuje kar hoče, je vendar na najbolj kritičnih področjih prišlo do zakonskih omejitev (npr. propagiranje cigaret na TV). Množična občila pa imajo tudi svojo *»notranjo dialektiko«*, ki onemogoča totalno manipulacijo z občinstvom (npr. nujnost reportaž, kjer se ni mogoče povsem izogniti drugi strani).

Th. Kruger obravnava »*Pravno aneksijo kot politično sredstvo*«. Zahodnonemško pravosodje še vedno vztraja pri spoji vrhovnosti nad vsem nemškimi ozemljem v mejah iz leta 1937: V delih, ki so po vojni postali poljsko ozemlje, »je izvajanje nemške sodne oblasti sicer še vedno ovirano, ni pa dokončno odpravljeno«. Teza o zahodnonemški zakonski in sodni vrhovnosti nad vso Nemčijo v mejah iz leta 1937 ima razen tega tudi izrazito razredno naravo: politična združitev Zahodne Nemčije in NDR bi pomenila avtomatično razveljavitev vseh zakonov NDR o nacionalizaciji, agrarni reformi ipd.

-mk-

MARXISM TODAY,

oktober 1966

Ian Brawnlie, *Narava države*, daje kratek zgodovinski pregled o državi. Avtor se omejuje predvsem na marksistično pojmovanje o državi kot delu superstrukture in o njeni prisilni vlogi. *Država v socializmu je še vedno aparat prisile* kot orodje pri graditvi socializma, ki pa se ne sme zlorabiti zoper ljudstvo in demokratične organizacije. Opominja na vpliv stare superstrukture, administrativnih navad ter formalne strukture države, ki teži k centralizaciji. Ta težnja izvira predvsem iz občutka, da je politična enotnost odvisna od formalne plati organizacije.

François Thoraval, *Nasprotja v Evropski gospodarski skupnosti*, objavlja poročilo z mednarodne konference o državnomonopolističnem kapitalizmu in imperialistični integraciji, ki jo je organizirala KPF maja 1966. Thoraval za-

vrača teze, češ da je stopnja gospodarske rasti članic EGS zgolj rezultat te integracije, temveč vidi vzroke v sami logiki notranjega gospodarskega razvoja v posameznih deželah. V okviru EGS ne gre toliko za evropsko skupnost kot pa za poudarek na nacionalnem pregrupiranju (Nemčija, Francija). Po avtorjevem mnenju je EGS institucionalna in politična oblika imperializma. Možnost demokratične alternative glede na integracijo je po njegovem ta, da pridejo na oblast demokratični režimi, ki bi pospešili demokratizacijo političnih institucij, državnega aparata ter nacionalizacijo poglavitnih monopolov. Meni, da kontinuirana prisotnost Francije v EGS ni nezdržljiva s francoskimi demokratičnimi perspektivami.

Maurice Cornforth, *Zakoni dialektike*, nadaljuje z daljšo diskusijo, ki poteka v tej reviji. Tokrat polemizira s posameznimi tezami, ki zadevajo preverjanje resnice, nujnost, možnost in nemožnost, subjektivno in objektivno preverjanje, materialistično dialektiko kot znanstveno disciplino in aplikativnost materialistične dialektike.

William Barton (*»Dialog med krščanstvom in marksizmom«*) je generalni sekretar londonskega sveta kvekerjev. Obravnava tematiko in način vodenja dialoga, ki ga je sprožil John Lewis v odprtem pismu v začetku tega leta. Pisec predlaga, da bi se dialog usmeril predvsem na etične probleme marksizma in krščanstva, ki pa jih ne bi kazalo izolirati od ekonomskih in političnih faktorjev. Pogoj za dialog je predvsem poštena, odprta diskusija ter spoštovanje partnerja.

-rr-

Bibliografija knjig in člankov

A — KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

III. SOCIOLOGIJA

- : BIROKRATIJA i tehnokratija. Knj. I. i II. (Zbornik). Priredili: V. Stanovčić, A. Stojanović. Predgovor: Birokratija i savremeno društvo — Jovan Đorđević. Beograd, »Sedma sila« 1966. 332 + 454 str. Savremeno društvo. 3. 11564—5/1, 5/2
- KOMATINA Milija: Sta je u stvari, birokratija. (Povodom zbornika: Birokratija i tehnokratija.) Komunist, Beograd, 3. XI. 1966 št. 498, str. 6
- LEVI-STRAUSS Claude: Klod Levi-Stros: Divlja misao. (La pensée sauvage.) Preveli: Jelena i Branko Jelić. Beograd, Nolit 1966. 359 str. Biblioteka Sazvežda. 12. 10.690—12

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- BRECHT Bertold: Dijalektika u teatru. (Schriften zum Theater I—VII.) Izbor i prevod: Darko Suvin. Beograd, Nolit 1966. 298 str. Biblioteka Sazvežda. 13. 10.690—13
- IZVRŠNI odbor GO SSRN Hrvatske: Veća i stabilnija sredstva za prosvjetu. Vjesnik, Zagreb, 3. XI., str. 1
- KOS Janko: Prešernov pesniški razvoj. Ljubljana, DZS 1966. 231 str. 11.560.
- M. Č.: O nauci naučno i javno. Samoupravljanje, Zagreb, 1. XI. 1966. št. 107, str. 10
- : PRIROČNIK za prosvetne delavce 1966—1967. Ljubljana, CZ 1966. 285 str. 11.251 — 1966/1967
- PRNJAT Branko: Ka definisanju samoupravne koncepcije kulture. Komunist, Beograd, 3. XI. 1966, št. 498, str. 7
- : REZOLUCIJA Skupštine zajednice osnovnih škola SR Hrvatske o financiranju odgoja i obrazovanja: Odgoj i obrazovanje degradirani. Vjesnik, Zagreb, 6. XI. 1966, str. 7.

- TASIĆ Ratimir: Sloboda udruživanja u oblasti naučnog rada (intervju) Politika, Beograd, 1. XI. 1966, str. 7.
- TODOROVIĆ Dragiša: Krediti za naučna istraživanja. Privredni pregled, Beograd, 1. XI. 1966, str. 4
- ZLOBEC Ciril: Demagogija, politička diskvalifikacija i još štogod. (U povodu izlaska antologije »Nova jugoslovenska poezija« u Italiji i diskusije oko nje). Telegram, Zagreb, 4. XI. 1966, 340 št., str. 3

VI. POLITIČNE VEDE

2. Druženopolitični sistem SFRJ
- BILANDŽIĆ Dušan: Kako razviti poduzetničku inicijativu upravljača. (Problemi ostvarivanja radničkog samoupravljanja.) Samoupravljanje, Zagreb, 1. XI. 1966. št. 107, str. 3.
- BOGAVAC Dušan: Obustave rada — Zašto? NIN, Beograd, 6. XI. 1966, št. 826, str. 5.
- ČUČUKOVIĆ Milan: Zahvati koji se ne mogu odgađati. (Razlike i dodiri: socijala-socijalna politika-samoupravljanje). Samoupravljanje, Zagreb, 1. XI. 1966, št. 107, str. 10.
- D. F.: Tko treba da se angažira za pomoć Russellu?. (Polemika J. Vidmara i V. Dedijera). Vjesnik, Zagreb, 3. XI. 1966, str. 4
- ĐURASKOVIĆ Đuro: Odbornikova odgovornost. Komunist, Beograd, 3. XI. 1966, št. 489, str. 4.
- KESETOVIĆ Muhamed: Protivrečnost tokova socijalizacije politike. (Savez komunista danas). Politika, Beograd, 1. XI. 1966, str. 6
- MARINKO Miha: Savez komunista ne može ostvarivati vodeću idejno-političku ulogu bez borbe mišljenja. (Razgovor). Komunist, Beograd, 3. XI. 1966, št. 498, str. 3
- MIHAJLOVIĆ M.: Prosvetni radnici amandmanom povećali dohotke. (Spor između prosvete i radnika Opštinskog suda Kruševac oko ras-

podele sredstava). Politika, Beograd, 5. XI. 1966, str. 11

TRIPALO Mika: Radna zajednica — glavno područje borbe za socijalizam. Borba, Zagreb, 6. XI. 1966, str. 4. (Neekonomsko prelivanje dohotka.)

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

GREZERMAR Grigorij: Lični i društveni interesi. Ekonomska politika, Beograd, 5. XI. 1966, št. 762, str. 1422—1423

KORAC Miladin & Tihomir Vlaškalić: Politička ekonomija. Osnovi teorijske analize kapitalističke i socijalističke robne proizvodnje. Beograd, Rad 1966. 456 str. (Udžbenici za visoke škole.)

LISIČKIN G. S.: Plan i tržište. (Plan i rynek). Preveo: S. Petrović. Beograd, »Sedma sila« 1966. 80 str. Dokumenti današnjice, Nova serija, God. VI, br. 155/9011—6/155

NUHIĆ M.: Zaostajanje u treći sa vremenom. (Na temu: nekvalifikovani rade — kvalifikovani bez posla). Komunist, Beograd, 5. XI. 1966, št. 498, str. 7

—: POLITIČKA ekonomija socializma. Biblioteka »Politička škola« Beograd, Rad 1966. 728 str. 11.558

RAIČEVIĆ M.: Izmenjeni troškovi četveročlanih domaćinstava. (Zakonitosti u ponašanju potrošača u novim odnosima dohoda i cena.) Privredni pregled, Beograd, 1. XI. 1966, str. 2

SAJE Lojze: Orijentacija na proizvode višeg stepena obrade. (Pravci razvoja industrije u Sloveniji do 1970. godine.) Privredni pregled, Beograd, 4. XI. 1966, str. 4

SAVEZNA Privredna komora: Obrazovanje grupacija. (Povodom sprovođenja deviznog režima.) Privredni pregled, Beograd, 1. XI. 1966, str. 1

—: TESKI časovi kreditne politike. Ekonomska politika, Beograd 5. XI. 1966, št. 762, str. 1409—1410

—: ZASTO je Zapadna Evropa privlačna za američke investitore? Privredni pregled, Beograd, 4. XI. 1966, str. 5

—: ZNATI upravljati. Ekonomska politika, Beograd, 5. XI. 1966. št. 762, str. 1421

VIII. SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVEŠĆANJA IN JAVNO MNENJE

BERISAVLJEVIĆ Zika: O kritici štampе i nesamokritičnosti u štampi. NIN, Beograd, 6. XI. 1966. št. 826. str. 1—4

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

ASH William: Marxism and Moral Concepts. New York, Monthly Press (1964). XIV + (IV) + 204 str. II/10.328

—: CHRISTENTUM und Marxism heute. Bd. 2. (München 1966.) 685 str. Gespräche um Glauben und Wissen. Bd. 15/2. III/2357—15/2.

FERGNANI Franco: Marxismo e filosofia contemporanea. Cremona (1965). 507 + (I) str. Collana »Lineamenti culturali«. 5. II/10.310-5

MARTINET Gilles: Marxism of our Time. The Contradictions of Socialism. Transl. from the French by F. Kelly. New York, Monthly Review 1964. 126 str. II/10.309

II. FILOZOFIJA

KING Magda: Heidegger's Philosophy. A Guide to his Basic Thought. Oxford, Basil Blackwell 1964. XX + (II) str. + 193 str. II/10.333

SPARSHOTT F... E.: The Structure of Aesthetics. Toronto, University of Toronto (1965). XIII + 417 str. II/10.353

III. SOCIOLOGIJA

ARENSBERG Conrad M.: Culture and Community. (By) Conrad M. Arensberg & Solon T. Kimbal. New York (itd.), Harcourt, Brace & World (1965). XVII + 349 str. II/10.313

ANDERSON Nels: Urban Sociology. (By) Nels Anderson & K. Ishwaran. Bombay itd. (1965). VII + (I) + 191 str. Essays in Social Sciences. 2. II/10.297-2

TEORIJA IN PRAKSA

BERN Eric: The Structure and Dynamics of Organizations and Groups. Philadelphia, Lippincott (1963). X + (II) + 260 str. II/10.360

BERNSTEIN Saul: Youth on the Streets. Work with alienated youth groups. New York, Association Press (1964). 160 str. 11.555

BIESANZ John: Modern Society. (An Introduction to Social Science). 3. ed. (Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1965). XVI + 719 str. II/10.357

—: KOLICESTVENNYE metody v sociologii. Moskva, Nauka 1966. 354 str. (cir.) II/10.342

MAN and Culture. An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski. Ed. by R. Firth. London, Routledge & Kegan (1965). VIII + 292 str. + 1 sl. II/10.346

MAYS John Barron: Crime and the Social Structure. London, Faber & Faber (1965). 256 str. II/10.351

SARAPATA Adam: Socjologia zawodow. Pod redakcja Adama Sarapaty. (Warszawa) 1965. 11.557

SIEBEL Wigand: Die Logik des Experiments in den Sozialwissenschaften. Berlin (1965). 253 str. Soziologische Schriften. 2. II/10.314-2

WIATR Jerzy J.: Socjologia zaangażowana. Szkice o socjologii i polityce. (Warszawa) Kiw 1965. 209 + (III) str. I/2425

WIESE Leopold von: Wandel und Beständigkeit im sozialen Leben. Berlin (1964). Soziologische Schriften. 1. II/10.314-1

IV. PSIHOLOGIJA

MACHOTKA Otakar: The Unconscious in Social Relations. An analysis of unconscious processes in personality, society, and culture. New York, Philosophical Library (1964). XXIII + (III) + 312 str. 11.556

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BAR-HILLEL Yohoshua: Language and Information. Selected Essays on Their Theory and Application. Jerusalem, The Jerusalem Academic Press (1964). X + 388 str. II/10.354

VI. POLITICNE VEDE

1. plošna dela:

BANTON Michael: The Policeman in the Community. (London), Tavistock (1964). XIV + 276 str. II/10.347

LAIDLER Harry W...: Social-Economic Movements. An historical and comparative survey of socialism, communism, co-operation, utopianism, London, Routledge & Kogan 1955. XX + 828 str. II/3855

MILLER Warren E.: Elections and the Political Order. (By) Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller, Donald E. Stokes. New York (itd.) 1966. II/10.358

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

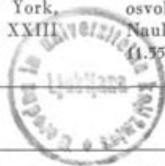
KOLAJA Jiri: Worker's Councils The Yugoslav Experience. (London), Tavistock (1965). XII + 84 str. II/10.329

3. Politični sistemi in organizacije:

AGGER Robert E.: The Rulers and the Ruled. Political Power and Impotence in American Communities. (By) Robert E. Agger, Daniel Goldrich & Bert E. Swanson. New York (itd.), Wiley (1964). XX + 789 str. II/10.320

4. Delavska in progresivna gibanja:

TJAGUNENKO Viktor Leonidovič: Problemy sovremennyh nacional'no-osvoboditel'nyh revolucij. Moskva, Nauka 1966. 325 + (I) str. (cir.) 11.354

TUJI AVTORJI

ANTONIO LETTIERI rojen leta 1935. Dela v uradu za ekonomske študije sindikalne organizacije CGIL. Je član centralnega komiteja PSIUP in namestnik glavnega urednika italijanske revije »Problemi del socialismo«. Sodeluje v raznih italijanskih in tujih revijah.

Iz vsebine naslednjih števil:

Boris Majer:

Heidegger — »mislec biti« II

Vlado Benko:

Svet na prelomu leta

Radomir D. Lukić:

Potrošniki in samoupravljanje

Egon Tomc:

Nova levica v ZDA

Igor Vrišar:

Nekatere dileme regionalnega planiranja pri nas

Ana Stupan:

Podoba Jugoslavije v ameriškem revialnem tisku

Miroslav Kusý:

Dogmatski in antidogmatski marksizem

Gorazd Kušej:

Razvoj volilnega sistema in zamisel o naravi
poslanskega mandata

Komunisti in naš čas

Usem bralcem in sodelavcem

želimo

srečno novo leto

Uredništvo